

TARTALOM

TANULMÁNYOK

Két birodalom ütközőzónájában	3	Farkas Gábor
A tradíciót kialakító és a tartalmi megújulást vállaló veszprémi takarékpénztár	21	Horváth Elvira
Molnár Gábor író kapcsolata Veszprémmel	27	Tatai Zoltán
Wallner Ernő veszprémi kötődései	31	Tatai Zoltán

KÖZLEMÉNYEK

Veszprém emlékjelei 2007-ben	44	Bándi László
A sokszínű László Károly Gyűjtemény	57	Herth Viktória
A Szent Benedek-hegy történetéből korabeli helyi lapok tudósításai alapján (1891-1970)	64	Jákói Bernadett
Százhuszonöt éves a Tánecsics Mihály Szakközépiskola és Szakiskola	73	Kolozs Barnabásné

MEGEMLÉKEZÉSEK

Nemere József (1913-2008)	82	Tölgyesi József
Kasza László (1921-2008)	84	Tölgyesi József

KÖNYVSZEMLE	87	Sebő József Czingráber János Herth Viktória Csiszár Miklós Kolozs Barnabásné Albrecht Sándor
-------------	-----------	---

DOKUMENTUMOK

A veszprémi Pósa-ház	102	Gutheil Jenő
Egy régi könyvesbolt félszázados jubileumára	105	Gutheil Jenő
Veszprém Rendezett Tanácsú Város önálló illetékbélyeg-kiadása	110	Burján Andor

VESZPRÉMI SZEMLE Várostarténeti folyóirat**10. évfolyam, 3–4. szám 14. 2008.**Várostarténeti folyóirat
ISSN 1217-5358Főszerkesztő:
Tölgyesi JózsefTechnikai szerkesztő:
Szurmay LászlóSzerkesztőbizottság:
Faa Judit a Kuratórium elnöke,
Bándi László, dr. Csiszár Miklós,
dr. Tölgyesi József,
a Kuratórium tagjaiSzerkesztőségi titkár:
Zsarnóczai ErikaKiadja:
a Veszprémi Szemle
Várostarténeti Közhasznú
Alapítvány
8220 Balatonalmádi,
József Attila u. 101.Felelős kiadó:
Faa Judit, a Kuratórium elnökeA főszerkesztő elérhetősége:
8200 Veszprém, Május 1 utca 2/1
Tel.: 06-30-600-9186
E-mail: tolgyesi.jozsef@upcmail.huNyomda:
Faa-Produkt, Veszprém
Felelős vezető: Faa ZoltánA folyóirat évenként 4 számmal
jelenik meg.**E SZÁMUNK SZERZŐI**

ALBRECHT SÁNDOR újságíró, szerkesztő, Veszprém; BÁNDI LÁSZLÓ tanár, elnök, Veszprém Megyei Honismereti Egyesület, Veszprém; BONTÓ JÓZSEFNÉ HORVÁTH ELVIRA tanítónő, tankönyvszerző, Veszprém; BURJÁN ANDOR mérnök, Zirc; CZINGRÁBER JÁNOS újságíró, szerkesztő, Szentkirályszabadja; DR. CSISZÁR MIKLÓS ny. könyvtárvezető, Veszprém; DR. FARKAS GÁBOR ny. levéltárigazgató, Székesfehérvár; DR. HERTH VIKTÓRIA, a László Károly Gyűjtemény vezetője, Veszprém; JÁKÓI BERNADETT múzeumi munkatárs, Magyar Építőipari Múzeum, Veszprém; KOLOZS BARNABÁSNÉ ny. iskolakönyvtáros, Veszprém; SEBŐ JÓZSEF tanár, irodalomtörténész, Padányi Gimnázium, Veszprém; DR. TATAI ZOLTÁN ny. egyetemi docens, a Molnár Gábor Társaság elnöke, Budapest; DR. TÖLGYESI JÓZSEF főiskolai docens, Veszprém

Illusztrációk:

Bándi László, reprodukciók és archív felvételek

*A borító képei:**A címlapon:* A Pósa-ház (1930-as évek)*A borító 2. oldalán:* A Szent Benedek-hegy (1930-as évek) és a Séd a Szent Benedek-hegynél (1930-as évek)*A borító 3. oldalán:* Böszéné Szatmári-Nagy Anikó könyvének címlapja*A borító 4. oldalán:* Tipary Dezső (Horváti 1887–Budapest 1967) Tájékp (1926) Papír, pasztell; Valensi, Henry (Algir 1883–Bailly 1960) Róma (1922) Papír, gouache (László Károly Gyűjtemény)

TANULMÁNYOK

Két birodalom ütközőzónájában (Veszprém 1526-1606)

FARKAS GÁBOR

Fehérvár a török expanzió bázisa (1543-tól)

Az 1541-ben muzulmán kézre került Budát a Török Birodalom északnyugati határán stratégiaileg fontos erőddé alakították. A török hatalom vilajet (Vilayet-i Budun = tartomány) központtá tette, hadászatiilag biztosította. A vilajet élére a szultáni kormányzat pasa tisztséggel katonai és polgári előljárót állított. A törökök vár-foglaló harcászati műveleteket indítottak a királyi Magyarország ellen: 1543-tól 1545-ig elfoglalták a Buda körüli várakat, és köréje szervezték meg nyugati védelmi zónájukat. Ennek erősségei: Esztergom, Tata, Zsámbék, Székesfehérvár, Simon-tornya, Ozora.

E várak között kiemelt szerepű Székesfehérvár, amelyet a török 1543-ban vett birtokba, s szandzsák székhelyé (nagyobb közigazgatási és katonai kerület) építette ki. Vezetője a beglerbég (bégek bégje). 1543. szeptemberben a helyőrség a következő katonai alakulatokból állt: 3 aga parancsnoksága alatt 880 janicsár, 100 lovas, 500 zsoldos, 560 martalóc-lovas, 70 tüzér, 8 aknász, 10 páncélkészítő, 27 mesterember (közte 10 kovács). A janicsárok balkáni származásúak: bosnyákok, szerbek, albánok. A helyőrség a későbbi évtizedekben kevesebb, mivel a védelmi zóna várait is ellátták őrséggel.

A szandzsákat centralizált katonai-polgári intézmények igazgatták. A fehérvári (Isztolni Belgrád) szandzsák a budai vilajetben megerősített területi egység, amely katonai alközpont funkciót töltött be. Az első szandzsákbég, Achmed, a régiót a Fehérvártól délre fekvő falvak, mezővárosok elfoglalásával bővítette. Ozora és Simon-tornya okkupálásával azonban kudarcot vallott (1543-1544), emiatt 1545-ben eltávolították Fehérvárról. A szandzsákat 11 nahijé (kisebb közigazgatási egység) alkotja, közte a veszprémi 24, a palotai 17, a vázsonyi 16, a tihanyi 10, a fehérvári 20 faluval. (Város Fehérváron kívül: Csókakőváralja és Battyán.) A szandzsákbég feladata a helyi területi egység igazgatásán túl a katonai expanzió szervezése, és a fehérvári helyőrséggel részt vett a királyi magyarországi várak és vártartományok meghódításában.

A Fehérvár körüli hódoltságot, a kelet-dunántúli régiót a török a magyar végvárak közelsége, a gyakori portyázások miatt nem tudta kizárólagossá tenni.

1545-re kialakult a török és a királyi Magyarország közötti provizórikus határ, amely a másfél évszázad alatt sem tudott állandósulni. A törökkel szemben álló véghelyek: Győr, Palota, Veszprém, Tihany, Vázsony, Csesznek, Pápa, a balatoni és a dunántúli középhegységi erődök: Csobánc, Szigliget, Hegyesd, Keszthely, Sümeg, Devecser. A magyar véghelyek a hódoltság másfél évszázadában török ostromokat álltak ki; némelyek elpusztultak, de mindannyiszor reorganizálódtak, s őrizték a vártartományt.

A Habsburg hatalom a dunántúli végvárakat Bécs elővédjeinek tekintette, s ha anyagi ereje lehetővé tette, a magánföldesúri várakat átvette, erősítette, s királyi őrségeket, és élükre harcban edzett kapitányokat állított. A kapitányok korlátlan hatalommal rendelkeztek: a katonai feladatokon túl a rájuk bízott territórium népére is felügyeltek, államhatalmi funkciójukkal úgyszólván élet-halál urai voltak.

Veszprém a polgárháború éveiben

A királyi Magyarországon kiemelt volt a szerepe a veszprémi várnak, amely a fehérvári szandzsákbégtől (Palotával együtt) folytonosan veszélyeztetett erősség. Veszprém (püspöki vár) a török imperializmus magyarországi megjelenése óta részese a várküzdelmeknek.

1526-ban a veszprémi püspök, Szalaházy Tamás bandériuma Mohácsnál megsemmisült. A püspök a csatában nem vett részt, mert II. Lajos királyunk (a Mohács-hoz vezető úton) megbízta két országos főméltósággal együtt, hogy felesége, Mária királyné mellett legyenek. A püspök a királynét a csatavesztés után Pozsonyba, majd Bécsbe kísérte.

Fehérvárt Zápolya számára 1526-ban Bakics Pál foglalta el, a koronázásra ezután kerülhetett sor (1526. november 3.) A szertartást a nyitrai püspök, Podmaniczky István celebrálta. Néhány dunántúli nagybirtokos és város (Pécs, Simontornya, Palota, Székesfehérvár, Tata, Esztergom) csatlakozott Zápolya Jánoshoz. Fehérvár város bírása és az esküdtek 1528 nyarán fejezték ki hűségüket Zápolyának, és 1540-ig kitartottak mellette.

Ferdinánd hadai az 1530-as években a dunántúli falvakat és mezővárosokat hódoltatták. A hadak egy részét Horváth Ferenc szarvaskői kapitány vezette, aki ezért 200 jobbágytelket kapott Ferdinándtól (mezőföldi falvakban). Palotát és a vártartományt a Podmaniczky fivéreknek (János és Rafael) 1537-ben adományozta Ferdinánd, akik a dunántúli hadjárat idején pártoltak el Zápolyától. A Habsburg uralkodót a kényszer vitte rá, hogy a Podmaniczky család kezében meghagyja Palotát és a vártartományt. Palota és a birtokok a hódoltsági zónába estek, közvetlen szomszédságban Fehérvárral.

Veszprém vára Szalaházy püspöksége idején romladozó állapotú. A város és a vár

(Tihannyal együtt) a János-párti urak kezébe került. A püspök a János-pártiak katonai zaklatása miatt Sümegre menekült, ahol várnagya, Choron András 1526 után katonai teendőket látott el. Teljhatalma volt a vár egész személyzete és a vidék nemessége felett. A sümegi vártartomány falvaiban élő egyházi nemesek külön bandériumot alkottak, akiket a várnagy a várőrséggel együtt alkalmazott a védelemben.

Choron várbeli tisztségét sajátyszerűen értelmezte: magántulajdonának tekintette a várat és a püspöki vagyont. Jövedelméből birtokokat szerzett, amelyek korábban egyházmegyei tulajdonúak. A devecseri uradalomhoz csatolta a felsőuzsai püspöki birtokot. Megépítette a devecseri kúriát, amely a család ősi fészke, majd erődde változtatta. Choron a korszak tipikus vagyonszerzője, aki a polgárháború alatt Ferdinánd hűségén maradt, és a Habsburg királyi hatalom árnyékában szerezte birtokait. A köznemesi rendből a Choron család a mágnások közé emelkedett, vagyona az Esterházy, Podmaniczky, Erdődy, Török családokéhoz hasonló nagyságú.

1527. június 13-án János király Budáról rendeletben kötelezte a zirci apátot és még több dunántúli főurat, hogy jobbágyaik számarányához viszonyítottan állítsanak ki gyalogos katonaságot, és küldjék őket az erősen leromlott veszprémi várba. 1530-ban a királyi katonaság űzte ki a János-párti őrséget a veszprémi várból. A várnagy, Choron András, Tihanyt foglalta vissza Ferdinánd és a püspök számára.

A polgárháború alatt a török több ízben dúlt a környéken. (1526, 1529, 1532.) Fehérvárt a mohácsi csata után egy martalóc csapat ostromolni kezdte, de a horvát bán, Frangepán Kristóf lovasainak megjelenésére elmenekültek. 1529. augusztus 6-án a török behatolt a városba, és az egyházi épületeket feldúlta. 1533. áprilisban ismét jártak magyar és török hadak Fehérváron, amikor a Ferdinánd-párti Móré Lászlót, „a zabolátlan rablólovagot” verték le Palotában, és fogságba hurcolták.

A polgárháború 1528-tól 1538-ig zajlott. A két király évtizedes küzdelme gyengítette az ország erejét. 1529-ben a török Bécs ellen vonult, az ostrom szeptember 22-től október 15-ig zajlott, s ha sikerült volna a birodalmi székvárost elfoglalnia, akkor a királyi Magyarország a Török Birodalom részévé válik. 1529-ben a török sereg az osztrák tartományokon vonult vissza, de egy segélycsapat a devecseri-sümegi országot nemetelt déli irányban. A törököt Choron a sümegi és a devecseri őrséggel megtámadta, és széjjelszórta. A várnagy leveléből tudjuk, hogy a török sereg ekkor 2500 embert veszített. Az 1532. évi hadjárat során a török a zalai-vasi vidékeket felperzselt, az állatállományt elhajtotta. Az inség a zalai és a vasi részeken állandósult, a gabona és az igásállatok ára magas, azt a jobbágyok megfizetni nem tudta.

A polgárháború alatt Veszprémet további támadások érték. Palota János-párti őrsége (a Podmaniczky fivérek ekkor még János-pártiak) vette ostrom alá a várat. Kechet Márton katonapüspök (Szalaházy utóda) lovasaival Palotáig űzte a támadókat. 1537-ben Veszprém alatt Török Bálint vezetésével a János-párti Pápa várának katonái gyülekeztek ostromra, de az őrség és a spanyol zsoldosokból álló Ferdinánd király segélycsapata Pápaig üldözte őket. A spanyolok azonban a vidéket és Veszprém városát kirabolták, a püspök és környezete a bécsi hadvezetőségtől kérte a zsoldosok mielőbbi elvezénylését. Az ostromok megviselték a veszprémi várat, falai

roskadoztak. A város romos állapotát jelzi a káptalan egy jelentése: a városban 38 háznak nevezett primitív, fából, sárból épített és szalmatetővel ellátott lakóépület található.

Kechet püspök és Choron defenzív intézkedései

Veszprém erődítésére a püspöknek és a királynak nem volt pénze. Az egyházi nagybirtokok 1530-ra országszerte kicsúsztak a püspökök, az apátok kezéből. A veszprémi püspök sem rendelkezett anyagi erővel.

1537-ben királyi utasítás érkezett a veszprémi várnagyhoz, Choron Andrásához, aki egyben zalai főispán: *„A sümegi uradalmat adja vissza a püspöknek, s annak jövedelmét fordítsák a vár erődítésére.”* Choron tiltakozott: *„1524 óta sümegi várnagy, az uradalom jövedelmével valóban rendelkezik, azonban a veszprémi és a sümegi várra, a mohácsi csatába indult püspöki bandériumra 50 ezer forintot költött. Sümegen a többi közt a keleti bástyát építette meg. Teljesíti a királyi rendelkezést, ha ezt az összeget megkapja Kechet püspöktől.”* Az uralkodó a tihanyi várat és annak tartományát akarta átadtni a püspöknek. Itt a várnagy fia, a kiskorú Choron az apát és várúr. Az ifjabb Choron udvari nemes hölgyet vett feleségül, és ennek révén főúri családokkal (pl. Batthyányakkal) került rokonságába.

1539-ben Kechet katonasággal foglalta vissza Chorontól Sümegyet. Veszprémből az egyházmegye pénztárát és az értékeket négy ládában 1543. július 4-én Sümegre küldték, a következő évben Sopronba vittek több láda kegytárgyat. Kechet gatlástalanságát és vagyonszerző habitusát jelzi Tátika kirablása. 1532-ben a környék birtokosai és a keszthelyi ferencesek a török közeledésére értékeiket Tátikába menekítették. Kechet Sümegről 1538. január 22-én fegyvereseivel megrohanta a várat, az ottani értékeket magához vette. A Pethő család országgyűlésen tiltakozott a zsákmányolás miatt, mert a püspök (a nemesi családok és az egyház kincsein túl) a családi vagyonához tartozó 100 ezer forint értékű ékszert, lakásberendezést is elrabolt.

A püspök a törökellenes védelemhez hozzájárult, 3 ezer forintot adott a kincstárnak és felszerelt 100 lovas katonát.

Veszprém a végvidékben

A térségben leginkább veszélyeztetett vár Veszprém és környéke. A vár kevés számú őrségével és hiányos felszereltségével a török portyákat nem tudta meggátolni. A martalócok a Balaton-felvidéken, a Bakonyban a legváratlanabb helyeken bukkantak fel. 1544-ben Fok alatt Kápolnássy Ferenc csapatát lepte meg a török és verte szét. A nagy zsákmánnyal Fehérvárra induló portyázókat Horváth Markó és Thelekessy Imre veszprémi castellanus vitézei szétverték.

Mehmet pasa azt üzentte a végváriaknak, hogy a zalai földeket hamarosan felper-

zseli. Zalába az utak Veszprémen keresztül vezettek. Az 1546. évi pozsonyi országgyűlésre küldött Zala vármegyei követek a török elleni védelem kiépítését kérték az uralkodótól. (Pozsonyt az 1536. évi 49. tc. a magyar kormányiszékek színhelyévé tette, ahol az országgyűléseket tartották.)

A hódoltság kiterjesztését egyelőre Gyulaffy László Csobáncból, Magyar Bálint Szigliget-Fonyódról megátolták. A török martalócok azonban megtalálták a módját, hogy szabad utat nyerjenek a Dunántúl belsejébe.

Veszprém a fehérvári török közelsége miatt állandó veszélyben forgott. Kechet 1544-ben Sümegre, a káptalan (1541-ben) Egerszegre költözött. (Sümegről a püspökök 1628-ban tértek vissza Veszprémbe, de Sümeg továbbra is otthonuk maradt.) A martalócok a fehérvári ostrom idején (1543) Pápa, Kemenesalja, Somló vidékét dúlták, az 1540-es években a sümegi vártartományt sarcolták. Egyes falvakban pusztatelkek maradtak: 1548-ban Csehiben 13-ból 1 maradt, Bazsiból, Prágából a lakosság elmenekült, a családok egy része Sümegre, a palánkkal körülvelt belsővárosba telepedett le, mások Sarvaly, Szebike, Tátika, Kovácsi-hegy erdőrengetegeibe menekültek, ahol „rejtett faluként” tengették életüket. A Keszthely-Rezi-Tátika-Sümeg-Devecser útvonalon levő falvak különösen ki voltak téve a rendszeres zsákmányolásnak.

Az országgyűlés a fenyegetett dunántúli térségek védelmére katonai kerület szervezett Győr székhellyel, s élére főkapitányt állított. A kerület foglalkozott a végvárakkal, a kapitányok kinevezésével, a várőrségek szervezésével, a védelem feladataival. A várak anyagi ellátását, a kapitányok fizetését a pozsonyi magyar kamara folyósította.

Kechet 1549-ben megvált a püspöki stallumtól, mert ebben az évben megnősült (nem volt felszentelt püspök). Homonnai Antal lányát vette feleségül, Pozsonyban királyi udvarmesteri tisztségben szolgált. Utóda, Bornemissza Pál, Sümegvár erősítését végezte, majd Kövess András (1566-ig) jelentős építkezéseket hajtott végre. Veszprém falait is erősítették: két rondelláról tudunk, ahová az ágyúkat állították.

1549-ben a végvárak egyesített őrségei, mintegy 1500 fő, gyülekezett a Porva-Veszprém közötti völgyben. A veszprémiek Thelekessy Imre castellanus-kapitányval, a pápaiak Rátkay Pál parancsnokkal, a győriek Horvátovits Bertalannal, Martonfalvy Imre deákkal 100 huszár. A győriek között tartózkodtak a híres portyavezérek: Gyulaffy László, Gregoróczy Vince, Petry Gergely, és megjelentek a devecseri csapatok is. A végváriak kémjeiktől értesültek arról, hogy a fehérvári aga (Veli) kb. 1500 fővel Stájerországba indult zsákmányolási szándékkal. A törököt a végváriak megtámadták, mintegy 900 főt levágtak, és 500 lovat zsákmányoltak. A török foglyok száma 600 fő volt. Veli bég csapata így teljesen megsemmisült.

Veszprém eleste, a hódoltság 14 éve

Veszprém elfoglalását a török évek óta tervezte, s látták ezt a kortársak is. Megjegyezték, ha Veszprém elesik, a töröknek szabad útja lesz Nyugat-Magyarországba.

Magyar Bálintnak Szigligetre jelezték a kémek, hogy Veszprém alatt sok török gyült egybe, akik a vár ostromára készülődnek. Veszprém 1552-ben a török martaléka lett. A támadás előzménye: a fehérvári bég (Hamza) több ezer katonával a városra támadt. A volt káptalani házakat és a magánlakásokat felégette, kifosztotta. A várból a török táborverők közé lőtt a veszprémi őrség, s a janicsár aga meghalt. Közben megérkezett Ali budai pasa 20 ezer emberrel, aki a vár falait lövette. A várőrség körében egyenetlenség támadt, többen kiszöktek a törökhöz. Az őrség megadta magát, kivonult a várból. A kortársak Vass Mihály erélytelenségével magyarázták a vár elfoglalását, amelyet meg lehetett volna menteni, ha határozott a vezetés, az őrség fegyelmezett, amely május 26-tól június 1-ig ellenállt. A csüggedés végül felülkerekedett a védőkben, hittek a török demagóg ígéreteinek. (A várban tartózkodtak a környék falvaiból a parasztok és a családok, akik ugyancsak részt vettek a védelemben.)

Veszprém első török parancsnoka, Dzsfar, 344 fős őrséggel rendelkezett, közte 29 tüzér, 200 lovas. A várban dzsámit rendeztek be, ahová Budáról imámot küldtek, sőt, török iskola működéséről is vannak adatok. Veszprém szandzsákszékhely, élén bég állt. A szandzsák 1554-től 1563-ig állt fenn. 1557. februárban a szandzsákbég, Mehmet a felséges császár helytartójának nevezi magát „*Veszprémben és annak minden tartományában*”.

Veszprém elestével Tihanyra (Takaró Mihály kapitány), Vázsonyra (Rác Pál kapitány), Pápára (Török Ferenc kapitány) hárult a török szemmel tartása. Csakhogy Vázsonyot a török 1553-ban lerohanta, ahová a hódító hírében álló Tuigán fészkelte be magát. A vázsonyi török Tihany pacifikációját akarta elérni, melynek falai omladoztak, az őrség (100 fő) fegyverzete hiányos, ágyúi nincsenek. A vázsonyi török 1554. november 7-én este szállt Tihany alá. Tuigán este körüljárással megszemlélte a várat, éjfélkor megszólaltatta ostomágyúit, és reggelig törette a falakat. A vártartomány falvaiban az ágyúzás félbehagyását azzal magyarázták, hogy a török bevette Tihanyt. Trombitás Balázs írta Szigligetre Magyar Bálintnak: „*Bizonyos, hogy a várban van a török*”. A hír azonban alaptalan volt, mert Takaró Mihály 10 szakállal visszaverte a török rohamot, és az ostromlók megszégyenülve vonultak Vázsonyba. A tihanyi ostrom sikertelensége ellenére a vázsonyi Tuigán és a veszprémi török 1554-ben Csobáncot vette ostrom alá. Gyulaffy László nem tartózkodott a várban, Pápan tárgyalt. Amikor hírért vette a török csobánci megjelenésének, szinte az utolsó percekben vágatott fel a várba, ahol a várnagy a védelmet már megszervezte. A csobánci őrség kitartóan állta az ostromot, s a török visszavonult Vázsonyba, Veszprémbe. A török nem gondolt többé Csobánc (és Szigliget) elfoglalására, bár a környék falvai kétfelé adóztak: a töröknek és a magyar végváriaknak.

A töröknek azonban ezen a vidéken nincs olyan alcentruma, ahonnan a falvakat ellenőrizné, a rájáktól a jövedelmet begyűjthette volna. A veszprémi török keresi a lehetőséget, hogy erősséget szerezzen magának, esetleg átalakítson egy kúriát vagy templomot. E vidékről a töröknek adót Gersei Pethő János, Rezi, Tátika, Keszthely ura (3 falu után) rendszeresen fizetett a veszprémi szpáhinak, Zolagh Alinak. A köz-

tük levő viszonyt a szpáhi által írt levél címzése jól tükrözi: „*Vitézlő uramnak, Pethő Jánosnak, Reziben lakónak, nekem uramnak*”.

Az 1550-es években Sümeg vette át a nyugati védelem szervezését, ahol Ormányi Józsa várnagy rendelkezésére állt a vártartományban élő egyházi nemesi bandérium. Sümegvárról mint erődről a kortársak elismerően nyilatkoztak. („Sümeg bevehetetlen sásfészek”) Kövess András püspök anyagi támogatásával bővült a vár. Nevéhez fűződik a többi közt az északi torony megépítése.

1557-ben kiűzték a törököt Vázsonyból. A szorongatott helyzetbe került Mehmet bég Veszprémből a palotai vártartomány tisztartóját figyelmezteti, hogy a palánk építésével hagyjon fel. Az építkezésről a budai pasa is értesült, aki rossz néven vette a hírt. Véleménye: „*Akik ott dolgoznak, valamennyien rabbá válhatnak, ökröstül, szekereztül.*” Ugyancsak Veszprémből származó hír, amely a bizonytalan közállapotokat jelzi: 1558. április 17-én Dzsafar vajda levelében értesíti a palotai tisztartót, Ujfalussy Ferencet, hogy egy Veszprémben tartott magyar rab magát ki akarja váltani, és a pénzt koldulással tudja megszerezni. Értesülése van róla, hogy a rab Pécsig gyalogolna, és útközben végházakat, úri lakokat, falvakat keresne fel. A koldulás 30 napot vesz igénybe. A vajda szerint az egyedüli utazás nem biztonságos éppen a török portyák miatt.

A győri, devecseri őrség 1556 júliusában Fehérvár alá vonult, ahol 4 óra hosszat csatáztak a kirohanó törökkel. 1557. április 17-én Veszprémet támadták meg, és a vár kiskapujáig hatoltak. Még ez év augusztus 18-án a várban tűz támadt, melyben minden ház elhamvadt a fegyverekkel együtt. 1561-ben a sümegi várnagy, Ormányi Józsa írta Csányi Ákoshoz: Hegyesd is elveszhet, mert a várnagy, Kálozi András az erőddel keveset törődik („*ő éjjel nappal csapszék*”). Fehérvárról a szekerek sokaságát látták élelmiszerekkel és az ostromhoz szükséges eszközökkel megrakva a bakonyi utakon nyugat irányban vonulni. Ormányi levelezéséből tudjuk, hogy 1561. május 26-án Gyulaffy László 400 vitézzel Veszprém alá ment. A Bakonyban elrejtőztek, de a falvakban levő török kémek elárulták őket a töröknek. Gyulaffy ezután Lovas falut verte fel, a török azonban meglepte a csapatot és mintegy 200 végvárit levágott. Ormányi tudni vélte, hogy a veszprémi bég (Bajazid) Sümeg ellen készülődött, de Csesznek alá vonult. Még ez évben a fehérvári török eredménytelenül Vázsonyt támadta.

A magánföldesúri tulajdonú Palota anyagiakkal történő ellátása 1551-ben történt. Ferdinánd elrendelte, hogy a várhoz Fejér, Veszprém, Tolna és Somogy vármegyei helységek, összesen 67 falu, Palotához adózzon. Podmaniczky Rafael saját költségén 1560-ban zsoldosokat toboroztatott, s megszervezte a várvédelmet. Az őrség élére Ujfalussy Ferencet állította. A várhoz rendelt falvak jövedelmének begyűjtését a várbirtokos (1558) Thury Györgyre bízta. Podmaniczky Rafael 1559-ben elhunyt, özvegye a várat átadta Miksa császárnak. Az uralkodó Thury Györgyöt tette meg a vár kapitányának.

Hegyesd sorsa

A veszprémi török 1561-ben elfoglalta Hegyesd várát. A török kémek állandóan a balatoni várak közelében kószáltak, és hírül vitték Veszprémbe, hogy a hegyesdi vár ura, Ákosházi Sárkány Ambrus a várőrséget a szőlőkbe rendelte, a várkaput is nyitva hagyták. A török csapat besétált a várba. Ez a tény a csobánciakban, de a Magyar Bálint parancsnoksága alatt álló Szigligeten is rémületet váltott ki. A Gyulaffy család Csobáncból Körmendre menekült. A török hozzáfogott a hegyesdi vár erősítéséhez, és a környék falvaiból parasztokat rendelt az építkezéshez.

A hegyesdi török szemmeltartása a közeli Csobánc feladata lett, de a vázsonyiak és a tihanyiak is figyelték az utakat, nehogy Veszprémből felszerelést, fegyvereket szállítsanak Hegyesdre. A hegyesdi török őrség 60 fő. Egy alkalommal a török Hegyesdről ágyúval átlőtt Csobáncra. A csobánciak és a szigligetiek Hegyesd visszafoglalására kértek engedélyt a győri generálistól, de azt elutasították, pedig Gyulaffy 80 gyalogossal rendelkezett, és Hegyesd alá jött volna a sümegi őrség és a vázsonyi lovasság is.

A csobánci őrség ekkor fizetetlen volt. A hegyesdi vár alól elszökdöstek, és a tartomány falvaiban a jobbágyságot sanyargatták. Gyulaffy írta Salm generálisnak: „*Kegyelmes uram, efféle fizetetlen népséggel soha többé ne hagyjon engem.*”

1562-ben Salm, a magyarországi királyi hadak parancsnoka (generalis capitaneus) és Nádasdy Tamás nádor (1555. március 1-től) mezei hadakat küldtek Hegyesdhez. A török az ostromot nem várta meg, feladta a várat. A győri generals-táb rendelkezésére a várat lerombolták.

A törökösség vádja

1561 végén Lőrinc papot „törökösséggel” vádolták a magyar végváriak, ami abban az időben hazaárulásnak számított. Lőrinc pap magyar volt, de török szolgálatban állt, és Veszprémben a bég mellett tartózkodott. 1561. december 13-án kelt leveléből értesülünk arról, hogy Búza Benedek vázsonyi legényei Hegyesdre történő utazása során Szigliget körül elfogták. Azt írja a veszprémi töröknek: „*Vázsonyban vagyok fogva, ha ön erővel nem vitet Hegyesdre, most nem lennék ily nyomorúságos helyzetben*”. Kéri Bajazid vajdát, hogy fizesse meg a váltságdíjat, amelyet Búza Benedek kiszabott. Amennyiben ezt nem tenné, őt Pápára viszik és karóba húzzák. Könyörög a töröknek: „*Én kegyelmedet mint jó uramat szolgáltam, a magyar uraknál nem könyörgök, mert ők gyűlölnék...Búza Benedek szerint [ha] német kézre kerülök, akkor halál vár rám. Irjon kegyelmed Búza Benedeknek, ne adjon német kézre.*” Aláírás: *Török Lőrinc pap.*

Gyulaffy kapitány Veszprémben

Hegyesd lerontásával egyidőben Tihany felrobbantását is tervezte a bellicum, azonban erre nem került sor. Gyulaffy Lászlót helyezték Tihanyba, aki a vár erődítését szorgalmazta. 1561-ben kudarc érte a csobánci és a tihanyi őrseget. Gyulaffy a polgárdi vásárra akart törni, s a kereskedőket megsarcolni. A portyáról a fehérvári török értesült. Felkészülten várta a végváriakat, és a csapatot lemészárolta. Gyulaffy új sereget gyűjtött.

Tihanyban 1564-ben hadbiztosi szemle volt. Gyulaffynak azt ígérték, hogy a várat megerősítik, korszerű fegyvereket kap megfelelően kiképzett várvédőkkel. (60 lovas, 40 gyalogos.) A fegyverek megérkeztek: 4 ágyú, 34 szakállas, 20 kézipuska. Az 1563. évi országgyűlés 23. cikkelye elrendelte, hogy a hajdúkat a véghelyeken szoros őrizet alatt kell tartani, és zsolddal ellátni. Tihany és Vázsony őrsege meg is kapta a zsoldot, de csak Veszprém visszafoglalásáig. 1564. augusztus 11-én török katonai lázadás tört ki Veszprémben. Egy tizedest a katonák megöltek. A budai pasa a lovas agákat leváltotta, a lázadókat kivégeztette.

Küzdelem a közép-dunántúli régióban: Veszprém visszavétele (1566)

Arszlán (vulgo: Oroszlán) budai beglerbég 1566. június utolsó hetében Palotát támadta meg. A várkapitány, Thury György értesült a török szándékról, Thury Farkast és Pálffy Tamást Bécsbe küldte, és segélycsapatot kért. A török megérkezett, egy hetes ostromot vívott a vár alatt. Az uralkodó 14 ezres sereget küldött Palotához Salm generális vezetésével. Az ostrom közben a beglerbéget félretájékoztatták. A Bakonyból mintegy 300 kocsi és ökrösszeker fát szállított Győrbe. A török kémek a szekéroszlopokat nagy erejű felmentő seregnek nézték, és ezt hírül vitték az ostromló töröknek. A beglerbég nem kívánta megvégni a sereget, ezért az ostromot félbehagyta, és elvonult a vár alól. Salm megérkezésekor Arszlán már Fehérvár felé járt. Thury György azzal fogadta a generálist: „A török megszókött!” Ezután Salm egy ezred gyalogost küldött Fehérvár és Tata elfoglalására. Ebből a tervből a fehérvári ostromot elvetették, az ezred Tatára vonult.

A fehérvári török értesült a királyi sereg készülődéséről, és 10 ezer emberrel a Sóstónál védőállást foglalt el. Salm Thury Györgyöt küldte a Sóstóhoz, kémlelje ki a török erejét, maga pedig Győrhöz vonult.

A török a fehérvári vár erődítését 1568-tól 1572-ig végezte el. Nagy számban rendelt kézimunkásokat és szekereket a várhoz. 1572. május 13-tól július 16-ig 72 kőműves, ács dolgozott a falak javításán, a fehérvári szandzsákból 450, a simontornyából 400, a szekszárdiból 250 kézimunkás. A falat 16 könyök magasságra húzták fel, vastagsága 4 könyök. Felhasználtak 576 kocsi meszet, 134 kocsi fát, 1140 kocsi homokot.

A főparancsnok által Tatához kirendelt ezred nagy fegyelmezettséggel vonult, mert török megszállás alatt volt a térség. A huszárok élén a parancsnok lovagolt, a

lovasságot a szekerek és a málhás kocsik követték, a gyalogság pedig csatarendben menetelt, készen állt arra, hogy a bárhonnan jövő ellenséges támadást visszaverje. Hír érkezett arról, hogy Eszék felől nagyobb török sereg közeledik, amelynek célja a Győrnél gyülekező királyi had támadásának felfogása.

Tatát elfoglalta a gyalogság. A gyalogság rohama előtt a huszárok a vár alatt megütköztek a török szpáhikkal. A Tata ellen küldött ezred visszatérőben Gesztes, Csókakő, Vitány erődöket visszafoglalta.

Palotánál a magyar csapatvezérek, Gyulaffy László, Török Ferenc, és a palotai kapitány, Thury György rávették a generálist, hogy Veszprém felmentésére induljanak, amely már 14 éve volt török megszállásban. Érveik hatottak, és a mintegy 2 mérföldnyi távolságra fekvő vár ellen megindították a csapatokat. A csapatvezérek szerint Veszprém török őrsége megfogyatkozott. Salm győri generális 5 ezer főre apadt sereggel, amely magyarokból és németekből állt, megérkezett a veszprémi falak alá.

Az ostromot június 30-án reggel 7 órakor kezdte, 9 órakor általános rohamot indított. Ennek során a 4 zászlóaljba szervezett magyar gyalogság kitűnt bátorságával. A várkapu előtt magyarok álltak, akik a réseken behatoltak a várudvarba. Az első csoportot a tihanyi legények alkották, akiket Gyulaffy László vezetett. A német egység 2 zászlóaljjal az erőd másik oldalán rohamozott. A török ellenállókat az ostromlók lemészárolták, azokat is, akik megadták magukat. A török katonák kérték a magyarokat, hogy életüket kíméljék meg, a németek azonban vérszomjasan öldököltek. A védőknek mintegy fele (200 fő) pusztult el. A zsákmányolás során a magyar és a német katonák között nézeteltérés keletkezett, ami fegyveres összecsapáshoz vezetett. (A németek veszprémi viselkedését a kortársak gyalázatosnak minősítették.)

Veszprém felmentésére a budai pasa Fehérvárból több alkalommal indított támadást, de a vár alatt álló portyavezérek mindannyiszor visszaverték. (Arszlánt a palotai és más kudarcáért a szultán kivégeztette.) A várban az épületek leégtek, elpusztult a székesegyház. A jelentésben ez áll: Veszprém visszafoglalása június 30-a (de recuperatio Veszpremio ultimo Junii A. D. 1566). Szeptember 19-én a várkapitány Gyulaffy László lett, aki megtartotta tihanyi és csobánci tisztségeit is.

Veszprém, a királyi végvár 1566-1596 között

A magyarországi végvári rendszer kérdéseivel az 1566-ban létrehozott Udvari Haditanács (bellicum) foglalkozott. A haditanács 5 tagú, de magyarországi tagja nem volt. A magyarországi hadügyekkel kapcsolatosan a bellicum egyik fontos teendője a végvári rendszer tökéletesítése, a kérdések centrális kezelése volt. Veszprémbe 1567. március 6-án királyi biztosok érkeztek a vártartomány jövedelmének felmérésére. A jövedelemből akarta a bellicum a vár újjáépítésének költségeit fedezni.

Egy hónap múltán a fehérvári török 500 lovassal megjelent a vár alatt, nyilvánvalóan foglalási céllal. A palotai és a pápai őrség a veszprémiekkal együtt a törököt

elűzte, de az esemény figyelmeztető volt a végváriak számára, hogy a török nem mondott le Veszprémről, oda a lehetséges első alkalommal visszatér. Nádasdy Kristóf leveléből értesülünk erről a visszafoglalási szándékról: „*A török folyton Veszprém körül lappang, nagyon ébren kell benne aludni.*”

1568. március 5-én a veszprémi helyzet felmérésére a bellicum ismét biztosokat küldött. A sümegi uradalomból Veszprém jövedelmeinek gyarapítására 8 falut csatoltak. A királyi dicator (adóösszeíró) feljegyzéseiből tudjuk, hogy az uradalom falvaiban nagy a pusztulás: 78 porta loca deserta (elpusztult helység). A zalai dicalis conscriptio (adóösszeírás) szerint a sümegi uradalom két falva, Prága és Csehi totalis desertae (teljes pusztaság). Más helységeknél ez olvasható: pagi totaliter desertae (a falu teljesen pusztta), vagy sessiones totale desertae (a telkek egészében puszták).

Veszprém várkapitánya, Gyulaffy László 1569-ben János Zsigmond szolgálatába szegődött, s helyette Thury Mártont nevezték ki az őrség élére. (Gyulaffy a győri generalitásnál kegyvesztett lett, mert a békeszerződés értelmében a portyákat, a párviadalokat meg kellett szüntetni, de a kapitány a tilalom ellenére legényeivel portyázott és párbajozott is a törökkel.)

1768-ban megkötötték a békét a törökkel, amely Drinápoly nevéhez kötődik. Az előzetes tárgyalások a szerződés szövegéről és a konkrét témákról már az előző évtől folytak. Témánkat érintő kérdések is felmerültek az egyeztető tárgyalások során. Leszögezték azt, hogy az ellenségeskedéseknek legyen vége, s minden olyan cselekményt megtiltanak, amelyek a harcok kiújulásához vezetnének. Eltiltják a bajvivást, a párviadalokat, a zsákmányolási célból indított portyákat, tárgyalnak a peremvidékek lakóinak sorsáról, akiket a kétfelé adózás terhe nyom. A tárgyaláson a peremvidék lakóit „közös jobbágyoknak” minősítik. Ki kell jelölni a török-magyar határvonalat, evégből vegyesbizottságot hoznak létre. Ugyanakkor a békeszerződés megengedte a lerombolt várak, erősségek kijavítását, új várépítést is engedélyezett. A békeszerződést sem a török, sem a magyar végváriak nem tartották be.

1572-ben itáliai építőmester (Giulio Turco) Veszprémben felmérte a várat. Ebből is tudjuk, a vár két részből állt: a fellegrvárból, amely a belsővár, és fallal választották el a külső vártól. A külső vár déli részén állt a vigyázó torony. A bakonyi és a balatoni várak a Duna-Balaton közti Főkapitányság alá tartoztak, ahonnan a közvetlen parancsok érkeztek. A várban 1568-ban Fizlier István ágyúmester irányításával a tüzérek 7 löveget kezeltek. Az ágyúkhöz 965 golyót számoltak meg a vizsgálóbiztosok, de volt még a várban 85 szakállas puska, 95 ásó, 97 kapa, 32 szekér részben rozszant állapotban. Az élelemről is van adatunk (110 edény liszt, 7 tábla szalonna, 224 vödör bor). 1577-ben, az erődítési munkák kezdetén 12 ágyú és 420 puska volt a várban.

Veszprém erődítési munkáit 1577-től 1592-ig végezték. A főkapitányság építőmérnökei: Süess Orbán, Gáll Bernát, Civital József munkálkodtak a vár erődítésén. Palotát néhány évvel korábban (1569) kezdték erődíteni, ahol a Veszprémben is működő mérnököket, építőmestereket találjuk. Thury Benedek kapitány április 1-jén

a hódoltsági Polgárdiból és Battyánból 40 gyalogmunkást rendelt Palotához ásóval, kapával, fejszével és 4 szekeret; ez év június 4-én 20 gyalogmunkás és 2 szekér érkezett Polgárdi faluból.

1575-ben békealkudozás kezdődött a törökkel. Egyik követelése az volt, hogy Palotát, Veszprémet, Tatát, a királyi Magyarország eme fontos erősségeit bontsák le. Ekkor Palotán Pálffy Tamás a kapitány, Veszprémben Huszár Péter a várnagy. Arról kapunk hírt, hogy Palotából a katonák kiszöknek, mert fizetésük hosszabb ideje elmaradt. A palotaiakat Veszprémben átvették, ott a zsoldot rendszeresen megkapták.

A veszprémieket Musztafa fehérvári bég békebontóknak nevezte, mert 1576. május 17-én Fehérvár alatt portyáztak. Augusztusban két ízben is megjelentek a palotaiak és a veszprémiek Fehérvár alatt, és valamennyi legelőn lévő állatot elhajtották. 1578. április 5-i értesülés szerint a palotaiak a várfalak közelébe merészkedtek, és a Királykútnál mulatozó törökökre csaptak. A harámbasa fiát fogolyként magukkal hurcolták. A veszprémiek 1579-ben a mezőföldi falvakban portyáztak, és az adonyi úton egy török hivatalos személy (csausz-hírvívő) kíséretét sarcolták meg.

A török Kajáron a templomot szemelte ki erődnek. Ezt a magyar végváriaknak meg kellett akadályozni, mert ha az erőd megépül, akkor a török miatt nem lehet békésen közlekedni Veszprém felé. 1578-ban országgyűlési cikkely rendelkezett Szigliget, Vázsony, Keszthely erődítéséről. Ugyanekkor Tihanyban hadbiztos tartott szemlét: fizetetlen őrség, omladozó falak, a legénység gyakori szökése jelzik az állapotokat. A helyreállítás megtörtént, az őrség zsoldját kifizették, a kapitányságot Pyski Istvánra ruházták.

Az osztrák rendek (Felső- és Alsóausztria) a magyar végekhez katonai segítséget nyújtottak. Osztrák csapatok szolgáltak Győrben, Veszprémben, Tatán. Az ausztriai rendek a csapatokat nem adták át a bellicumnak, maguk rendelkeztek a katonáikról, szabták meg szolgálati idejüket, ők küldték a parancsnokokat. A rendek pénzsegélyből erődítéseket hajtottak végre az ausztriai határhoz közelebb eső véghelyeken.

1577-ben a veszélyeztetett régióban levő várőrségek: Győr 1500 (melyből 800 német zsoldos, 700 fő magyar), Tata 180 magyar és 50 német lovas, Pápa 650, Csobánc 20, Szigliget 80, Tihany 75, Veszprém 500, Csesznek 50, Szentmárton-hegy 150. A bellicum ésszerű javaslata kezdett érvényre jutni a végeken. A lovasság magyarországi lakosokból toborozzák. A magyarok kitűnő lovasok, és ismerik a helyi terepviszonyokat, a mocsarakon és lápokon az átjárókat, a folyókon a gázlókat.

1576-ban a Győr székhellyel működő Duna-Balaton közti Főkapitányságban a következő várak és megerősített helyek voltak, beleértve a török fennhatóság alatt állókat is: Győr, Szentmárton, Sárvár, Pápa, Devecser, Sümeg, Komárom, Csesznek, Veszprém, Keszthely, Szigliget, Csobánc, Vázsony, Tihany, Palota, Csókakő, Gesztes, Vitány, Tata, Esztergom, Fehérvár, Zsámbék, Vál, Adony, Battyán (Csikvár), Bolondvár (Szirtbogárd).

A drinápolyi békétől a hosszú háborúig eltelt több mint két évtized alatt a küzdelem állandósult a végeken. Az 1591-1592. években a gyakori összeütközések előre

vetítették az európai méretű összecsapást. 1587-ben Pálffy Miklós, az alsómagyarországi hadak parancsnoka járt az ostromhoz nem elégséges számú csapattal Fehérvár alatt. A parancsnok védőművek építéséhez fogott, de a török kirohant, elűzte a csapatot, a védőműveket lerombolta. A bellicum utasítása Pálffy Miklóshoz: a hadművelési területen élő magyar lakosságot a katonaság ölje le, mert a háború idején kémként működnek, és a törököt szolgálják. Pálffy azonban a lakosság nagyobb részét a Duna mellé és a Csallóközbe telepítette le.

A fehérvári szandzsák

1570-ben Veszprém is szerepel a török adóösszeírásokban, bár ekkor már négy esztendeje királyi csapatok felügyelete alatt állt. A város török hűbérbirtok, és 1166 akcse adót fizet Inehán bin Mehmed szpáhinak. A veszprémi nahijéhez tartozó falvak: Szentgál, Németi, Nána, Lovas, Köveskút, Szentkirályszabadi, Herend, Kishany; a palotai nahijé falvai: Réti, Inota, Berenhida, Papkeszi, Peremárton, Pét, Olaszfalu; a vázsonyi nahijéhez Nagyszöllős, Ajkarendek, Szörcsök, Vigán, Timár, Aszófő, Tótvázsony tartozott.

1572. november 5-én Mehmet bég egy levélben magát fehérvári főhelytartónak nevezte. (Supremus locumtenens Albae.)

1582-ben a székesfehérvári szandzsák a Török Birodalom nyugati határvidékéig terjedt. Ez a Rába folyó vonala, majd Szentgotthárdtól déli irányban a Zala völgyében húzódott a Balatonig. A szandzsák belső területe az egykori Fejér vármegye és Veszprém vidéke, amely huzamosabb ideig okkupált rész, és a török számára viszonylagosan biztonságos. A külső területet a zalai, győri, komáromi, vasi vidékek alkották, amelyek időnként adóztak a töröknek.

A hosszú háború (1593-1606)

A háborút a török szultán üzenete meg. A szultán környezetében a hatalmi küzdelemből a háborús párt kerekedett felül, melynek feje Szinán pasa, a nagyvezír. Ez a törökellenes háború az első, amelyben a Habsburgok offenzíven léptek fel. A bellicum tanácskozására magyar katonai vezéreket is meghívtak: Zrínyi György, Nádasdy Ferenc (a fekete bég), Pálffy Miklós (főkapitány), Thurzó György, Forgách Zsigmond, Dersffy Ferenc, Istvánffy Miklós, Révay András és Péter. Ott volt a tanácskozáson Hardegg Ferdinánd győri főkapitány. A bellicum döntése a többi között az, hogy Fehérvárt vissza kell foglalni. A főparancsnokságot Hardeggre bízták, aki a sereggel 1593. október 29-én megjelent a város falai alatt és ostromzárat létesített. Az egyik külváros ellen Huszár Péter pápai kapitányt küldte 6 ezer emberrel, aki azt el is foglalta. Ezután Huszár a Beslia kapunál betört a várba, ahol Hardegg is állást foglalt. Miközben Huszár a várban sikeresen küzdött, Hardegg tüzérei lőtték a

falakat. A tüzelést azonban délben abbahagyták, és magára maradt a 6 ezer fős támadó csapat. A küzdelem a várkapu körül folyt, és a fegyelmetlenség miatt mintegy 100 végbeli katona elesett. Huszár a Palotai kapun keresztül vonult vissza.

A császáriak győzelme Pákozdnál (1693)

Hardegg értesült a török felmentő sereg közeledéséről, ezért november 2-án Pákozdnál felé vonult, és itt várta be a pápaiakat és a hozzá csatlakozó nemesi felkelőket. A felmentő sereget Hasszán budai pasa vezette. A források szerint a török sereg 25 ezer fő volt. Hasszán magával vitte a Szinán pasa által Budán hagyott alakulatokat. Hardegghez csatlakozott a Pálffy Miklós és Nádasdy Ferenc vezette magyar csapat. A királyi sereg tábora Palotától Fehérvárig terjedt. Pálffy a balszárnyat foglalta el, a jobbszárnyon Hardegg maradt, kiegészülve Nádasdy és Batthyány csapataival. A csata november 3-án zajlott le, és a királyi sereg győzelmével végződött. A főparancsnok szerint a magyar és a német katonák hősiességgel küzdöttek, a janicsárok, a szpáhik megfutamodtak, sokan a tó vizében és a mocsárban veszttek el. A törökök közül egyes csapatok Fehérvárig menekültek. A királyi sereg egy részét Hardegg Győr felé vezette, Pálffy generális katonái Komáromba, Huszár Péter Párára vonult. A környező török helyőrségekben a pákozdi győzelem félelmet keltett, és azt fontolgatták, hogy elhagyják a várakat.

Szinán pasa elfoglalta Veszprémet, Győrt (1693)

Szinán seregét a magyarországi felvonulás alatt a hódoltsági falvakból katonai szolgálatra alkalmas helyi erőkkel egészítették ki. Szinán 50 ezer fővel és 30 ágyúval 1593. október 3-án vette ostrom alá Veszprémet. A vár védelmére Győrből 500 német gyalogos érkezett, és velük az őrség 1200 főre emelkedett. A győriek között volt Hoffkirch András 300 német gyalogosa. Az adatok szerint a védelem jól szervezett, a védők gyakorlott katonák. A török hat alkalommal indított rohamot. A védők sikerrel állták az ostromot, éjjel még a leomlott falakat is kijavították. Szinán 3 napi ostrom után sikert ért el, a várat elfoglalta, de előzőleg az őrség a várból az egyik bástyán vágott résen kiszökött, és a várfalig húzódnó erdőn menekülni próbált. A török a szökést felfedezte, a menekülőket bekerítette, nagy részüket lemészárolta. Az őrségből 300 fő érkezett Párára.

Ezután a török Palotát vette birtokba, 1594-ben Tatához vonult, s a vár négy napig tartó ostrom után kapitulált. Szentmártonhegy birtokbavételével megnyílt az út a török előtt a Bécs előtti térség okkupálására, amelynek fontos erődjé Győr. A várost a török bekerítette, távol tartotta a 10 ezer fős felmentő sereget, amely Komáromnál gyülekezett. Győrben 7 ezer főnyi őrség állta az ostromot. A kortársak szerint meg lehetett volna menteni a várost és a várat, Hardegg azonban a szabad elvonulás igé-

retére feladta. A főparancsnokot gyáva viselkedéséért Bécsben a hadbíróság halálra ítélte.

Szinán a pápai vár elfoglalására a budai pasát küldte. Itt semmilyen ellenállás nem volt. Győr elfoglalásának hírére a környék váraiban általános letargia és kiábrándultság lett úrrá: Pápa, Tihany, Vázsony, Devecser, Csesznek őrségei kiszöktek a várakból. A kapitányok közül Bécsben hadbíróság előtt kellett felelnie a gyáva magatartásért Paksy György tatai, Zádori János szentmártonhegyi, Ormándy Péter palotai kapitányoknak és Eörsy Péter veszprémi alkapitánynak.

Veszprémből kivonult a török (1598)

A hadászati sikertelenségeket a Habsburg hatalom az anyagi erőforrások koncentráálásával a maga javára változtatta meg. 1595-től támadóan léptek fel a királyi Magyarország és Ausztria rendjei. 1595-ben Pálffy és Nádasdy csapatai Esztergomot foglalták el, Győr 1598. március 29-én került vissza a királyi seregek kezébe. Május 14-én Fehérvár alatt a Nádasdy-csapat és a török között csetepaté alakult ki. Pálffy és Schwarzenberg katonái augusztus 1-jén Tatát, augusztus 3-án Palotát foglalták el. A török Tata elvesztése után kivonult Gesztesről. Augusztus 3-án a királyi kémek jelentették, hogy a veszprémi törökök körében pánik uralkodik. A családokat a török őrség vagyonukkal együtt kiküldte a várból, és még éjjel az őrség is megszökött. A veszprémi törökök Ozorára és Endrédre menekültek. Ennek hírért vették a cseszneki, vázsonyi, tihanyi törökök, és ők is elhagyták őrhelyeiket. Veszprémbe királyi csapatok vonultak be. A vár parancsnoka Maróthy Mihály, helyettese Vathay Ferenc lett, aki 50 lovas felett parancsnokolt. Maróthy hamarosan a pápai őrség élére került.

1599-ben Nádasdy és Pálffy csapatai az egyik fehérvári külvárost elfoglalták, a főkaput petárdával szándékoztak bezúzni, de a török ébersége ezt megakadályozta.

1600. júniusban a pápai őrség lázadásának leverésével foglalkozott a bellicum. A pápaiak (német, francia, vallon katonák), mintegy 800 fő, hónapok óta nem kapták meg zsoldjukat. Ezért fosztogattak a városban és a környék falvaiban. A zsoldosok felajánlották szolgálatukat a fehérvári töröknek. A bellicum augusztus 10-én megostromoltatta Pápát. A lázadók egy részét lemészárolták, más részük a törökhöz menekült.

Kanizsa 1600. október 20-án lett a töröké. A vár parancsnoka, Paradeiser a védelmet nem tudta megszervezni, ezért a várat feladta. A parancsnokot a hadbíróság halálra ítélte.

Fehérvár visszavétele és elvesztése (1601-1602)

Az 1601. januárban tartott pozsonyi országgyűlés a törökellenes háború folytatására anyagi eszközöket biztosított. A háború egyik kiemelkedő eseménye Fehérvár

visszavétele. A fehérvári török Palotához vonult, ahol támadó állásokat épített ki. A várórség a törököket kiszorította Palota térségéből.

A bellicum a támadó sereg élére 1601. április 8-án Mercoeur Fülöp Emanuel herceget állította, de főszerep jutott a sereg vezetésében Rusworm Hermann tábornagnak is. A sereg 28 361 főből állt. A lovak száma 7711. A gyalogság 7 ezredre oszlott: Hofkirchen, Barnhausen, Preiner, Alheim, Bajorsalzburg, Felsőausztria, Althén, a lovasság és tüzérségi ezredek: Kolonics, Thurn, Hodinszky, és külön egységek álltak a két vezér rendelkezésére. Rusworm csapatokat kapott Esztergomból, a Kanizsa alá vonult Mátyás főherceg seregéből szintén egy csapat erősítésre szeptember 6-án a fehérvári táborba érkezett.

A török a királyi sereg közeledésének hírére a családokat Budáról Fehérvárra költöztette, velük kereskedők is érkeztek. (A pasát a kémek félretájékoztatták: azt közölték, hogy a királyi sereg Buda elfoglalása készül.) Mohamed pasa a fehérvári török őrségből nagyobb egységet rendelt Buda védelmére. A fehérvári török őrség létszáma 1000 főre csökkent. A királyi sereg egy különítményét Buda felé portyára küldték az esetleges török felmentő sereg feltartóztatására. A csapatok Zsámbékiig nyomultak, ahol a vár alatt a török előőrssel csatát vívtak.

Június 8-án nagy vihar vonult át Fehérvár felett, s a csapadék előntötte az utcákat. A természeti jelenség a vár és a város lakói körében zavart okozott. Szeptember elején a török által megszállt Csákvárt visszafoglalták. Szeptember 10-én Hofkirchen ezredes Csókakővárhoz nyomult. A 20 fős török őrség a családokkal, a kiszolgáló személyzettel együtt mintegy 150 főt tett ki. A vár parancsnoka, az aga, szabad elvonulást kapott, és Simontornyára vezette a törököket. Huszárok Érsekújvár körül a töröktől 4 ezer szarvasmarhát zsákmányoltak, melyet a tábor élelmezésére Fehérvárhoz hajtottak. A fehérvári ostrom eredményességét hátráltató tényezők a mocsár és vízi világ a város körül, amely néhol félmérföldnyi széles és egy kopja mélységű.

Rusworm elhatározta, hogy vállalkozó legényeivel átgázol a mocsáron. 1000 fővel szeptember 14-én napnyugtakor el is indult. A katonák egész éjjel az iszapban, vízben gázoltak, magukkal vittek egy-egy köteg nádat vagy sást, melynek az átkeles során hasznát vették. Napkelte előtt 100 katonával megrohanták Sziget-külvárost. A török a Palotai kapu felé menekült. A katonák a külvárosban 14 ágyút, tábori felszerelést és élelmet találtak. Ezzel a vállalkozással egy időben Hofkirchen ezredes a Mocsárvárost vette birtokba. A Rácvárosból és az Ingoványból a török őrséget a várba rendelték, így oda besétáltak a királyi csapatok. A vár elleni ostrom szeptember 17-én kezdődött. Az ágyúkat a Budai és a Palotai kapu előtt állították fel. A 19 löveg hamarosan nagy rést vágott a Palotai kapun. A rohamot meg lehetett volna indítani, de a sáncok tele voltak vízzel. Ezért mintegy 50 ezer, növényből készített csomóval tömték tele a vizesárkokat. A kapuk ellen szeptember 20-án Starhemberg Gotthárd ezredes és Althan ezredes vezették a rohamot. A két hadoszlop a vár utcáin egyesült, és kemény küzdelmet vívott a törökkel. A török a házak bejáratához, a bástyákhoz, a bazilikához puskaport és egyéb robbanóanyagot halmozott fel, melyet

meggyújtott és felrobbantotta az objektumokat. Ezzel az egész várat tönkretették. A királyi palotába 200 török katona fészkelte be magát. Ezeket a németek lemészárolták. A török katonák és a lakosság egy része kitört a várból, őket a főparancsnok csapata felkoncolta.

A várban található értékeket a vallonok és a németek magukhoz vették. (A vallonok a németek zsákmányát erőszakkal eltulajdonították.) A vár Mercouer kezébe került.

Szeptember 21-én a királyi sereg Adonyt, Földvárt, Paksot, Simontornyát vette birtokba. Rusworm tábornagy Starhemberg ezredes rendelkezésére 1000 német és 600 magyar gyalogost adott, maga pedig Csókakő alá vonult, mert 70 ezer fő török felmentő sereg közeledését jelezték a felderítők. A török sereget Hasszán pasa, nagyvezír vezette.

A királyi seregben ott voltak a magyar főméltóságok: Nádasdy Ferenc, Forgách Zsigmond, Thurzó György. Az ütközet sárréti csata néven került be a hadtörténelembe, amely október 13-tól 17-ig zajlott, és a királyi sereg fényes győzelmével végződött. Az ütközetben részt vett Brindisi Lőrinc kapucinus szerzetes, a bécsi udvar katonai gyóntatója, aki Kapisztrán János-i hősiességgel tűnt ki bátorságával. Egy korabeli leírásban ez olvasható: „*Kereszttel a kezében, emelkedett szavakkal lelkesíté a csapatokat a harcra, mit sem törődve a körülötte röpködő golyókkal*”.

1601. december végén Isolano J. Marius a fejevári vár parancsnoka, helyettese a Veszprémből áthelyezett Vathay Ferenc alezredes. A várfalakat kijavították, újakat építettek. A dunántúli vármegyék élelmet szállítottak a várba, a katonaság számát 2300 főre növelték. 1602. március 4-én 1000 köből gabona és 300 urna bor érkezett a sümegi vártartományból, a provizor 25 jobbágyot küldött, akik a város körüli gabonát aratták és csépelelték. Győrből 700 szekér hozott élelmet Fehérvárra.

Rudolf császár, mellőzve a magyar kamarát, a bécsi udvari kamarától kért javaslatot Fehérvár hasznosítására. A javaslat szerint a város ne kerüljön magyar joghatóság alá, német polgárokkal telepítsék be, a német települések mintájára kapjon kiváltságokat, a területen a német katonai vezetőknek földbirtokot adjon az uralkodó. (A javaslat kísértetiesen hasonló az 1688-ban Kollonics Lipót által készített berendezkedési tervszettel.)

Az 1601. évi kamarai tervet realizálása a török sikeres támadása következtében meghiúsult. 1602 júliusában Hasszán pasa 70 ezer főnyi ostromló seregével körülvette Fehérvárt. Augusztus 12-én Horváth Gáspár Palotáról jelentette Győrbe, hogy a török az ostromot megkezdte. A vár a francia zsoldosok árulásával augusztus 29-én került Hasszán kezébe. A török vezér az elfogott magyar és német katonákat (200 fő) szeptember 2-án Palotára kísértette. A Pax Ottomanica Fehérváron még 82 éven át tartott.

Küzdelmek a térségben

Fehérváron a félhold uralma a török nyugati irányú expanzióját erősítette. 1602 után kísérletet tett a török Veszprém okkupálására, ami 1605-ben bekövetkezett. Az őrség kivonult, mivel Mehmet pasa szabad elvonulást ígért nekik. Sümegvárt, ahol Újlaki Lajos püspök tartózkodott, szentgróti Hagymássy Kristóf csapata hatalmas-kodásból megtámadta. A szentgróti hajdúk megölték a püspököt. A Bocskai-felkelés átcsapott a Dunántúlra. A felkelők Némethy Gergely vezetésével gyors menetben Sümeg alá értek, és a várat 1605. június 6-án bevették. Ezután a dunántúli főkapitányság katonái és a Némethy Gergely csapata a térségben súlyos harcokat vívtak. 1606-ban Batthyány Ferenc szerezte vissza a várat a veszprémi püspöknek, bár a csapatok 1609-ig a várban maradtak. A hosszú háborút a zsitvatoroki béke (1606. november 11.) zárta le. Veszprém és a hódoltatott várak török kézben maradtak.

FORRÁSOK

- Fejér Megyei Történeti Évkönyv 6-1972. 171-210. p.; 7-1973. 275-298. p.; 11-1977. 55-68. p.; 12-1978. 269-283. p.; 19-1989. 7-247. p.
- Lauschmann Gyula* (1993): Székesfehérvár története I. k. Szfvár., 120-190. p.
- Hungler József* (1986): A török kori Veszprém. Veszprém, 27-91. p.
- Hóman Bálint-Szekfű Gyula* (1939): III. k. Bp., 11-386. p.
- Acta Papensia, 2007-3/4. sz. (Pápa) 223-225. p.
- Városképek-Műemlékek. Veszprém, 1957. 30-46. p.
- Alba Regia, XXXIII. k. Szfvár, 2004. 74. p.

A tradíciót kialakító és a tartalmi megújulást vállaló veszprémi takarékpénztár

HORVÁTH ELVIRA

EURÓPÁBAN A TAKARÉKOSSÁG INTÉZMÉNYESÍTETT formájának alap gondolata az 1794-1815 közötti években fogalmazódott meg. Ez a kor volt az, amikor koncentrálták a banktőkét, létrejött a fináncoligarchia, a finánctóke. Külföldön bankok alakultak, különböző országokban terjeszkedtek, s nálunk is. Az Osztrák Nemzeti Bank váltópénztára 1818 óta működött Budán. Egy évtizeddel később az Első Osztrák Takarékpénztár-hálózat is megnyitotta hivatalait Magyarországon.

A hazai pénzintézetek a 19. század elején a bécsi pénzélettől függtek, saját tőkepiacunk kialakulatlan volt. Egyszerre jellemezte őket a tőkefelesleg és a tőkehiány. Ez a pénzügyi helyzet vezetett el ahhoz a felismeréshez, hogy összpontosítani és stabilizálni kell a tőkeáramlást. Ezért foglalkoztak a nagyobb tőkék mellett a kis tőkék mozgásának szabályozásával is. Létrejöttek az e célt szolgáló pénzintézetek.

Ebben a korban a bankokban választmány működött és tevékenységi körüket a leszámítolási, letéti, giro, kölcsön- és előlegüzletek tették ki. A takarékpénztárak sajátos rendszerben működtek. Döntéshozó testületük a közgyűlés volt. Aktív üzletkörükbe tartozott a főként ingatlanokra nyújtott kölcsön, a passzív üzletet a takarékbetét gyűjtése jelentette. 1840-re ez a különbség fokozatosan csökkent, végül megszűnt, s mindkét intézet foglalkozott jelzáloghitelezéssel.

A magyar tulajdonú takarékpénztárak és bankok történetében a kezdetet az 1835-ben alakult Brassói Általános Takarékpénztár jelentette, amelyet 1840-ben a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egylet és az Aradi Takarékpénztár követett. 1841-ben kapta meg szabadalmát a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank. Gróf Széchenyi István javaslatára 1844-ben alakult takarékpénztár Esztergomban, Győrött és Kőszegen. 1845-ben több város követte: Komárom, Miskolc, Nagykanizsa, Pécs, Szeged, Székesfehérvár és Veszprém.

Veszprém mezőváros volt annak ellenére, hogy természetföldrajzi körülményei miatt a mezőgazdaság fejlesztésére alkalmatlan volt, fellendülés inkább az ipar területén mutatkozott reálisabbnak. Ugyanakkor megindult a polgárosodás. Egyesületek, egyletek, körök kezdték meg működésüket. Ide települt az Első Magyar Biztosító Társaság veszprémi főügynöksége, a Turul Biztosító Intézet, amelyeket mások is követtek. Mivel a város fejlődését biztosítani kellett, városi, nemesi, alapítványi, hadi-, közkár-, letéteményi pénztárak alakultak egyedi céllal. Tevékenységük nem volt összehangolt.

A takarékpénztár alapításának elvét Mustos János ügyvéd hozta magával Sopronból. A veszprémi polgárok elfogadták alapgondolatát, és 1845. augusztus 15-én 86 alapító részvényessel és a részvényekből származó alaptőkével megalakították a Veszprémi Takarékpénztárat. Céljuk a takarékoság eszméjének népszerűsítése, a kisebb vagyon tervszerű megtakarítása és bekapcsolása a pénzügyi vérkeringésbe, s ezzel a lakosok életszínvonalának emelése volt. Hivatalos működésüket 1846. január 1-jén kezdték meg az alapító tőke növelését követően. 53 §-ból álló alapszabályt készítettek. Kis létszámú intézetként kezdték tevékenységüket, és ezt kezdettől fogva példaértékűen végezték. Az első igazgató Ferenczy György, a segédigazgató Ruttner János, a jegyző és titoknok Mustos János volt. Mellettük dolgozott ifj. Végh István könyvvívó és Wurda Manó pénztárnok. Az intézet felelős vezetője az elnököigazgató volt: a 100 évet meghaladó működésük alatt mindössze három: Ferenczi Károly, dr. Óvári Ferenc és dr. Iklódy-Szabó János. Legközvetlenebb munkatársaik az igazgatók, többek közt Koller Sándor, Hack Ferenc, dr. Sári János voltak. Munkájukat az igazgatótanácson kívül 24 tagú választmány, 15 tagú segédválasztmány és egy ügyvéd segítette. Döntéseik szakszerűek, meggondoltak, az élethez alkalmazkodóak, de főleg etikusak voltak. Működési területük kezdetben a városra és környékére korlátozódott, de hatókörük hamarosan kiterjedt a szomszédos 10 megyére és 9 szabad királyi városra, végül az ország egész területére, később még az országon kívülre is. A szervezeti felépítés, az üzletpolitika megegyezett az ország többi intézetével. Kapcsolataik az ügyfelekkel, magánszemélyekkel és intézményekkel egyaránt a bizalmon, a tiszteleten alapultak. Minden dolgozójuktól megkívták, hogy hűséggel, becsülettel, szeretettel, emellett nagy szerénységgel képviseljék az intézetet ügyfeleikkel szemben. Természetesen, munkajogi és szociális szempontból az intézet gondoskodott dolgozóiról.

Foglalkoztak részvények kibocsátásával, forgalmazásával, 1852-től ingatlan-ügyekkel is. Reprezentatív székházukat komoly tereprendevezést követően 1853-ra építették fel a Rákóczi tér és Sziklay János utca sarkán. (Ma Óváros tér.) Romantikus stílusú épületének bejárata a térről nyílik, felette vaskorlátos erkély díszíti. A teret leaszfaltozták, járdák készültek, csatornáztak, és városzépészeti szempontból a völgybe vezető lépcső mellé kőkorlátot építettek. Az épülettel szemben egy márványkút, faszor és terrasszal ellátott vendéglő volt. Az intézet erkélyét szónoklatra használva több ízben tartottak itt misét, ünnepélyt, városi rendezvényt. A hivatalos órákat 1856-ban vezették be, és ez évtől kezdve napi biztosokat alkalmaztak az ügyek intézésére. Az értékpapírok kezelésével 1860-ban egészítették ki tevékenységüket. A nyugdíjtőkét 1865-től különítették el, és a dolgozók tagjai maradhattak a Takarékpénztárak és Bankok Országos Nyugdíjpénztárának, de 1878-ban önálló nyugdíjalapot és szabályzatot hoztak létre. Forgalmukat 1858-ig pengő forint pénzben, 1859-től osztrák forint értékben számították. Munkájukhoz tartozott még a folyószámla kezelése, óvadék vagy kezességvállalás ellenében a fedezetre folyósított hitel. Foglalkoztak váltókifizetéssel, átutalással, lombard-üzlettel, valutázással, letétek és okmányok őrzésével, váltóra, betétre, csődtömegre vonatkozó leszámító-

lással, üzleteltek részvényekkel, kötvényeket sorsoltak ki. Működésük körébe tartott a telekparcellázás, ingatlanok építése, vásárlása, kezelése, árverése, árusítása, bérbéradása. Bérházakkal, egyéb bérbé adható felszereléssel, balatoni üdülőkkel rendelkeztek. Anyagi segítség mellett szakmai tanácsokkal látták el az építkezéseket, az ipart, a kereskedelmet, az oktatást, a művészetet, a szociális intézményeket. Nevükhöz fűződik a város első idegenforgalmi hivatalának berendezése, beindítása és a tűztorony első zenélő szerkezete. Ebből 12 órakor a Himmusz hallatszott. Segítették a fejlődést szolgáló kezdeményezéseket mint a vasút, a katonai repülőtér és a 8-as műút építését, a villamosítást, a csatornását, a fa- és porcelánipart. Sajtótermékeket és szakkönyveket szerkesztettek, forgalmaztak.

Minden tranzakciójuk megfelelt a kor bankügyi szabályainak. Folyamatosan alakították ki kapcsolataikat a különböző nemzetgazdasági ágazatokkal és a többi pénzintézettel.

A történelmi, társadalmi események erős hatást gyakoroltak a pénzügyi életre. Ausztriában liberális császári hatalom uralkodott. Hazánkban a polgárosodás képviselői gróf Széchenyi István vezetésével felléptek a haladást segítő gazdasági és társadalmi reformokért. A polgári demokratikus forradalmak felgyorsították az ipari forradalmat. A polgárság számottevő gazdasági befolyáshoz jutott. Nálunk a polgárosodásnak a polgárosodni kívánó nemesek és értelmiségiek progresszív rétege volt a vezető ereje. Az 1848-49-es szabadságharc fellendülést, ígért, de csak átmeneti lett. Kossuth Lajos pénzügyminiszter szerződést kötött a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankkal 12,5 millió forintnyi bankjegy kibocsátására. Az Osztrák Nemzeti Bank nem fogadta el fizetőeszközü, nem osztotta meg monopoljogát. A Kossuth-bankokat meg kellett semmisíteni. Így a pénzügyben csak 1855-től figyelhető meg élénkülés. 1864-től működött a Pesti Áru- és Értéktőzsde, és ebben az évben alakult az Első Magyar Iparbank. 1865-ben megnyílt a Budapesti Kereskedelmi és Iparbank. Az iparbankok üzletfilozófiája Crédit Mobilier-típusú volt. Csak rövidlejáratú hitelekbe fektették tőkéjüket.

1867-ben a kiegyezés lényeges változást hozott. Szellemi atyja és megalkuvás nélküli szószólója Deák Ferenc, „A Haza Bölcse” volt, akit számos családi és társadalmi kötelék kapcsol Veszprémhez. Korabeli irodalmi és sajátkezű írásbeli emlék tanúskodik Deák Ferenc és Veszprém kapcsolatáról. Ausztriával a reálunió közös vámot és a pénzügyek közös intézését jelentette. Jogilag és gazdasági téren rendezte Ausztria és Magyarország, valamint a csatolt területek viszonyát, lényegében korlátok között, de visszaállította Magyarország önállóságát.

Az évtized fordulójára válság alakult ki, ami megmaradt 1873 után is. Veszteséget inkább a bankok éltek át. A takarékpénztárakra a válság azért nem hatott erős mértékben, mert távol tartották maguktól a spekulatív tranzakciókat. 1873-ban országban 122 bank és 298 takarékpénztár működött.

A kiegyezést követő állami, jogi, gazdasági és pénzügyi strukturális változások hatására Magyarország pénzügyi élete fellendül. Az 1875. évi kereskedelmi törvényt a hitelélet liberális szabályozása jellemezte. Innovációk sora kísérte a további műkö-

dést. A pénznemek gyakori változása többletmunkát okozott a Veszprémi Takarékpénztárnak is, de az intézet szelleméhez, vállalásához szilárdan ragaszkodva mindent túlélte. A politikai megszorítások is csupán akadályt jelentettek, de nem vezettek megszűnéshez. Vállalták több biztosítótársaság képviselőjét. Az 1863-as, az 1866-os és az 1873-as válságok és az 1878-as tömeges betétkivételek miatt céljuk a felszínen maradás lett.

A helyi sikereket követve a városban a válság alatt és ezután is alakult pénzügyintézet. 1867-ben a Veszprémi Segélyegylet mint szövetkezet, 1889-ben Perényi Antal elnök vezetésével a Veszprémi Hitelszövetkezet alakultak meg. 1892-ben dr. Rédey Gyula ügyvéd és társai megalapították a Szabadság tér 9. székhelyű (már lebontott épület) Veszprém megyei Takarékpénztár Részvénytársaságot. 1911-ben dr. Rainprecht Antal és társai megalapították a város első bankintézetét, a Közgazdasági Bank és Takarékpénztár Rt-t. (Ányos u. 13.) Rövid időn belül követte az MNB helyi fiókjá. Beindulásáig a Veszprémi Takarékpénztár volt a mellékhelye.

Az I. világháború alatt a Veszprémi Takarékpénztár a zavartalanság biztosítására törekedett. Az eseményeket követve felgyorsították az ügyek intézését. A kiadásait pontosan igazították a szociális terheikhez. A lakások, boltok bérleti díját és az ügyvédi díjat emelték. Biztosítékul elfogadtak élet- és hadikölcsönkötvényeket, terhermentesítettek, a kölcsönökre hosszabb lejáratot, kevesebb kamatot állapítottak meg. Közben segítettek a veszprémi cementgyár és a Balatonalmádi Vöröskő Kitermelő Rt. létesítését, a veszprémi Kötő- és Szövőgyár kölcsönére kezességet vállaltak. Az ingatlanárusítások és a részvényátírások az eredményezték, hogy vidéki és külföldi ügyfeleik száma növekedett. Megsokszorozódtak a hagyatéki ügyek. 1917-ben a jövedelem felosztásában előnyt élveztek a háború károsította kiadások és az iskolák, egyletek, egyesületek és az egészségügy igényei. 1918 októberében a hazatérő katonákat segítő bizottság kérésére 10 ezer K-t különítettek el háborús jótékony adományokra. Az 1915–18-as éveket korpótlék és nyugdíj szempontjából kétszeresen számították. Családi pótlékot a gyermekeken kívül a feleség után is fizettek. Drágasági pótlékot vezettek be. Ez a törzsfizetés és korpótlék 50 %-át jelentette.

A háborút követő évek eseményei szintén változatosak voltak. A két világháború között az intézet igyekezett megtartani az üzleti életben annyira kívánatos harmóniát, békeséget és nyugalmat. De ez a nyugalom csak egy évig tartott, mert a rövid életű Tanácsköztársaság eseményei gátló hatással voltak az intézet működésére. A posta nem vett fel pénzküldeményt. Akadt a dolgozók között olyan, aki ezredparancsnokságot vállalt, és ezt kihasználva kényszerítették a dolgozókat körülbelül másfél millió korona megszavazás nélküli átutalására különböző címekre. A Pénzügyi Központ nem méltányolta a szovjetpénz kényszerhasználatát, az egészet vissza kellett fizetniük. A munkaügyet nehezítette a kommunista üzelmek miatti eltávolítások, elhalálozások, felmondások, letartóztatások.

A Veszprémi Takarékpénztár, a Veszprém megyei Takarékpénztár és a Kereskedelmi Bank és Takarékpénztár Rt. 1919. december 29-én megállapodást kötöttek egymással. Ezt 1921-ben módosították. Ez év márciusában dr. Óvári Ferenc elnök-

igazgató még bizakodott: „Megértő lélekkel, s közös munkával munkálkodjunk az intézet felvirágoztatásán”. Az önkéntes alapon létrehozott megállapodást három év után a Kereskedelmi Bank és Takarékpénztár Rt. 1922-ben felmondta. A Veszprémi Takarékpénztár módosította a nyugdíjrendszerét, majd csatlakozott az Országos Nyugdíjpénztárhoz. 1924-ben Genfben aláírták a Magyarország pénzügyi helyreállításáról szóló jegyzőkönyvet. A 250 millió aranykorona kölcsön felvétele után javult hazánk pénzügyi élete. Dr. Sári János ügyvezető igazgató idején pedig a működés újbóli megalapozásán dolgoztak. Céljuk az volt, hogy emberség, rend és pontosság uralkodjon az ügyvitel terén. Terjedőben volt a modern banktechnika. Megvalósítása átalakításokat kívánt. A városban elsőként kapcsolódtak be a postatakarékpénz kezelésébe. Az inflációt világgazdasági fellendülés követte. Azonban a defláció következtében számos pénzintézet fizetéképtelenné vált.

1929-ben a veszprémi két takarékpénztár fúzióra lépett. A Veszprém megyei Takarékpénztár a kezdeményezést azzal indokolta, hogy a kettő együtt az egész Dunántúl egyik erkölcsileg legnagyobb súlyú és legtökeerősebb intézete lehetne. A nagyobb tőke nagyobb bizalmat és hitellehetőséget jelent. Üzletkörüik is bővült.

A város 1931-ben hozta létre a Takarékosági Bizottságot, hogy szabályrendeletileg kizárhassák a monopolizálást. Eközben a takarékpénztár új néven, új alapszabállyal és nyugdíjszabállyal működött. Változás történt a pénznemben. A koronát felváltotta a pengő. A világméretű dekonjunkció hatására Magyarországon a tőkepiaci zilált állapotok stabilizációja érdekében 1931-ben bankzárlatot vezetett be a pénzügyi kormányzat. Élénkülés csak 1933-ban kezdődött, de, hogy azzal lépést tarthassanak, még 1934-et is a takarékoság jellemezte. Hitelfolyósításkor az új kormányrendelethez és a győri Kerületi Kereskedelmi és Iparoskamarához kellett alkalmazkodniuk, mert hozzájuk tartozott Veszprém. Az 1936-os legjelentősebb tranzakciójuk a Balatonfüred és Vidéke Takarékpénztár részvénytöbbségének megszerzése volt. Ezzel a reorganizációval elősegítették a balatoni kultuszt, sikerrel foglalkoztak a Bakony és a Balaton érdekeinek összeegyeztetésével, az idegenforgalommal. 1940-ben az évi tiszta jövedelem csekély mértékben, de emelkedett. A városban vízvezeték-szereléssel, villanyóra-felszereléssel és 1940–1944 között óvóhelyek készítésével foglalkoztak.

A tőkehiány 1941-től rohamosan nőtt. 1942-ben bevezették a szelektív hitelpolitikát, előnyben részesítették a hadiipari kiadásokat. 1945 második felében újra megkezdődött a hitelfolyósítás. Kiemelten kezelték a vetőmagvásárlást, a háborús károk helyreállítását, a textil- és az építőipart, a bányászatot. 1946 januártól bevezették az adópengőt, amely rövid idő alatt elvesztette fizetőértékét. Helyét a törtarany és a dollár vette át, de beindult a természetes cserekereskedelem is. A forintot 1946. augusztus 1-jén vezették be. Az átváltás árfolyama szerint 1 Ft 400 000 quadrillió pengővel és 200 millió adópengővel volt egyenlő. A Magyar Nemzeti Bank teljesen elvesztette függetlenségét, mert a pártok a gazdasághoz és a politikához hasonlóan paritásos elv alapján irányították. A pénzintézetek már a tényleges államosítás előtt is úgynevezett államosított állapotot mutattak. Megjelent a feketepiac. S bár külföld-

ről jelentős tőke áramlott be, az nem volt képes pótolni a fedezet nélküli államépítés következtében kialakult tőkehiányt. A kiutat a szovjet típusú gazdasági modell kritika nélküli átültetésében vélték megtalálni. Ez a modell végül az ország teljes gazdaságának, így a történelmileg kialakult pénzügyi rendszerek totális államosításához vezetett.

A II. világháború után eredeti ötletként hozták létre székházuk áruosztályát, mert akkor ezt igényelte a város élete. Jelentős célt szolgált a raktár, a forgalmazás nagybani beszerzési áron. A takarékpénztárak egyesülése óta a Szabadság téri épület is a Veszprémi Takarékpénztáré volt. Emeleti részét 1938. május 1-től 1944. április 30-ig a Magyar Királyi Kincstár nevében bérbe adták a székesfehérvári II. csendőr kerületi parancsnokságnak a Veszprémben állomásozó csendőrosztály és gazdasági hivatala ellátása céljára. A Veszpréme gyházmegyei Alapítványi Pénztár is beolvadt a Veszprémi Takarékpénztárba. Mindez hozzájárult ahhoz, hogy önállóságukat az ország takarékpénztáraihoz viszonyítva aránylag hosszabb ideig megtartották, s csak az országos rendelet vetett véget működésüknek. 1948-ban állami rendeletre egyesült a Székesfehérvári és Fejér megyei Takarékpénztár a Közép-Dunántúli Takarékpénztárral, végül beolvadtak a budapesti Pénzügyi Központba.

Így szűnt meg a város egyesületi jogon működött takarékpénztára. Helyette vállalati szervezetben működő intézeti struktúra vette át a pénzügyi feladatokat.

Báró Horning Károly veszprémi püspök összeállításában az 1912-ben megjelent „Veszprém múltja és jelene” című kiadvány VIII. Közgazdasági élet című fejezetében ez olvasható: „Bármely ország pénzügyi hű tükre azon ország vagyoni állapotának, termelőképességének, stagnációjának vagy fejlődésének... A legrégebbi pénzügyi intézete városunknak, sőt majdnem az egész Dunántúlnak a Veszprémi Takarékpénztár.” Ezt dr. Óvári Ferenc írta, akit 1909-ben választottak Veszprém díszpolgárává.

FORRÁSMUNKÁK

- Emlékkönyv a Veszprémi Takarékpénztár 50 éves fennállásának ünneplésére. Kiadja a Veszprémi Takarékpénztár Igazgatósága 1896. 20. p.
VeML. IV. 1/b. Veszprém Vármegyei Közgyűlések iratai. A Takarékpénztár alapszabályai 2176/1845.
VeML. XI. 203. VPTP iratai 1871–1949-ig.
Veszprémi Hírlap, 1896–1942.
Veszprémvármegye, 1934–1943.

Molnár Gábor író kapcsolata Veszprémmel

TATAI ZOLTÁN

EBBEN AZ ÉVBEN, 2008. DECEMBER 2-ÁN EMLÉKEZÜNK Molnár Gábor születésének századik évfordulójára Ajkán, ahol gyerekkorának jelentős részét töltötte a csingervölgyi bányában dolgozó nagyszüleinél. Kívánsága szerint itt, Ajkán helyezték örök nyugalomba. A helytörténeti múzeumban emlékszoba, róla elnevezett iskola, könyvesbolt, alapítvány őrzi emlékét. Az emlékét ápoló, őrző országos működésű Molnár Gábor Társaságot is ajkai székhellyel jegyezték be.

Molnár Gábor Ajka térségét, a Bakonyt, Veszprém megyét tekintette szűkebb hazájának. Könyveiben elsősorban életrajzi köteteiben erről a térségről emlékezett leggyakrabban nagy-nagy szeretettel. Írásaiban az Ajka várost alkotó egykori önálló községek helyneveit, embereit, eseményeit örökítette meg. Különösen részletesen foglalkozott az 1909-es, 56 áldozatot követelő, a térség legsúlyosabb bányaszerencsétlenségével, az első világháború alatt és az utána következő forradalmi-ellenforradalmi eseményekkel. Részletesen leírta a pápai diákevek emlékeit, eseményeit. Csingervölgyi és pápai tapasztalatai jelentős szerepet játszottak a következő évek embert próbáló viharainak kivédésében. (Több lexikon, ezek nyomán számos írás az író szülőhelyét Pápára teszi, ami egyértelműen tévedés. Molnár Gábor Budapesten, közelebbről Óbudán a Szentendrei út 62. számú házban született. Minden ezzel ellentétes állítás hibás.)

Molnár Gábor sokoldalúan kötődött Veszprémhez is. Több ismerőse, rokona lakott itt vagy a környező településeken. A rokonaihoz, barátaihoz történt utazások során gyakran felkereste a várost, szívesen sétálgatott a régmúltat idéző utcáin. Több és számára kedves írása jelent meg a veszprémi napilapban, a Naplóban. Könyveiről ismertetőt, s vele interjút is közölt a lap. Írásaival kapcsolatban is több alkalommal megfordult a városban.

A vak író életében fontos szerepet töltött be az író-olvasó találkozókon, a könyvbemutatókon a részvétel, és általában az olvasókkal való együttlét. Bizonyos mértékben látásának hiányát is pótolta az emberekkel, az olvasókkal való személyes kapcsolat. Ebben a minőségében, valamint a szerkesztősséggel való kapcsolattartás okán is gyakran megfordult a városban. Több előadást tartott, író-olvasó találkozón vett részt Veszprém különböző intézményeinél, vállalatainál. Sajnos, ezek pontos ismeretével nem rendelkezünk, sehol nem vezettek erről nyilvántartást, vagy legalábbis nem ismerem azokat. A Naplóban megjelent írásait viszont ismerjük.

Ismereteim szerint Molnár Gáborral kapcsolatos írás először 1968-ban jelent meg a Naplóban. Csaba Imre tartalmas interjút készített az íróval, amelyben főként a Veszprém megyéhez kötődő gyökereiről, kapcsolatairól esett szó.

Az író gyermek- és ifjúkorára emlékező írásaiban gyakran felidézzi, hogy szívesen időzött a magyar történelem régmúltjával foglalkozó könyvekkel. Évtizedeken át azonban elsősorban a brazíliai őserdőben eltöltött esztendőkre emlékező tárcák, könyvek írása foglalkoztatta. Életének utolsó évtizedeiben egyre inkább a magyarság és az emberiség régmúltja foglalkoztatta. A Naplóban megjelent első írása is a magyarság régmúltjához kapcsolódó témával foglalkozott, amely Dzsingisz-kán ősi földjén címmel jelent meg. A régmúlttal, az emberiség ősi történéseivel, mitológiájával való foglalkozását bizonyítja, hogy három évvel később ugyanennek a lapnak a hasábjain jelentette meg az Amazonia és Belső-Ázsia őslakóinak mitológiája, égi történetei című írását. Az író a két, egymástól földrajzilag távol élő nép egymáshoz hasonló mitológiai elemeiben a közös származásra utaló jeleket vélt felfedezni.

Molnár Gábornak a Veszprémhez leginkább kötődő, legterjedelmesebb írása, pontosabban sorozata, 1972. február utolsó hetében látott napvilágot a Naplóban. Veszprémi kapcsolatáról tanúskodnak a lap 1972. február 20-án megjelent, a 2700 éves Veszprém? című írásának következő sorai: „*A múlt év végén kaptunk egy levelet Molnár Gábor írótól. Megtisztelő helyzet, hogy a neves író levele nem meglepetés a szerkesztőségben, olvasóink is tapasztalhatják, hogy folyamatos kapcsolatot tart 'szülőmegyéje' lapjának szerkesztőségével.*” A levél tartalma volt a meglepetés, ugyanis ebben közölte a 2700 éves Veszprém című írásának tervét. Veszprém keletkezéséről, ősi történetéről keveset tudunk. Most Paál Zoltán és egy magát nyenyec sámán leszármazottjának mondó harcos elmondása, az ősi rovásírás megfejtése révén a város keletkezését 1972-ben éppen 2700 évesnek mondták.

Ezt a regét Molnár Gábor Veszprém születése címen hat részletben tette közzé. Az I. részben az író, mintegy előszóként, az írás születésének körülményeit írja le, a II. rész címe: Pannon vezér nyugatra indul, a III. rész Csanak fia: Veszprém címet kapta, a IV. rész Veszprém sámán központja, az V. rész Supron, a VI. rész Egy-két ezer év... címet kapta.

Írassorozatát így kezdi: „*Hej rege rejtem...? és bizony hozzáteszem: a rege némelykor történelmet rejt. Beleváj némely időbe, tűnő évezredek koromszín éjszakaijába, onnan világít ki napjainkig tündöklő csóvával. A monda, a rege tömérdek takar, hoz elő a szívével-lelkével értőnek az ősi múltból. Őrizni való szép kincs a rege, a monda, és ha előbukkan a tűnő évezredek előtti idők messzeségéből, a kincskeresés találás örömeivel, lelkesedésével kell elfogadni.*” A hatrészes sorozatot a következőképpen fejezi be: „*Napjainkig senki sem szállt perbe Andersen Grimm meséinek világával, a népmesék szépségeivel, megtörtént-e vajon mindaz, ami bennük gyönyörködtető?*”

Molnár Gábor nem tartotta magát az ősi idők tudós kutatójának, de szívesen hallgatta az ősi, régmúlt időket idéző meséket, történéseket. Esetenként azokat a maga eszközein keresztül továbbította is. Valóságartalmának kutatását pedig a szakértőkre, a szaktudományok tudós kutatóira bízta.

Hogy Veszprém valójában hány éves? Ki tudja? Mindenesetre, Molnár Gábor révén városunk egy kedves mesés történetssorozattal gazdagodott.

Molnár Gábor egyik legérdekesebb könyvét, az 1977-ben megjelent A csendes

halál démona című, az indiánok életével foglalkozó regényét Csaba Imre ismertette a Naplóban. A regényt hitelesnek tartja a recens, mert a történeti forrásokra és az indiánok mai életének alapos ismeretére alapozottan mutatja be az indiánok múltbeli életét. (Napló, 1977. december 9., 5. p.)

Veszprémhez kapcsolódik az író egyik, ismereteim szerint nyomtatásban még meg nem jelent írása, az *És szól Koppány átka...* című elbeszélés. Az elbeszélést egy nagyobb munka vázlatának, vagy akár egy operaszövegkönyv-vázlatának is tekinthető. Az elbeszélés szerint az Öregek Tanácsa 992-ben tanácskozik az ország további sorsáról. Az ősi vallás megtartásáról, avagy a keleti vagy a nyugati kereszténységhez való csatlakozásról kívánnak dönteni. Szavazategyenlőség miatt azonban a döntés elmaradt. Később Nyitrán egy kis csellem – Géza leányának a tanácsba való bevitelével – a nyugati kereszténység mellett döntöttek. A második rész István és Koppány harcával foglalkozik. Koppány Vecelin lovag kezébe kerül, aki István nevében halálra ítéli. „István, gyeszno ölé magod” – hangzik Koppány átka. A harmadik részben Koppány hívei, akik beépültek a király udvarába, Imrét Erdélybe hívják vadászatra, és csellem a vadkan álcázott vermébe csalják. Az elbeszélés szerint így teljesedik be Koppány átka. A befejező részben Koppány belátja tévedését, vagyonát pedig a győztesek maguk között osztják fel.

Az elbeszélés jórészt történelmi szereplőket és szituációkat mutat be, és egy jól körülírt drámai keretet vázol fel, amelynek középponti helyszíne Veszprém.

Az előadottak feltehetően nem teljeskörűen mutatják Molnár Gábor író és a Veszprém közötti kapcsolatokat. Remélem, hogy írásom olvasói közül lesznek olyanok, akik író-olvasó találkozón, ismeretterjesztő előadáson, vagy más körben találkoztak az íróval, illetve ismernek olyan adatokat, körülményeket, amelyek írásomban nem szerepelnek. Jó szívvel venném, ha ismereteiket megosztanák velem, és a készülő Archivumban azok megőrzésre, megörökítésre kerülhetnének.

Molnár Gábor jeles író, kiváló szülő-, szülőföld-, hazaszerető ember volt, példás életet élt, sokat és eredményesen dolgozott és mindezt örök sötétségben, vakon végezte. Értéket hagyott maga után, amelynek őrzése és utódainkra történő átörökítése kötelességünk és feladatunk.

Molnár Gábor 1980. október 29-én háztartási baleset miatt hetvenkét éves korában bekövetkezett haláláról, majd az Ajkacsingervölgyben nagy részvét melletti temetéséről hírt adott a Veszprémben megjelent napilap is, hasonlóan az országos orgánumokhoz. Ugyancsak megjelentek a Naplóban az író Ajkának ajándékozott hagyatékából megnyílt kiállításról és a különböző évfordulás megemlékezésekről szóló híradások, emlékező írások is.

Ajka székhellyel, de országos működési körrel 2006. november 10-én Bakonytól Amazóniáig Molnár Gábor Társaság alakult az író emlékének ápolása, hagyatékának gyűjtése, könyvei olvasásának népszerűsítése, példás életének minél szélesebb körű megismertetése céljából. A társaság alapító tagjai között szép számmal találunk veszprémi lakosokat, a vezetőség egyik tagja is a város lakója.

Az író Brazíliába indulásának évfordulója alkalmából, reá emlékezésül 2007. május 25-én a Holdvilág Antikváriumban műsorral egybekötött emlékező összejö-

vetelre került sor, ahol e sorok írója tartott előadást Molnár Gábor életéről, sokrétű munkásságáról. Török Sarolta színművésznő, aki 1963-tól haláláig az író munkatársaként kísérő-felolvasó tevékenységet végzett, emlékezett a szeretetreméltó, másokat mindig segítő ember hétköznapijairól, munkamódszeréről, hihetetlen munkabírásáról, emberségéről.

December 2-án a központi megemlékezésre Ajkán kerül sor. Ebből az alkalomból tudományos emlékülésre, emlékkötet és életrajzi könyv kiadására kerül sor. Az évfordulóhoz kapcsolódva Veszprémben is emlékező összejövételre, könyvbemutatóra, kamarakiállításra kerül sor.

Molnár Gábor Magyarországon kiadott könyvei

Kalandok a braziliai őserdőben. Singer és Wolfner Irodalmi Intézet Rt., Bp., 1940, 1957, 1959, 1962, 1981, 2008.

A kutyafejű szikla. (Nemes Török János rajzaival) Singer és Wolfner, Bp., 1942.

Ry-ke Matto Grosso Ősvadonában (regény). Új Idők Irodalmi Intézet, Bp., 1944.

Magyar-Portugál szótár (Függelék: A mai brazil élet). Vajda és Bokor, Bp., 1948.

Az óriáskigyók földjén. Ifjúsági Könyvkiadó, Bp., 1955, 1957, 1961, 1964, 1979.

Kaland az ősvadonban. Ifjúsági Könyvkiadó, Bp. 1956. (Képregény)

Kalandok a braziliai őserdőben – Vadász- és gyűjtőúton Észak-Brazília ősvadonában.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1957, 1959, 1962, 1981.

Jaguárországban (Brazília – vadásznapló). Gondolat, Bp., 1960, 1961, 1968.

A fehér arany vadonában. Tánicsics Kiadó, Bp., 1961, 1964.

Pálmakunyhó az őserdőben. Gondolat, Bp., 1963, 1966.

Ahol az ösvény véget ér – Brazília őserdőiben. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1964,

1966. *Négyen a vadonban. Braziliai vadászkalandok.* Móra Ifjúsági Könyvkiadó,

Bp., 1966.

Az egymillió hős országa – Archangaj őserdőtől a Góbi-Sivatagig. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1966.

A dzsungel doktora. (Vital Brazil élete). Gondolat Kiadó, Bp. 1967, 1970.

Barátom, a vadon. Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Bp., 1967.

Holdárnyékban az őserdő. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1967.

Horgászom az Amazonason (Útleírás). Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1968.

Bíborvaskó (Regény). Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1969.

Négy hágó sziklavadonában. Társszerző: Hegyi Margit. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1970.

Makk és jaguár (Önéletrajzi regény). Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1972.

Éjbe zuhant évek (Önéletrajzi regény). Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1973, 1979.

Gyémántmosók (Regény). Magvető Könyvkiadó, Bp., 1974.

Én kedves Amazóniám (Útleírás). Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1975.

A csendes halál démona (Regény). Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1977.

A Bakonytól az Amazóniáig (Önéletrajzi regény). Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1978, 1981.

Az arany-Góbi kősvatagában (Útleírás). Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1981.

Wallner Ernő veszprémi kötődései

TATAI ZOLTÁN

WALLNER ERNŐ A SZEMÉLYES ANYAKÖNYVI nyilvántartások szerint nem veszprémi, nem Veszprém megyei illetőségű, de életrajzi adatai, családi kapcsolatai, munkája és vagyoni kötődései, tudományos tevékenysége és más tényezők alapján egyértelműen veszpréminek, Veszprém megyeinek tekintendő. Királyfalván (Vas megye, jelenleg Ausztriához tartozik) született 1891. február 10-én, házasságot Felsőlvön kötött 1916-ban (ugyancsak Ausztria része jelenleg)¹. Pakson halt meg 1982. május 24-én, s ott, az evangélikus temetőben helyezték örök nyugalomba felesége, hűséges társa mellé.

A Veszprémbe település

A következő oldalakon bizonyítani kívánom Wallner Ernő sokoldalú és hosszú élete folyamán szinte folyamatosan fenntartott kapcsolatát, érdeklődését Veszprémmel és Veszprém megyével. 1904-ben, 13 éves korában édesanyjával költözött Budapestről Veszprémbe. A család érdekei, a fiatal orvos, a serdülő legkisebb fiú iskoláztatása miatt ez volt a célszerű. Wallner Ernő az elemi iskola negyedik osztályát Budapesten a kilencedik kerületi Bakáts téri községi elemi iskolában elvégezve, a gimnázium első három osztályát a kerületben működő református gimnáziumban végezte.² A gimnázium további éveit Veszprémbe a piarista gimnáziumban járta és 1909-ben ott érettségizett jeles eredménnyel³. Később a piarista öregdiákok tagjaként többször tartott előadást az iskolától búcsúzni készülő diákoknak.⁴

Egyetemi éveit is a szüneteket jórészt Veszprémbe töltötte. A gimnáziumi tanári diploma megszerzése után Grazban katonáskodott⁵, majd 1916-tól a felsőlövői gimnáziumban kapott állást⁶. Itt kötött házasságot 1916-ban a már évekkorábban megismert szerelmével, Zipser Annával. Felsőlvön született három gyermekük; Ernő, Árpád és Etelka⁷. A trianoni békediktátum következtében azonban Wallner Ernőnek választania kellett: anyanyelvi szintű német nyelvtudásának birtokában marad Felsőlvön iskolájában osztrák állampolgárként, vagy megtartva magyarságát, Magyarországra költözik. Egy fiatal, három gyermekes család számára nem volt könnyű a döntés: a biztos tanári állás, a gondtalan élet Felsőlvön, Ausztriában, vagy átköltözés Magyarországra, a nagymértékben bizonytalan jövőbe.

Korábbi munkahelyét figyelembe véve felajánlottak számára – leánya, Solyom

Károlyné elmondása szerint – a békéscsabai evangélikus gimnáziumban tanári állást. Ő azonban ezt nem fogadta el, de megszerezte a kereskedelmi iskolai szaktanári képesítést - ami feltétele volt a veszprémi kereskedelmi fiú iskolai elhelyezkedésének -, és 1922-ben Veszprémben telepedett le.⁸

Veszprémben az első évek, ha nem is voltak kezdetben könnyűek, az áttelepülés költségei, az elhelyezkedési bonyodalmak, Wallnerné számára az új környezet megszokása, figyelembe véve a háború utáni általános nehézségeket, de helyzetük hamarosan konszolidálódott, amelyet a családi összefogás is segített. Wallner Emil kórházi állása és magánpraxisa, ismertsége segítette a család többi tagjának helyzetét is. Wallner Károly, aki az osztrák-magyar monarchia tisztje volt, miután a hadifogságból és a világháborúból hazakerült ugyancsak Veszprémben telepedett le. Német, angol, francia nyelvtudását kamatoztatva nyelvtanítói bizonyítványt szerzett, és már 1920-ban a kereskedelmi fiú iskolában kapott tanári állást. Veszprém és a család vonzását mutatja, hogy Füleki Béla magyar-fizika szakos gimnáziumi tanár, miután Csehszlovákiából – sok más állami alkalmazottal együtt, akik nem voltak hajlandók az új hatalomra felesküdni –, Magyarországra telepítették, ugyancsak Veszprémbe jött. Füleki Béláné Zipser-lány volt, azaz, Wallner Ernő feleségének a testvére. Vagyis, az 1920-as évek elején a veszprémi állami fiú kereskedelmiben két Wallner-testvér és egy sógor tanított évtizedekig egy kis intézményben. Ez a rokoni kapcsolat az intézmény kiváló működését egyáltalán nem zavarta, annyira nem, hogy ezt a tanulók zöme nem is tudta, nem vette észre.⁹

Wallner Ernőnek már az egyetemi tanulmányai alatt kialakulhatott az új földrajzi irányzat – az emberföldrajz, a gazdaságföldrajz – iránti vonzalma. Ugyanis akkor került a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán a Földrajzi Tanszék élére Czirbusz Géza egyetemi tanár¹⁰, akinek fő tudományterülete a földrajznak ez az ága, amelyet az egyetem nagy hírű professzorai korábban viszonylag elhanyagoltak. A veszprémi helyzet konszolidálódása megeremtetten Wallner számára azt, hogy az oktatási feladatai mellett a tudományra is gondolhatott. 1923-ban kezdte meg a felsőőrvidéki magyarság településeinek vizsgálatát, amelynek eredményeként 1925-ben megszerezte a doktori címet a Pázmány Péter Tudományegyetemen.¹¹

Az állami fiú kereskedelmi középiskola tanára

Wallner Ernő a veszprémi kereskedelmi középiskolában – hasonlóan az ország többi négyosztályos középiskolák tanárai – nem csupán szaktárgyait, a földrajzot és áruismeretet tanította, de az igényektől függően szépírást, testnevelést, sőt időnként még német nyelvet is. Ez utóbbit szívesen tette, hiszen a németet anyanyelvi szinten ismerte. Voltak időszakok, amikor német nyelvből magántanítványai is voltak, elsősorban fiatal tanár és idős nyugdíjas korában.¹²

Veszprémi tanári működésének első éveiben a kiemelkedő szervezettségű, tudo-

mányosan megalapozott belföldi és külföldi tanulmányútjaival, és ezekről az iskola értesítőjében történt részletes beszámolókkal hívta fel magára a figyelmet.¹³ Gimnáziumi tanár létére, amikor elfogadta a kereskedelmi iskolai tanárságot, teljes mértékben magáévá tette az iskola szakiskolai jellegéből a tanárra háruló feladatokat, kötelezettséget. Ezt azért fontos megjegyezni, mert az elmúlt évtizedekben és jelenleg is gyakran találkozunk olyan tanárokkal, nézetekkel, akik a gimnáziumi tananyagot, követelményeket akarják a szakoktatási intézmények diákjaira, intézményre ráerőszakolni. Wallner Ernő teljes szívvel, minden tudásával a szakoktatási képzési igényből reá háruló feladatnak kívánt maradéktalanul eleget tenni tanárként és igazgatóként is.

A tantervnek megfelelően a földrajzoktatásban a gazdaságföldrajznak volt primátusa. Az áruismeret keretei között nem elméleti vegyészetet, fizikát, hanem a kereskedelmi szakembernek szükséges, a forgalmazott termékek belső tartalmát, előállításuk módját, használhatóságukat kívánta a tanulóival megismertetni. Az órákon tanított anyaghoz szervesen kapcsolódtak az üzemplátogatások, tanulmányi kirándulások, amelyeken a termelési, áruszállítási, -forgalmazási, illetve az árumozgásokhoz kapcsolódó pénzügyi folyamatokat a gyakorlatban is meg kellett ismerniük a tanulóknak, hogy jó szakemberekké váljanak. Óráin, az üzemplátogatásokon, a tanulmányutakon nagy fontosságot tulajdonított a tanulók fegyelmezett viselkedésének és a feladatok megoldásában a tanulók aktív részvételének.

Munkája elismerését jelentette az, hogy 1929-ben Mathuschek Richárd nyugalomba vonulása után, Rott Nándor katolikus püspök javaslatára, megbízták annak az iskolának a vezetésével, ahol korábban hét évig tanított és a gyakorlatban bebizonyította képességét.¹⁴

Az iskolaigazgató

A veszprémi állami fiú kereskedelmi iskola igazgatása alatt nemcsak megőrizte korábbi elismertségét, de jó hírnevét tovább növelte. Igazgatóként fontosnak tartott, hogy tanár és diák egyaránt pontosan teljesítse a kötelességét. Rendet, fegyelmezett munkát követelt mindenkitől, ez azért is kiemelendő, mert tantestületében dolgozott nyelvtanárként testvérbátyja és matematika-fizika tanárként a sógora.

Tantestülete tagjai számára igyekezett a továbbképzés lehetőségét, a tudományos munka feltételeit biztosítani. Első igazgatói intézkedései között vitte iskolájához Nyakas János magyar-történelem szakos tanárt¹⁵, aki az iskola legendás hírű tanárává vált. Fodor Józsefet, Kardos Antalt, Bernáth Józsefet, Kiss Arankát és még több olyan tanárt vitt az iskolához, akik részben Veszprémben, részben az ország más iskoláiban jelentős, országosan ismert, kiemelkedő tanáregyeníiségekké váltak. (Közöttük mindenekelőtt Benkóné dr. Kiss Arankát kell kiemelni.) Wallner tantestületépítő tevékenysége is kiemelkedő színvonalú volt.

Sokat tett azért, hogy az iskola tanulói ne csupán a tornaórákon, hanem a sportköri tevékenység révén is fizikailag megfelelően fejlődjenek. Nagy fontosságot

tulajdonított az erkölcsi vallási nevelésnek. Evangélikus vallású lévén, különösen fontos volt az, hogy egy katolikus püspöki székhelyen megfelelő munkát végezzen és kapcsolatot alakítson ki a különböző egyházi szervezetekkel. Iskolájában a tanulók zömmel katolikus vallásúak voltak, de protestáns és izraelita vallású tanulók is jártak ide. A tanulóktól a saját vallásuk szerinti kötelezettségük teljesítését várta el, de megítélésüknél a vallási hovatartozásnak nem lehetett szerepe. Izraelita tanulók még a háború után is hálásan emlékeztek az iskolában kialakított vallási tolerancia légkörére.¹⁶

Sokat tett az iskola épületének karbantartásáért. Városi közéleti kapcsolatai révén adományok, támogatások megszerzésével segítette az iskola felszerelésének, az önképzőkör, a sportkör, a tanulmányutak, továbbá a tanulók szociális segélyezése anyagi háttérének minél jobb megalapozását.

Kutatásainak színtere

Természetes és nagyon gyakori, hogy a tanárok, a fiatal kutatók vizsgálódásukat a szülőföldjükhöz, lakó- és munkahelyükhöz kapcsolódó területen, témakörben kezdik el.

Wallner Ernő első tudományos dolgozata is a szülőföldjéhez kapcsolódott. A felsőőrvidéki magyarság települése címen megjelent dolgozata az ország nyugati peremvidékén, a német lakosú települési környezetben mintegy szigetként – egészen a huszadik századig, a trianoni békediktátumig – megmaradt négy magyar települést választotta vizsgálódása színteréül. Wallner Ernő, mint az első hazai emberföldrajzi-gazdaságföldrajzi „iskola” képviselője, elsőként, illetve az elsők között végzett és publikált korszerű településföldrajz-kutatási munkát. Ez volt alapja az 1925-ben a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán megvédett doktori értekezésének, amelyet 1926-ban tett közzé a Földrajzi Közleményekben.¹⁷

A honfoglalás után kalandozásokkor a magyarok végigpusztították a Pinka-völgyet. A vidék elnéptelenedett és a német lakosság a hegyek közé húzódott. A nyugati határt veszélyeztető idegen betöréseknek a Pinka-völgy kedvező utat jelentett a síkság felé. Ezért a határvédelemre a fejedelmek Felsőőr vidékére telepítették azokat, akik feladata a betörések elleni védelem volt. Később a térség németekkel népesült be, de a négy magyarok lakta falu lakói a határok védelmére letelepítettek utódainak tekinthető. A gyepűőrző településekből fejlődött, és az idegen környezetben szigetként megmaradt magyar falvak: Felsőőr, Alsóőr, Jobbágyi és Órisziget földrajzi feldolgozása értékes alkotása volt a kibontakozóban lévő hazai település- és gazdaságföldrajzi tudmánynak.

Kutatótevékenysége az 1930-as évek elejétől vált intenzívebbé és fordult a Balaton – Bakony térség felé. 1932-ben és 1933-ban jelent meg három, a Balaton térségének népesedési és közlekedési viszonyait vizsgáló írása a Földrajzi Közleményekben, illetve iskolája évkönyvében. Ebben az időben a Balatonnak mint

üdülési térségnek a jelentősége kezd kibontakozni, a közlekedésben a járatsűrűség, a gyorsaság, az egyes közlekedési rendszerek egymáshoz kapcsolódása egyre jelentősebbé válik. Természetesnek tarthatjuk, hogy mint a térségben lakó, a hazai és külföldi kirándulásai, utazásai révén a térséget jól ismerő földrajzi szakember, a felmerülő új kérdésekre tudományos vizsgálódással kereste a választ, a közlekedési nehézségekre a megoldási lehetőségeket.¹⁸

A Balaton partján megjelenő új építmények, nyaralók felkeltették figyelmét a térség új népesedési, települési jelenségeire, amelyekre ugyancsak kereste a magyarázatot. Kapcsolatát az idegenforgalmi szervezetekkel az is mutatja, hogy dolgozatai a Földrajzi Közleményekben a Balatoni Idegenforgalmi Hivatal támogatásával jelentek meg.

„A Bakony gazdasági életének földrajza” című munkája 1937-ben jelent meg Pécsen.¹⁹ Bulla Béla jeles földrajzkutató e munkát így jellemezte 1942-ben: „*A Bakony gazdasági életének földrajza című munkája úttörő jelentőségű. Egy kisebb tájegység első hazai gazdaságföldrajzi monográfiája. Wallner szép munkájában részletes helyi ismereteken alapuló, nagy anyagot dolgozva fel a domborzat, a települések és a népesség kérdéseit világítja meg a gazdaságföldrajz kívánalmai szerint.*” Ez a munkája volt az alapja a pécsi Erzsébet Tudományegyetemen 1938-ban az egyetemi magántanárrá habilitálásának és a következő három évben meghirdetett feléves egyetemi előadásainak.²⁰

A Bakony kutatásával a következő években is intenzíven foglalkozott, amely alapján három részből álló tanulmányosorozata jelent meg a Földrajzi Közleményekben: „A Bakony erdőtakarójának alakulása a XVIII. század végéig” (1941), „A Bakony erdőtakarójának pusztulása a XIX. században” (1942) és „A Bakony erdőtakarójának jelen képe” (1943). Ez a tanulmányosorozat igen gazdag forrásanyagra támaszkodva ma már több tudományág számára kitűnő forrásanyagul szolgál, amely a hazai történetiföldrajz-kutatás egyik korai szép példája és Wallner alapos kutatói munkájának igazolója.²¹

Wallner Sopronba helyezése, illetve a háborús évek megszakították a Veszprém megyei kutatásokat, de már az 1950-es évtized közepétől a figyeleme ismét e térség felé fordult, miután a paksi járás részletes vizsgálata alapján elkészítette kandidátusi értekezését.

Wallner Ernő egy, 1972. november 14-én dr. Pécsi Márton akadémiai levelező taghoz, a Tudományos Minősítő Bizottság Földrajzi Szakbizottságának elnökéhez írott levelében a következőket írta: „*A kandidátusi fokozat megszerzése után Veszprém és Szekszárd településföldrajzával kezdtem foglalkozni és sok anyagot gyűjtöttem. Nagyobb munka elkészítése volt a tervem. Sajnos, R. S. és társainak a településföldrajzzal, sőt személyemmel szembeni támadása hosszú időre megakadályozta település-földrajzi munkásságomat.*” Veszprémmel kapcsolatos kutatásainak megkezdéséről több feljegyzésében, levelében is említést tesz, azonban csak hosszas „nyomozás” után sikerült e tevékenységéről több és bizonyító erejű adathoz jutnom. Barátait, fiatalabb kutatótársait biztatta, hogy az összegyűjtött anyagait hasznosít-

sák, dolgozzák fel. Kiderült, hogy az összegyűjtött anyag vagy annak legalábbis egy része Major Jenőhöz került, akinek halála után fia, az édesapja hagyatékában megtalált statisztikai kiírásokat, táblázatokat, fényképeket dr. Palovics Gyula településtörténeti kutatónak adta át.²²

A wallneri kutatásból fellelhető anyag két Veszprém megyei témakörre terjed ki: Veszprém város múltjának helytörténeti kutatási kigyűjtésére és a Balaton-felvidéki falvakra vonatkozó statisztikai kiírásokra, táblázatokra. A Veszprém város történetével foglalkozó, eredeti, évszázadokkal ezelőtt készült dokumentumokból, lajstromokból készített kiírásokat a Veszprém Megyei Levéltár vezetője, dr. Kiss Nándor Wallner Ernő igényei, intenciói szerint végezte, egy Mendöl Tibor nevével jelzett levél szerint az ELTE Földrajzi Tanszékén folyó akadémiai termunkák céljaira történő megbízás alapján Wallner Ernő irányításával.

A fentebb idézett, Pécsinek írott levélből kitűnően ez a munka 1958-ban befejezés nélkül félbemaradt. Wallner Ernőnek a Veszprém megyéhez kapcsolódó kutatási igénye az 1960-as évek közepén ismét előkerült. Ezúttal a Balaton-felvidéki települési övezetről kívánt monográfiát készíteni. A fent idézett levélből az is kiderült, hogy Pécsi Márton, aki a Földrajztudományi Kutató Intézetnek az igazgatója volt, az intézet kiadásában megjelenő földrajzi monográfiák sorozatban kívánta Wallner munkáját megjelentetni, illetve ezt helyezte kilátásba.

A Balaton-felvidéki települések kutatását Wallner nagy energiával kezdte meg. Ebbe egyik egyetemi tanítványát, Nazarovits Tibort is bevonta, aki nagy aktivitással vett részt a statisztikai adatok gyűjtésében, kiírásában.²³ Ennek a munkának a kellős közepén, 1967 júniusában Wallner Ernőnek olyan súlyos szembetegsége kezdődött, amely hamarosan teljes megvakulásához vezetett. Ennek a nagy munkának egyetlen kis részét – már vakon –, mégis sikerült elkészítenie, és 1968-ban a veszprémi múzeumi évkönyvben „Alsóórs településképe” címen megjelentetni.²⁴ A nagyra tervezett munkának ez a kis része is mutatja, milyen részletes, alapos munkára készült. A monográfiához készített módszertani, elvi kérdéseket tisztázó feljegyzéseinek egy részét a később, már vakon készített metodikai témájú tanulmányaiban feltehetően hasznosítani tudta, legalábbis azt, amit a fejében elraktározott.

A fentiek mutatják, hogy Wallner Ernő évtizedekig foglalkozott a Bakony-Balaton térség kutatásával. Egy vasos könyvre való kilenc tanulmánya jelent meg vizsgálódásaiból. Sajnos, két megkezdett kutatási programja, a számottevő befektetett munka, a jelentős adatgyűjtés ellenére – rajta kívül álló okok miatt –, nem készült el, pedig ezekre nagyon készült. Földrajzi kutatómunkásságával, főként e munkák kényszerű félbeszakadása miatt, élete végéig elégedetlen volt.

Közéleti tevékenysége

Wallner Ernő veszprémi évtizedei alatt nemcsak kiváló tanár, iskolavezető, kutató, de jeles közéleti személyiséggé is emelkedett. A város különböző társadalmi szer-

vezeteiben tartott előadásokat: a piarista diákszövetségben a kereskedelmi öregdiákoknak, az evangélikus egyház ifjúsági szervezetében, a különböző hazafias egyesületekben stb.²⁵ Jelentős szerepet játszott a Bakony-Balaton térségnek nemcsak a tudományos feltárásban, és a kibontakozó idegenforgalom-irányító intézménye munkájába is bekapcsolódott.

A veszprémi kereskedelmi középiskola 1933/34-es értesítőjében olvasható, hogy az Országos Magyar Weekend Egyesület Veszprém megyei vezetője, a Veszprémi Ünnepi Hetek előkészítő bizottságának alelnöke volt. Az Idegenforgalmi Bizottság felkérésére előadást tartott Veszprém földrajzáról, és részt vett a Veszprém-Bakony kultúrfilm előkészítésében. A következő években az Országos Magyar Vendégforgalmi Szövetség Veszprém megyei osztályigazgatójaként aktívan vett részt az idegenforgalmi feladatokban. Ezt bizonyítja a belügyminiszeri elismerés (110.950/1937. V.a.sz.) az Országos Vendégforgalmi Szövetségben végzett tevékenységéért. (Ugyanakkor az idegenforgalomért végzett tevékenységének részletes feltárása még előttünk álló feladat.)

Veszprém és környékének megismertetését szolgálta az, hogy az egyetemi hallgatók térségi tanulmányútjait személyes közreműködésével segítette.²⁶ Az idelátogató egyetemi tanárokat, kiemelkedő személyiségeket személyesen kalauzolta a városban. A város történelmi emlékeit, geológiai, morfológiai képződményeit úgy ismertette meg részletesen, tudományos színvonalon, hogy az lényegesen meghaladta a szokványos idegenforgalmi – városismertető bemutatásokat. Ezzel is a város, a térség népszerűségét igyekezett szolgálni. Ezt azért is tehette, mert bejárása volt az egyházi palotákba is. Az idegenforgalommal foglalkozó írásaiban fontosnak tartotta kiemelni, hogy a divatos külföldi utazások előtt és mellett célszerű a közvetlen környezetünkben lévő építészeti, történelmi, természeti értékeket felkeresni, megismerni. Ennek praktikus oka az olcsóság, de az is, hogy az összehasonlítás révén mind a hazai, mind pedig a külföldi utazásokon látottak, tapasztaltak realisabban értékelhetők.

Veszprémben az evangélikus egyház tagjaként az egyházközség vezető testületének is tagja volt. Felesége, Anna asszony pedig – aki zárkóztan élt – egy ideig a Nőegyesület elnökeként tevékenykedett.²⁷

Wallner Ernő a társadalmi közéletbe nemcsak helyi, hanem országos szinten is bekapcsolódott. A Székesfehérvári Tankerületi Főigazgatóság megbízásából a földrajztanárok továbbképzésében, érettségi vizsgák lebonyolításában, kereskedelmi középiskolák felügyeleti ellenőrzésében vették igénybe szaktudását, vezetői képességeit.²⁸

Az 1920-as évek elejétől hat évtizeden keresztül az ország egyik legrégebbi és tekintélyes társaság, a Magyar Földrajzi Társaság tagja, 1940-től az országos választmánynak többször újraválasztott, majd örökös tagja. Az 1950-es évek elején a Gazdaságföldrajzi Szakosztály titkáráként is közreműködött. Egyike volt azoknak, akikre a társaság mindig bizton számíthatott.²⁹

A Kereskedelmi Középiskolák Tanári Egyesületének is tagja, később az országos

választmányának is tagja volt. Ennek a szervezetnek az életében is aktívan vett részt. Megbízásából Svédországban tanulmányozta az ottani kereskedelmi szakképzés rendszerét és tapasztalatairól előadásában és a Kereskedelmi Szakoktatás című havonta megjelenő szaklapban részletesen beszámolt. A Dunántúli Szemle Veszprém megyei szerkesztőbizottságának is tagja volt.³⁰

Az iskola diákjaival csoportosan, később Emil orvosbátyjával sokat utazott, szinte Európa minden országát bejárta a Szovjetunió kivételével. Útjaira alaposan felkészült és tapasztalatairól a földrajzi szaksajtóban, a Földgömb, a Földrajzi Közlemények című havonta megjelenő folyóiratokban és az évente egyszer megjelenő Földrajzi Zsebkönyvben számolt be fényképpel, térképpel és ábrákkal gazdagon kiegészítve.³¹

Veszprémi középiskolai igazgatóként kétszer nyerte el az egyetemi magántanári címet, először 1938-ban a pécsi Erzsébet Tudományegyetemen, majd az itteni katedrájának megszűnése után 1943-ban Budapesten a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán. Erre a teljesítményre az országban sem sokan vállalkoztak, a veszprémi pedagógusok közül tudomásom szerint azóta sem került párja.³²

Veszprémi földrajztanári, szakírói munkásságának része, hogy az 1940-es évek elején kereskedelmi iskolai I. és II. osztályos tanulók részére társszerzőként több kiadást megért tankönyvet készített Hézszer Auréllal. Később egyetemi munkája közben, sok, jól tanulható egyetemi jegyzetet készített, elsősorban a Szovjetunió és a népi demokratikus országok regionális földrajzából. Az általa készített tankönyvek, egyetemi jegyzetek, a tantervi követelményeknek megfelelő tartalommal, korszerű színvonalon, jól tanulhatóan készültek. Egyetemi jegyzeteit nyugdíjazása után is többször újranyomták.³³

Vagyoni kötődése

Wallner Ernőnek Veszprémhez, a megyéhez való kötődését sok egyéb mellett vagyonosodása, illetve ennek térségi elhelyezkedése is mutatja. Az 1930-as évektől kezdve, amikor az állami középiskola igazgatója és a hozzá kapcsolódó kereskedelmi szakiskolának a vezetője lett és a tanári szolgálati évei is szaporodtak – a hazai fizetési és árviszonyokat figyelembe véve –, jó anyagi helyzetbe került. Ha ehhez még hozzávesszük a család puritán életmódját, polgárosodási szemléletét, az anyagi javak felhalmozására lehetősége és igénye is volt.

Veszprém újonnan kiépülő tisztviselői negyedében a Jeruzsálem-hegyen, a város központjától néhány percnyi járásra családi villa építésére kiválóan alkalmas telket vásárolt. Beépítésére nem törekedett, hiszen kiváló lakása volt az iskola épületében. A házhelyen kívül azonban földet, szántóföldet is vásárolt. 10 katasztrális hold földet vásárolt Veszprém környékén, nyilván nem gazdálkodási céllal.³⁴

Az 1930-as években Veszprémben a tehető polgárok a Balaton mellett, elsősorban Balatonalmádiban hétvégi házak, nyaralók építésére törekedtek. Veszprémből

Balatonalmádi a Győr-Zirc-Veszprém-Alsóörs közötti szárnyvonalon a Bakonyt átszelő és a Balaton mentén haladó fő vasúti vonalakat összekötve gyorsan és igen szép kilátást nyújtó utazással rövid idő alatt elérhető volt. Ez indokolta a veszprémiek számára Balatonalmádi és térsége közkedveltségét. A Wallner család – Emil, az orvos és Ernő, az iskolaigazgató – Balatonalmádban vásárolt területet és építettek családjaik számára megfelelő nyaralót. Ezek a tények önmagukban is mutatják, hogy a Wallnerek, Wallner Ernő kereskedelmi iskolai igazgató, egyetemi magántanár, a Bakony-Balaton térségét kutató, európai utazó és földrajzi közíró itt Veszprém-ben, a Balaton térségében választott új pátriájában kívánt véglegesen letelepedni, meggyökeresedni.

A történelem azonban ismét közbeszólt. 1943-ban Sopronba nevezték ki iskolaigazgatónak.³⁵ A második világháború után a Vegyipari Egyetem építésekor a ház helyét a tudta és megkérdése nélkül beépítették. Ezen a telken épült fel a professzorok háza. Földjeit – másokhoz hasonlóan –, a közös gazdaságok számára „felajánlotta”, a nyaralót pedig hosszú ideig nem, vagy csak időszakosan és részlegesen használhatta a család. A balatonalmádi nyaraló a családot napjainkban is, de Wallner Ernőt élete végéig – miután újból a család használatába került –, az év egy részében fizikailag is szeretett Balatonjához kötötte.

Bölcső és koporsó

Az ember természetéből következik, hogy térségi kötődéseiben jelentős szerep jut a bölcsőnek és a koporsónak. Wallner Ernő Veszprémhez kötődésében mindkettőnek lényeges a szerepe. Gondoljunk csak bele sorsukba, hogy egy fiatal, egymást szerető háromgyermekes, kiegyensúlyozott pedagógus család, és két éven belül elvesztették két kiskorú gyermeküket. A szülőkön ez soha teljesen be nem gyógyuló sebet ejtett, és életük végéig nem tudták feledni a két kis dombocskát a veszprémi belvárosi temetőben. Gondolatban igen-igen sokszor, de a valóságban is gyakran felkeresték. A két kisfiú elvesztése után mégis jött az öröm is, megszületett negyedik gyermekük, Ákos, és ismét bölcső került a már nem éppen fiatal házaspár lakásába. A két fiú halála, a legkisebb születése, a kislány és a kisfiú nevelése, veszprémi iskolába járása, gyermekkori barátságaik a veszprémi kötődést, Veszprém életét, fejlődését soha közömbösen szemlélni nem tudó maradt a család számára. A későbbi lakóhelyeken, Sopronban, Budapesten, Pakson és az utóbbi három település között ingázva egyik helyen sem töltött el a Wallner család olyan hosszú időszakot, mint Veszprém-ben, és egyetlen más lakóhelyen sem eresztett olyan mély gyökeret, mint éppen ebben a városban.³⁶

A veszprémi élet előnyei

Wallner Ernő számára a veszprémi letelepedés nagyon ideálisnak bizonyult mindaddig, amíg rajta kívülálló okok miatt nem helyezték Sopronba. Veszprémben megtalálta azt a természeti, történelmi, társadalmi környezetet, amely hasonlított szeretett szülőföldjére, az Alpokalja vidékére, és visszatérést jelentett ifjúkori élményei színteréhez. A közeli hegyek, erdők kielégítették a természet iráni szeretetét, az ősi város múltat megismerő igényének jó szintere lehetett, a kisvárosi lét, társadalom alkalmas környezetnek mutatkozott közéleti elhivatottsága gyakorlásához, a családi-rokoni jelenlét pedig a belső harmóniát segítette.

Veszprém ideális helynek bizonyult elsődleges kutatásai tárgyi színterének – a Bakony-Balaton térsége – megtalálásához és könnyű elérhetőségéhez. Veszprém kiválóan alkalmas lakóhely volt azért is, mert innen a kedvező közlekedési lehetőség révén könnyű volt Budapestet elérni, ahol rendszeresen tartotta egyetemi előadásait. A szerkesztőségekkel, az országos társadalmi egyesületekkel való kapcsolattartás-hoz is megfelelő lehetőséget biztosított. Mindezekkel a szervekkel a kapcsolattartás sokkal nehezebbé, időigényesebbé vált Sopronba költözése után.

Egy pillanatra érdemes azon is eltöprengeni, hogyan alakulhatott volna Wallner Ernő sorsa, illetve veszprémi helyzete, ha nem kényszerül Sopronba. Természetesen a „mi lett volna ha...” felvetése történelmietlen, de talán egy ember, egy város életének vizsgálatánál, mint gondolati kísérlet megengedhető. A háború alatt és utána Wallner nyelvismerete, kapcsolatteremtő képessége jelentős előnynek bizonyult, amikor Sopronban előbb a német, majd az orosz katonaság foglalta el az iskoláját. Az iskola értékeit, felszerelését jórészt sikerült megmenteni. Veszprémből történő távozása után a város életét kevésbé ismerő tanárok vezették a fiú kereskedelmi középiskolát. Ittléte esetében talán az iskolát is kevesebb veszteség érte volna. Az elmondotknál is nagyobb jelentőségű lehetett volna Veszprém számára az, hogy az egyetem létrehozása idején egy országos szaktekintélyű egyetemi tanár, kiváló helyi ismeretekkel és szervezési, igazgatási tapasztalatokkal rendelkező helyi szakember állhatott volna az egyetem létrehozása idején helyben rendelkezésre. Mert Veszprémben lakása esetén nem férhet kétség ahhoz, hogy szolgálataira igény merült volna fel az egyetem megteremtésében. Mindezek a felvetések leginkább „játéknak” tekinthetők csupán, de a helyi értékek tisztelésének megbecsülése szempontjából az ilyenfajta gondolatoknak lehet létjogosultsága.

Választásai

A Wallner család kétnyelvű: német és magyar volt. A német nyelvet nem csupán anyanyelvi szinten, hanem a művelt német nyelvi szinten beszélte és írta. (Bosszantotta, hogy az ELTE kiadványaiban nyelvi hibákat, pongyola szavakat talált.)

Lehetett volna Ausztriában is középiskolai tanár, de áttelepült Magyarországra, hogy magyar maradjon, a magyar hazának hivatalosan is tagja, állampolgára maradjon.

Burgenland Ausztriához tartozásának gazdasági-földrajzi érvekkel próbáló „tudományos” érveléssel szemben bebizonyította, hogy az nem valós, hanem politikai döntés volt és nem más!

Veszprémbe települése előtt elhelyezkedhetett volna Békés megyében evangélikus gimnáziumban, de Veszprémet választotta, pedig ez több előkészületet, kiegészítő diploma megszerzését igényelte (kereskedelmi szaktanári képesítést).

A Dunántúl, Pannónia kutatása érdekelte, a Dunántúl, a dunántúli települések, a Bakony-Balaton térsége foglalkoztatta leginkább. Időskori terveiben különböző dunántúli városok eltérő fejlődése, a településtípusok, a falvak érdekelték. A tanyák, az alföldi tanyás városok stb. nem igazán érdekelték.

Wallner Ernő, amikor az 1920-as évek elején Veszprémbe települt, nem csupán lakóhelyet választott, nemcsak visszatért középiskolai éveinek színhelyére, annál sokkal többet, sokkal-sokkal többet – nyelvet, állampolgárságot, hazát választott. Tudatosan választotta és vállalta magyarságát, a veszprémiséget, Pannóniát életének színteréül, otthonának, szülőhazájának.

Úgy vélem, Wallner Ernő választásai még akkor is helyesnek ítélnél, ha választásában, áttelepülésében, veszprémi működése során érték is csalódások. Összességében veszprémi működése, élete sikeres volt, életével, munkájával nyomokat hagyott Veszprém, a Bakony-Balaton térségében. Indokolt és célszerű, hogy szeretett városa, megyéje is igazán és véglegesen nagy, tehetséges, eredményesen dolgozó, kutató fiának ismerje el és Veszprém város, a megye képzeletbeli panteonjában méltó helyre tegye, és életét kiadványok támogatásával, emléktábla elhelyezésével és más módon is kifejezze hűség és tehetséges fia befogadását, emlékének ápolását.

JEGYZETEK

¹ Magyar Földrajzi Társaság Könyvtára – Wallner Ernő iratai – Önéletrajz

² A budapesti ref. ev. főgimnázium 1901/2, 1902/3., 1930/4 névkönyve, Bp. Református Egyház Levéltára

³ Budapesti Piarista Gimnázium Levéltára – A veszprémi piarista gimnázium Értesítői

⁴ A veszprémi M. Kir. Állami Kerkápoly Károly Fiú Felső Kereskedelmi Iskola Értesítője 1937-38-as tanévről

⁵ Wallner Ákos – Wallner Ernő fiának közlése

⁶ Felsőlövői Ág. Hitvallású Evangélikus Főgimnázium Értesítője

⁷ Wallner Ernő önéletrajza, ld. 1. sz. jegyzet

⁸ Solyóm Károlyné – Wallner Etelke személyes közlése 2001. november 4.

⁹ Személyes tapasztalat, egykori tanárok, diákok elbeszélései.

¹⁰ Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1945-1970. Budapest *Láng Sándor*: A földrajzokta-

- tás múltja az Eötvös Loránd Tudományegyetemen 1870-1970 között. ELTE Földrajztudományi Tanszékeinek Centenáriumú Évkönyve, Budapest.
- ¹¹ ELTE Levéltár Bölcsészdoktori szigorlatok 1925/26 – 1937/38.
- ¹² Szalay Endre emlékezése és Wallner időskori feljegyzései.
- ¹³ A veszprémi M. Kir. Kerkápoly Fiú Felső Kereskedelmi Iskola Értesítője az 1926-27. iskolai évről, az 1928-29. iskolai évről stb.
- ¹⁴ A Vallás- és Közokt. Miniszter Úr 1929. június 17-i rendeletével 622-1-64/1929. sz. megbízta az igazgatói teendők ellátásával.
- ¹⁵ A Nyakas János részére küldött, Veszprémben 1929. augusztus 29-én kelt eredeti levél a birtokomban. TZ.
- ¹⁶ Nyakas Jánosné elmondása szerint Ney Sándor egykori ajaki lakos a második világháború után többször felkereste lakásukat az iskola és Nyakas tanár úr iránti hálája jeléül.
- ¹⁷ ELTE Levéltár Bölcsészdoktori szigorlatok 1925/26-1937/38.
”Értekezés: A felsőőrvidéki magyarság települése. Elfogadták: Papp K., Cholnoky J. Közreadta a Földrajzi Közlemények, 1926. 1-4. sz. 1-36. p.
- ¹⁸ A Balaton izokrón térképe. Földrajzi Közlemények, 1932. 148-155. p. A Balatonpart népsűrűsége. Földrajzi Közlemények, 1933. 101-103. p. Adatok a Balaton közlekedésföldrajzi helyzetéhez. A veszprémi M. Kir. Kerkápoly Fiú Felső Kereskedelmi Iskola Értesítője az 1932/33-as tanévről. 4-8. p.
- ¹⁹ A Bakony gazdasági életének földrajza I. Domborzat-Települések-Népesség. Különlenyomat a Pannónia 1937-ik évfolyamából. 1937. Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda Rt. Pécsset, 103. p.
- ²⁰ ELTE Levéltár. Wallner Ernő magántanári habilitációs eljárásának iratai.
- ²¹ Földrajzi Közlemények, 1941. 1. sz. 1-29. p., 1942. 1. sz. 32-42. p., 1943. 4. sz. 260-277. p.
- ²² A Pécsi Mártonnak írt levél másolata a birtokomban – TZ. A dr. Palovics Gyula birtokában lévő kutatási anyag meglétéről személyesen meggyőződtem – TZ.
- ²³ Személyes beszélgetés során elmondta és a Wallner Ernő-emlékkötet részére készített feljegyzésben megírta.
- ²⁴ Alsóórs településtérképe. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 7. kötet, 55-90. p., Veszprém, 1968.
- ²⁵ A veszprémi M. Kir. Kerkápoly Károly Fiú Felső Kereskedelmi Iskola Értesítője az 1930-as évektől folyamatosan.
- ²⁶ Zombai Pál akkori egyetemi hallgató, később Wallner Ernő munkatársa az ELTE-n személyes elmondása. TZ. – Wallner Ernő időskori feljegyzései kéziratban.
- ²⁷ *Vető Béla* (1998): A Veszprémi Evangélikus Gyülekezet és 200 éves templomának története. Veszprém, 54. p.
- ²⁸ 1940. július 20-30. között a ruszin tanítók részére rendezett tanfolyamon előadássorozatot tartott a nemzeti földrajzból. Az 1942/43-as tanévben Zalaegerszegen a kereskedelmi iskolát ellenőrizte a minisztérium megbízása alapján, Győrben érettségi elnök volt. Az iskola 1940/41-es és 1942/43-as Értesítőjének közlése.
- ²⁹ *Miklós Gyula* (1966): Köszöntjük a 75 éves Wallner Ernőt. Földrajzi Közlemények. 2. sz. 175. p.
- ³⁰ Magyarország cím- és névtára 1937. Svédország Kereskedelmi szakoktatása. Kereskedelmi Szakoktatás, 1940. 17-24. p.
- ³¹ Az 1930-1950-es években több mint 50 tudománynépszerűsítő írása jelent meg az említett folyiratokban.
- ³² Az egyetemi habilitációs eljárás iratanyaga az Emlékezés Wallner Ernőre, (Veszprém, 2003) emlékkönyvben közlésre került.
- ³³ Földrajz a kereskedelmi középiskola I. osztálya számára. Franklin 1941., 1942., 1943., 1944., 184 p.

Földrajz a kereskedelmi középiskola II. osztálya számára. 1941., 1943. 157 p. A népi demokratikus országok gazdasági földrajza. ELTE Felsőoktatási Jegyzetellátó 1956. 256 p. Újranyomás 1958-1963. között évente stb.

- ³⁴ Veszprémben az egyetem létrehozása idején Wallner Ernő házhelyén épült fel a „professzorok háza” néven ismert épület. A 10 hold szántót a tsz-szervezések során „felajánlotta”, mint sokan mások. A Balatonalmádiban épített nyaralója harcok küzdelem után ismét a család birtokába került.
- ³⁵ A VKM 1942. november 17-én kelt 142.206/1942.VI.2.sz. rendelettel 1943. augusztus 1-jei hatállyal a soproni állami kereskedelmi középiskolához nevezte ki igazgatónak.
- ³⁶ A Veszprémi Evangélikus Egyházközség 1926. és 1928. évi halotti, és az 1929. évi születési anyakönyvi bejegyzései.

KÖZLEMÉNYEK

Veszprém emlékjelei 2007-ben

1. Dr. Brusznjai Árpád mellszobra

Helye: Lovassy László Gimnázium főbejárata.

Felirata: Dr. Brusznjai Árpád 1924-1958

Anyaga: bronz, műkő alap.

Készítő: Dienes Attila és Dienes Csaba szobrászművészek.

A felavatás dátuma: 2007. január 19.

Avató: Balogh Elemér író, egykori tanítvány.

Köszöntőt mondott: Imre Frigyesné, a Brusznjai Alapítvány kuratóriumának elnöke.

Megjegyzés: Az első Brusznjai-szobrot a Brusznjai Alapítvány adományozta a mártír tanár egykori iskolájának, a Lovassy László Gimnázium közösségének, melyet Schultz Zoltán igazgató vett át. A műalkotás elkészítését egy veszprémi bankár finanszírozta.

Történeti leírás:

Imre Frigyesné: Csak remélhetjük, hogy most bronzba öntve, a kemény idők kemény vonásaival arcán – hazatalál... Brusznjai Árpád, a gimnázium fiatal latin-történelem tanára 1956. március 15-én az iskola névadójáról, a tragikus sorsú szabadságharcosról, Lovassy Lászlóról beszélt, nem sejtve, hogy „döbbenetes párhuzamként az ő sorstragédiája is készülődik már”. Brusznjai Árpádot a szabadságszeretet és a felelősségtudat 1956 őszének sorsfordító napjaiban a Veszprém Megyei Nemzeti Forradalmi Tanácsba vitte, amely testületben előbb az oktatásügyért felelt, majd a tanács elnöke lett. A forradalom napjaiban emberségesen, higgadtan intézkedett, annak elbukását követően - ártatlansága tudatában - nem menekült el. A 34 éves klasszika-filológia szakos tanárt mégis bitóra küldte a bosszúra szomjas hatalom. Emlékét és az emlékére állított szobrot mind-

azok magukénak tudhatják, akik értik a szobor néma üzenetét. (Napló, 2007. január 20. 1-3. p.)

2. Elődök kopjafája (emlékoszlop)

Helye: Jutasi út, a Kossuth laktanya emlékparkjában.

Felirata: A Magyar Honvédség 1. Logisztikai és Támogató Zászlóalj valamint Jogelőd alakulatai emlékére Veszprém, 2007. március 1.

A táblák szövegei: 1962-1991 MN. 4190 121. Honi Híradó Zászlóalj

1977-1991 MN. 9520 131. Honi Légvédelmi Rendészeti Komendáns Zászlóalj

1991-1997 MH. 121. Vezetésbiztosító Zászlóalj

1997-2001 MH. 1. Logisztikai Ezred

2001-2004 MH. 1. Logisztikai és Támogató Ezred

2004-2007 MH. 1. Logisztikai és Támogató Zászlóalj

Támogatta: Gajdics Sándor és fia (gravírozás).

Készítette: Berek Lajos szobrász.

Anyaga: rózsaszín terméskő alap, fekete márvány tábla, fa, vörösréz táblák.

Készítők: Dr. Berek Lajos ny. ezredes, szobrász és Nász Antal lókúti kőfaragó mester.

A felavatás dátuma: 2007 március 14.

Avató: Futó László ezredes, a logisztikai zászlóalj parancsnoka.

Köszöntőt mondott: Debreczeni János polgármester.

Megjegyzés: 2007 augusztusában - 45 év után - megszűnik mint önálló katonai szervezet a Magyar Honvédség (MH) 1. Logisztikai és Támogató Ezrede az MH. Összefgyvernemi Parancsnokságának (a veszprémi légierő-parancsnokság megszűnésével) megalakulásával. A Fenyves laktanyából a Kossuth laktanyába költözik a légtérelenőrző zászlóalj állománya. (Az avatáson utoljára játszotta el az ezred dalát, a Jutasi-indulót a Fekete János őrnagy által dirigált légierő-zenekar.)

Adatközlő: Balogh Tibor őrnagy és Kránitzné Ikotity Ildikó zászlós (2008).

3. Óváry Lipót-emlékoszlop

Helye: Kossuth u., a Centrum Áruház és a Hotel Veszprém közötti parkban.

Felirata: Itt állt az a ház, amelyben megszületett Óváry Lipót (1833-1919) Kossuth és Garibaldi katonája, a magyar-olasz történelmi kapcsolatok tudós kutatója. A táblát elhelyezték Veszprém város polgárai 2007

Anyaga: műkő, mészkő.

A felavatás dátuma: 2007. március 15.

Avató: Dr. Hudi József levéltáros.

Köszöntőt mondott: Dr. Hudi József levéltáros, a pápai Református Levéltár vezetője.

Megjegyzés: Fáklyás felvonulás keretében leplezték le.

Történeti leírás:

Óváry Lipót, 1848-ig Altstädter Leopold (Veszprém, 1833. dec. 31. - Bp., 1919. ápr. 4.) író, történész, levéltáros. 1892-től az MTA levelező tagja. Veszprémben és Pápán végezte középiskolai tanulmányait. 1849-ben, a szabadságharcban honvédtüzér, a debreceni csatába megsebesült. Orosz, majd osztrák hadifogságba került, 1849 novemberében szabadon bocsátották. 1850-től Bécsben tanult. 1856 után Pesten újságíró, a Délibáb munkatársa. Rövid ideig egy vidéki családnál nevelő, 1859-ben az Aradi Híradót szerkesztette. A zaklatások elől Olaszországba ment, ahol beállt Garibaldi seregébe és a Magyar Légiónak hadnagyaként harcolt. A harcok után Nápolyban levéltári kutatásokat folytatott. Felfedezte azt a kódexet, amely a Margit-legendát tartalmazta. Hazatérve az Országos Levéltárban kapott állást, ahol a magyar-olasz történelmi kapcsolatokat kutatta. Írt elbeszéléseket is.

Művei: Emlény. Eredeti és külföldi beszélek. Arad, 1859.; Nápolyi történelmi kutatások. Bp., 1874.; Nápolyi Anjou-kori kutatások. Bp., 1879.; III. Pál pápa s Farnese Sándor bíbornok Magyarországra vonatkozó diplomáciai levelezései, 1535-1549. Bp., 1879.; Oklevéltár Bethlen Gábor diplomáciai összeköttetései történetéhez. Bp., 1886.; Zsigmond király és az olasz diplomácia. Bp., 1889.; A Magyar Tudományos Akadémia történeti bizottságának oklevélmásolatai. 1-3. köt. Bp., 1890-1901.; Az 1866-iki hadjárat és a magyar emigráció. Bp., 1903.

Irodalom: Csánki Dezső: ~. = Századok, 1919. 3-10. sz.; Praznovszky Mihály:

Két haza szolgálatában. ~ pályaképe. = Tájérodalom. Veszprém, 1996.; Komlós Aladár - Praznovszky Mihály: Garibaldi veszprémi hőse. = Időről időre. Salgótarján, 2002.; Varga Béla: Veszprém megyei életrajzi lexikon (Veszprém, 1998).

4. Szent Imre herceg emléktáblája

Helye: Vár u., a Szent György-kápolna előkertjében.

A tábla felirata: Szent Imre herceg (1007-1031) Erdey Dezső műve (1940).

„Tartsd mindig eszedben, hogy minden ember azonos állapotban születik, és hogy semmi sem emel fel, csakis az alázat, semmi sem taszít le, csakis a gőg és a gyűlölség.” (Szent István király intelme fiához, Imre herceghez.)

A trón méltó örököse, a liliomos királyfi születésének ezredéves évfordulóján az alkotást emléktáblával jelölte Veszprém Város Önkormányzata és a Veszprémi Érsekség 2007.

Anyaga: a szobor bronz, fehér gránit tábla.

A szobor készítője: Erdey Dezső szobrászművész.

A felavatás dátuma: A szoboré 1940, az emléktábláé 2007. május 7.

Köszöntő: Forró Pál, a Szent Imre Társaság alelnöke.

Megjegyzés: Az ifjú lovag feje mögött glóriával, aki a tisztátalanságot jelképező állat felett győzedelmeskedve az egyik kezében kardot, a másikban liliomot tart. A szobrot Erdey Dezső özvegye ajándékozta Veszprémnek.

Történeti leírás:

Imre herceg, Szent Imre (1007 - 1031. szept. 2.) I. (Szent) István király és Gizella fia, akit (Szent) Gellért püspök nevelt. Atyja kívánságára megházasodott ugyan, de továbbra is szűzies életmódot folytatott. Veszprémi hagyomány szerint a város székesegyházának északi oldalán lévő Szent György-kápolna falai között tett tisztasági fogadalmat. István szép intelmeket intézett fiához, amelyet a király végrendeletének tartanak és századok múltán a Corpus Jurisba is felvették. Vadkanvadászaton szer-

zett sebeibe halt bele. Székesfehérvárott temették el. VII. Gergely pápa 1083-ban - atyjával és nevelőjével, Gellért püspökkel együtt - a szentek sorába emelte. Veszprém megyében Szentimrefalva község őrzi nevét. A Domokos-kolostor templomromjain tábla őrzi emlékét. Zircen a középkori templom korai gót pillérekötegén, a Köztársaság úton áll az 1749-ben készült teljes alakú kőszobra barokk angyalokkal.

2001. május 8-án a Veszprémi Egyetem aulájában a Miskolci Egyetem Bartók Béla Zeneművészeti Intézetének tanára, Csemiczky Miklós Veszprémi Te Deum című oratóriuma ősbemutatóját tartotta az Erdélyi Ágnes karnagy vezette Veszprém Város Vegyeskara.

A szerző az egyik legrégebbi keresztény liturgikus szöveget, a Te Deumot használta fel a művében. Szent Imre imáját a kórus kíséret nélkül éneкли. Irodalom: Szent Imre legendája. Bp., 1930. Reprint: Veszprém, 1995.; Györffy Rózsa: Új magyar legendárium. Szent magyarok történetei. Bp., 1988.

5. Országzászló-emlékhely kerítésdarabjai

Helye: Óváros tér, a Városháza „B” épülete déli falán.

Felirata: Az 1944-ben felavatott Országzászló kerítésének darabjai. A kovácsoltvas kerítés elemeit Lohn János nyugalmazott repülő-őrnagy őrizte meg a veszprémi-ek számára.

Anyaga: kovácsoltvas, vörösréz.

A felavatás dátuma: 2007. május 9.

Avató: Dr. Herth Viktória, a Polgármesteri Kabinetiroda vezetője. Megjegyzés: A falra rögzített kovácsoltvas kerítésdarabok Boldog Gizellát, Szent Imrét és Szent Istvánt, valamint a királyi címereket ábrázolják. Történeti leírás: Az 1944. március 15-én felállított Országzászló a '60-as évekig állt a Rákóczi téren, a jelenlegi Óváros téren. Elbontása után kovácsoltvas kerítése a MÉH-telepre került, ahonnan Lohm János nyugalmazott repülő-örnagymentette meg és őrizte meg. Az ő ajándékként került a régi helye közelébe.

6. A 2006-os Év Múzeuma-díj

Típusa: Emléktábla.

Helye: Laczkó Dezső Múzeum
(Erzsébet liget 1.)

Felirata: Az év múzeuma 2006

Anyaga: vörösréz.

A felavatás dátuma: 2007. május 19.

Történeti leírás: A veszprémi Laczkó Dezső Múzeum kiemelkedő szakmai és kiállítási eredményeiért érdemelte ki a másfél millió forinttal járó fődíjat. A Pulszky Társaság - Magyar Múzeumi Egyesület által kiírt pályázat díjait Schneider Márta kulturális szakállamtitkár és Harsányi László, a Nemzeti Kulturális Alap (NKA) elnöke adta át a Magyar Nemzeti Múzeum kertjében megkezdődött múzeumok majálisán. (Napló, 2007. május 21. 3. p.)

7. Dr. Sziklay János-emléktábla

Helye: Vár, Panteon.

Felirata: Dr. Sziklay János (1857-1945) író, költő, újságíró, a Balatoni Egylet létrehozója, a magyar irodalmi élet kedvelt alakja emlékére állíttatta a Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata és szülővárosa 2007. augusztus 20.

Anyaga: süttői mészkö.

Készítő: Lugossy László szobrászművész, Veszprém.

A felavatás dátuma: 2007. augusztus 18.

Avató: Debreczeni János polgármester és dr. Ács Anna irodalomtörténész, muzeológus.

Köszöntőt mondott: Debreczeni János polgármester és dr. Ács Anna irodalomtörténész, muzeológus.

Megjegyzés: Molnár Jánosné helytörténész javaslatára állították.

Történeti leírás:

Sziklay János, 1895-ig Frömmel János (Veszprém, 1857. április 2. - Bp., 1945. november 27.) író, újságíró. Középiskolai tanulmányait szülővárosában kezdte, majd Székesfehérvárott és Pozsonyban folytatta. Az egyetemet Budapesten végezte és 1884-ben bölcsészdoktori oklevelet szerzett. Később újságíró, Pozsonyban majd Budapesten jelentős fővárosi lapok munkatársa, több hírlapírói egyesület vezető tisztségviselője. 1878-1879-ben a Felvidék szerkesztője. 1884-től színházi tudósító. Közel harminc szépirodalmi mű szerzője és számottevő műfordítói munkássága is. Részt vett a Magyarország vármegyei és városai című monográfiásorozat, valamint a Révai Nagy Lexikona szerkesztésében. Mindkettőnek szócikkírója is. Szerkesztette a Katolikus Magyarország c. reprezentatív kötetet, Kiss Jánossal együtt ő az egyháztörténeti rész szerzője. A Balaton kultuszának fáradhatatlan harcosa, a Balaton Egyesület egyik alapítója, 1883 és 1893 között titkára. 1893-ban a nagy veszprémi tűzvész alkalmából országos segítő akciót kezdeményezett. E célból szerkesztette a Május c. albumot is. Megírta a magyar népszínmű történetét. Szépirodalmi alkotásai között említésre méltó több veszprémi vonatkozású rajza, elbeszélése és egy regénye, A testvérek.

Életművéből elsősorban a művelődéstörténeti vonatkozásúak a jelentősek. A Veszprém és Zala megyék művelődéstörténetét bemutató alkotásai további kutatások jelentős forrásai. Budapesten a Farkasréti temetőben díszsírhelyen nyugszik. 1925-ben szülővárosában utcát neveztek el róla, tábla őrzi emlékét.

Művei: Egy trón veszedelme. (r.) Pozsony, 1877.; Apa és leánya. 1-3. köt. (r.) Bp., 1880.; Blaha Lujza. (tan.) Bp., 1882.; A méltóságos asszony. (r.) Bp., 1882.;

Kisfaludy Sándor szülőhelyén. = Föv. L, 1884.; Szép Balaton mellől. (elb.) 1884.; Az Aranyember balatonparti kastélya. = Pesti Napló, 1884.; A Balaton és vidéke. Bp., 1890.; A Balaton bibliográfiája. Veszprém, 1904.; Veszprém város az irodalomban és a művészetben. Veszprém, 1931.; Dunántúli kultúrunkások. (A Dunántúli művelődéstörténete életrajzokban.) Bp., 1941.

Irodalom: Váth János: ~. = Balatoni emberek. Balatonfüred, 1920.; Brisits Frigyes: ~ írói egyénisége. Bp., 1927.; Veszprémmegyei fejek. Veszprém, 1929.; Margittay Rikárd: ~. = Balaton, tájak, emberek. Bp., 1943.; Ács Anna: ~. = Veszprémi Szemle, 1995. 1. sz.

8. Borsos József-emléktábla

Helye: Völgyhid tér 7.

Felirata: Ebben a házban született Borsos József 1821 - 1883 festőművész, fotográfus Veszprém Önkormányzata Városi Művelődési Központ Bakony Fotóklub

Anyaga: bronz relief, fehér márvány.

Készítő: Lendvai István szobrászművész (Veszprém) és Stumpf János és Ferenc kőfaragó mesterek (Veszprém).

A felavatás dátuma: 2007. augusztus 29.

Köszöntőt mondott: Péterné Rózsa Mária, a veszprémi önkormányzat Kulturális, Turisztikai és Vallásügyi Bizottság elnöke.

Megjegyzés: A „Magyar Fotográfia Napja 2007” alkalmából leplezték le a festő és fotográfus szülőházán az emléktáblát.

Történeti leírás: Borsos József (Veszprém, 1821. december 20. - Bp., 1883. augusztus 19.) festőművész. Bécsben tanult, ahol korán magára vonta a figyelmet a

kortársakról festett arcképeivel és a polgári témákat ábrázoló, gondosan megmunkált életképeivel. Jellegzetesen biedermeier, anyagszerűen festett élénk, erőteljes, finoman árnyalt színei, harmonikus kompozíciója kedveltté tették. 1861-ben Pestre költözött, miután vagyonát a tőzsdén elveszítette. Fényképészműhelyt nyitott, végül a Szép Juhászné vendéglő tulajdonosa volt. Veszprémben utcanév, szülőházán emléktábla őrzi emlékét.

Művei: Alamizsna; Alkony; A levél; Szőlőt vagy csókot; Nemzetőr; Fürdő nők stb.

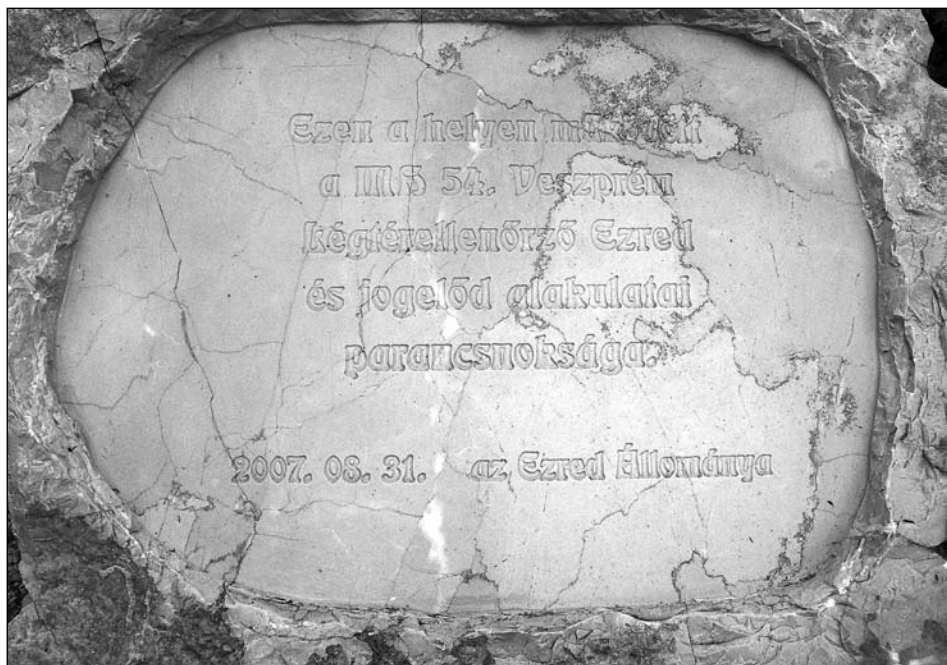
Irodalom: Jánosi József: ~ emlékezete = Veszprémvármegye, 1933. aug. 20. Kopp Jenő: ~ 1821-1883. Pécs, 1931. Csathó Kálmán: A szép Juhászné. (r.) Bp., 1936. Borsos József 1821-1883. A Bakonyi Múzeum emlékkiállítása. Veszprém, 1971. Láng Tibor: ~ emlékezete = Napló, 1996. dec. 21. Varga Béla: Veszprém megyei életrajzi lexikon (Veszprém, 1998).

9. Fenyves laktanya bezárása emlékkő

Helye: Veszprém, Jutasi úti Fenyves laktanya.

Felirata: Ezen a helyen működött az MH 54. Veszprém Légtérel ellenőrző Ezred és jogelőd alakulatai parancsnoksága 2007. 08. 31. Az Ezred Állománya.

Anyaga: mészkő.

A felavatás dátuma: 2007. augusztus 31.

Avató: Varga János vezérőrnagy, az Összhaderőnemi Parancsnokság parancsnok-helyettese és Csomós János ny. vezérőrnagy.

Köszöntőt mondott: Szűcs Pál mérnök ezredes, az MH 54. Veszprém Légtér-ellenőrző Ezred parancsnoka.

Megjegyzés: 92 év után zárták be a veszprémi Fenyves laktanyát a szervezeti struktúra racionalizálása miatt. A 21. századi hadsereg modernebb eszközöket használ, kevesebb emberre van szükség. Bezárták a városlódi radarszakasz laktanyáját is. 1915-ben húzták fel az állandó épületeket járványkórháznak. 1918-ban a katonai vezetés nem adta át a városnak. A második világháború után a kórház funkciója megszűnt, a laktanya a légvédelmi csapatok elhelyezésére szolgált. Az addigi berendezési tárgyakat átszállították a Kossuth laktanyába, illetve a létesítendő szentkirályszabadjai haditechnikai parkba. A nap folyamán a Kossuth laktanyában kopjafát avattak. (Napló, 2007. szeptember 1. 1-3. p.

Történeti leírás:

A rendszerváltást követően (1990) nagy lépésekben megindult a Magyar Honvédség korszerűsítése, modernizálása. A Varsói Szerződés és az idegen fenyegetettség megszűnése, indokoltá tették a személyi állomány jelentős csökkentését. A megváltozott politikai viszonyok, a katonai vezetésben szerzett új típusú tapasztalatok, a NATO-hoz való közeledés szintén szükségessé tették a hadsereg átszervezését. Fokozatosan elkezdődött egy létszámában lényegesen kisebb, de korszerű honvédség kialakítása. Ennek következtében katonai szervezetek szűntek meg és laktanyákat zártak be. Először zömében a szárazföldi csapatokat érintette a csökkentés, de indokolt volt, hogy a légi erő is modernizálódjon, és erői koncentrálódjanak. Veszprémet hosszú ideig katonavárosnak is nevezték, hiszen a Bakony harcihelikopter ezred állományát is ide véve, közel 3 000 katona élt városunkban. 2000-ben helyőrségünket is elérte az átszervezés és a NATO vezetési elveket is figyelembe véve megszűnt a helikopter-bázis. Veszprém a '60-as évek elejétől volt a légi erő központja és itt működött annak parancsnoksága. 2007-ben a NATO-n belül is elsőként a Magyar Honvédségben összevonták a szárazföldi és a légi erő vezetését, és Székesfehérváron felállították az Összhaderőnemi Parancsnokságot. Ezzel tovább csökkent a veszprémi katonák száma. A parancsnokság megszűnése maga után vonta a vezetésbiztosító zászlóalj felszámolását. Így jelentős elhelyezési infrastruktúrák szabadultak fel Veszprémben, amelyek üzemeltetése már nem költséghatékony. Ezért került 2007. augusztus 31-én lakat a veszprémi Fenyves laktanyára. Ezzel egy olyan épület korszaka zárult le, amely komoly szerepet játszott a 20. századi magyar egyetemes hadtörténelemben. Az épület története az I. világháború idejére nyúlik vissza, amikor a monarchia hadvezetése hadikórházakat állított fel a hátszágban. A város kérésére és pénzbeli támogatásával a barakk-kórház helyett kőépületeket húztak fel, főként a hajmáskéri hadifogolytáborból áthozott orosz hadifoglyokkal. Az út keleti oldalán álló épületek felhasználásával építették ki az 1920-as évek első felében a jutasi Magyar Királyi Kinizsi Pál Csapat-altisztképző Iskolát. Ez az épület továbbra

is kórházi funkciót látott el, ahol az iskola növendékeit és tanárait ápolták. A II. világháborúban a sebesültek és a betegek ellátását végezték a Fenyves laktanya épületében. A háborút követően az arra érdemes épületeket újjáépítették. Az altisztképzőbe a szovjet csapatok költöztek be, míg a kórház épületét a magyar katonák vették birtokukba. Ettől kezdve a légvédelem csapatainak elhelyezését szolgálta az épület. A '60-as évek elejétől az 1. Hono Légvédelmi Hadosztály parancsnoksága működött a laktanyában. Annak elköltözése után itt állomásozott az 54. légtérrelnőrző ezred és annak jogelődjei. (Veszprémi 7 Nap, 2007. augusztus 31. 4. p., Hauzler László)

Adatközlő: Balogh Tibor őrnagy és Kránitzné Ikotity Ildikó zászlós (2008).

10. Lovassy László Gimnázium felújítási emléktábla

Helye: Lovassy László Gimnázium főbejárata.

Felirata: Az 1968-ban átadott épület felújítása és tornacsarnokkal bővítése a 2006-2007. évben címzett állami támogatással, Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata beruházásában valósult meg.

Tervező: Fényjel Stúdió Kft. Kivitelező: Vemév-Szer Kft.

Anyaga: vörösréz.

A felavatás dátuma: 2007. október 19.

Avató: Pál Béla, Katanics Sándor és dr. Horváth Zsolt országgyűlési képviselők.

Köszöntőt mondott: Debreczeni János polgármester és Arató Gergely, az Oktatási és Kulturális Minisztérium szakállamtitkára.

11. Tűzoltók kopjafája-emlékoszlop

Helye: Vámosi úti temető.

Felirata: E temetőben nyugvó tűzoltók emlékét őrizze ez a kopjafa. Emlékük legyen örök! Veszprém, 2007. 11. 01. Hanis M.

Az elhunyt tűzoltók és hozzátartozóik emlékére állította Veszprém Város Tűzoltósága Veszprém 2007. október 31.

Anyaga: fa, fekete márvány tábla, mészkö.

Készítő: Hanis Mihály fafaragó, ny. tűzoltó.

A felavatás dátuma: 2007. november 1.

Avató: Dr. Zöld János tűzoltó-ezredes, a Megyei Katasztrófavédelmi Parancsnokság igazgatója és Garabics Tibor tűzoltó-ezredes, Veszprém városi parancsnok.

Köszöntőt mondott: Dr. Zöld János tűzoltó-ezredes, a Megyei Katasztrófavédelmi Parancsnokság igazgatója és Garabics Tibor tűzoltó-ezredes, Veszprém városi parancsnok.

Történeti leírás: A halottak napja alkalmából avatták fel elhunyt bajtársaik emlékére.

(Veszprémi 7 Nap, 2007. november 3. 2. p.)

12. 1956-os nőtüntetés-emléktábla

Helye: Szabadság tér 15. falán.

Felirata: A veszprémi hős asszonyok tiszteletére az 1956. december 6-ai nőtüntetés emlékére 2007

A felavatás dátuma: 2007. december 5.

Avató: Wittner Mária, a Fidesz Magyar Polgári Párt országgyűlési képviselője (Bp.) és Vereskuti Béla, Fidesz-KDNP-s önkormányzati képviselő.

Köszöntőt mondott: Wittner Mária és Porga Gyula alpolgármester.

Történeti leírás:

Wittner Mária: (Budapesten maga is aktív résztvevője volt a forradalomnak,

melyért halálra ítélték, majd másodfokon életfogytig tartó szabadságvesztésre változtatták.)

„A némaságra nincs mit válaszolni. Csak befelé kiált, csak befelé hullanak a könnyek. A gyermekekért, a korán elesettekért. ...a jövőt - mi, asszonyok - bátran fogjuk majd diktálni, amikor eltakarítjuk azokat az embereket, akik túlélő parazitái a kommunista rendszernek.”

Porga Gyula: „Ez volt a vidék Magyarországnak első nőtüntetése ‘56-ban. A nők némaságánál nincs elbizonytalanítóbb, 1956-ban a természet rendje rengett meg, amikor a szovjetek lábbal tiporták a szabadságot. A megtorlás utáni csend a tolvajoknak kedvezett, a szabadság zsebmetszői megfosztottak minket a jogtól és a szabadságtól. A nők ‘56-ban az élet nevében emelték fel a csend szavát.”

Megáldotta dr. Szendi József ny. érsek és Wessetzky Szabolcs református lelkipásztor.

(Napló 2007. december 6. 3. p.; Veszprémi 7 Nap 2007. december 7. 2. p.)

Megjegyzés:

2006. december 6-án avatták fel a Veszprémi Panteonban a Veszprémi Nők Kerekasztala által állított 1956-os veszprémi nőtüntetés bazalt emlékkövét.

Szövege: 1956. december 6. Őrizze a kő a néma nőtüntetés emlékét. Veszprémi Nők Kerekasztala Egyesület 2006. december 6.

BÁNDI LÁSZLÓ

A sokszínű László Károly Gyűjtemény

SOSEM ÉRTETTEM, MIÉRT IGAZ A MONDÁS: Senki sem próféta a saját hazájában. Az évek során arra rájöttem, hogy valóban így van, de azt a mai napig nem értem: miért? Miért értékeljük a másét, s miért nem a sajátunkat?

Miért nem tudják az itt élők, hogy milyen kulturális kincs rejlik a turisták által tömegesen, a veszprémiek részéről nagy ritkán látogatott várban? Vagy tudják, csak ismerni nem akarják? Tervezik, hogy ellátogatnak a Dubniczay-palotába, ahol László Károly gyűjteményének darabjait láthatnák? Csak ez állandó kiállítás, tehát „nem szalad el”, így a terv terv marad.

Pedig, higgyék el, minden veszpréminek ismernie kellene a házat, s a benne lévő értékeket. Amikor egy rendezvény, vagy egy hétvégi délután ide sodorja a látogatókat, elégedetten távoznak (különösen, ha csoporttal jönnek, s szakmai segítséget is kapnak a nézelődéshez).

Tárlatvezetéskor mindig azzal kezdem: Itt két látnivalóval találkozhatnak egyszerre. Műalkotás a ház, és mindaz, ami benne van. Ne csak a festményeket figyeljék, a falakra is pillantsanak; az épület szerkezetét, a felületek kidolgozását, a felújítás ötletességét is nézzék. A Karácsony Építész Iroda Kft. remek munkát végzett: ami régi, azt hagyománytisztelően, korhűen állították helyre, ami új, az nagyon új és nagyon más.

Ritka, mikor az ékszereket őrző doboz maga is érték. A Dubniczay-palotában (ami lehet, hogy nagyképzű elnevezés, vitatják is sokan, mert palotának kicsi, háznak azonban túl elegáns az épület), mint ékszerdobozban a drágakövek, úgy sorakoznak a műalkotások.

Egy tárlatlátogatás a László Károly Gyűjteményben három felvonásos, mint a klasszikus szindarabok. Három korszak, három hangulat, és sok stílus, ízlés, technikai megoldás. Ez az a gyűjtemény, ahonnan senki nem megy el úgy, hogy legalább egy mű látványa ne ragadta volna meg. Mert van itt minden: hagyományos portré és konstruktivista szobor, szecessziós melankólia, szerkesztett pontosság és abszurd szellemiség.

Ahogy maga a gyűjtő, a magyar származású, Svájcban élő „művészeti-polihisztor” László Károly mondta: ő nem gyűjtő, hanem felhalmozó. Nem korszakot, stílust, alkotót gyűjt – hanem műalkotásokat, amelyek megtetszettek neki. Ez tehát a közös a XX. század képzőművészetének sokszínűségét bemutató tárlaton szereplő művekben. A kiállítás címe egyébként találó, diplomatikus, érvényes László Károly gyűjteményének Veszprémben látható részére, de érvényes a XX. század képzőművészetére is, mert ez az a kor, amikor a vizualitás világa, a művészet szellemisége végletesen és véglegesen kiszélesedett.

Minden alkotó és minden mű felsorolása a katalógus feladata, egy gyűjteményt bemutató cikk csak szűk válogatást tesz lehetővé. Ráadásul a bemutatást végző sze-

*Köthe, Fritz (Berlin 1916 – Berlin 2005)
László Károly portréja (1963) Vásznon, olaj*

mély roppant szubjektív válogatását. Ami nekem tetszik, nem biztos, hogy a látogatókat is megnyeri, és van olyan mű, amit én nem tartok vonzónak, sokan mégis hoszszú ideig álldogálnak előtte. Most érzék be az én ajánlásaimmal – majd jöjjenek el a Dubniczay-palotába, nézzék meg a László Károly Gyűjteményt, s szálljanak velem vitába.

Az első „felvonás” a barokk termek impozáns sora: a kétszárnyú ajtók, a csillárok, a sarokba állított díszes kályhák és a termenként más mintájú, s különböző állapotban fennmaradt falfestések díszletében a XX. század első felének magyar képzőművészetéből kaphatunk ízelítőt.

E művek között *Kádár Béla Újszülött* című képe az egyik kedvencem. „A mű legyen több mint a valóság, amelyet ábrázol” – vallotta a művész, akit nemzetközi viszonylatban jobban ismertek és elismertek, mint itthon. Kádár Béla vasesztergályos 21 évesen, 1898-ban nekivágott a világnak, s Németországot, Ausztriát, Franciaországot bebarangolva művészként tért haza. Eleinte naturalista képeket festett, majd az expresszionista absztrakció irányába haladt. Dekorativitásán a népművészet hatása érződik.

Az *Újszülött* valóban több, mint amit ábrázol. Egy kicsiny gyermek asszonyok imádatával körülvéve; három nőalak lágy ívei alkotják az anyai ölt, amelynek fészében ring a gyermek. Igen ám, de a sötét tónusú – bár vörösesbarna, így meleget árasztó – képen a fény a gyermekből árad. S a világba egy ilyen gyermek született.

Amiért szeretem a festményt, az a valóságosság és a szimbolikus jelentés olyan egyértelmű és lágy összekapcsolódása, amely a templomi áhítatra ugyanúgy alkalmassá teszi a képet, mint saját gyermekeink első perceire való emlékezésre. A vonalak bársonyosak, a fények-árnyékok imbolyognak, a csend, az áhítat tapintható...

Molnár C. Pál ceruzarajza, az *Angyali üdvözlés* témájában közel áll az előzőhöz, mégis mennyire más. Itt a forma uralkodik, a motívumok egymás mellett sorakoznak. Mint amikor a kisiskolás akadozva tapasztja egybe a betűket szavakká, úgy olvassuk mi is össze a jelképeket. Mégis szeretem a rajzot: hiába szögletes a tér, a padló csíkozása, hiába harsog ki a képből néhány határozott vonal, az egész rajz olyan légies, olyan halvány, hogy szinte lebeg.

Molnár C. Pál (Battonya 1884 – Budapest 1981)
Angyali üdvözlés (1927) Papír, ceruza

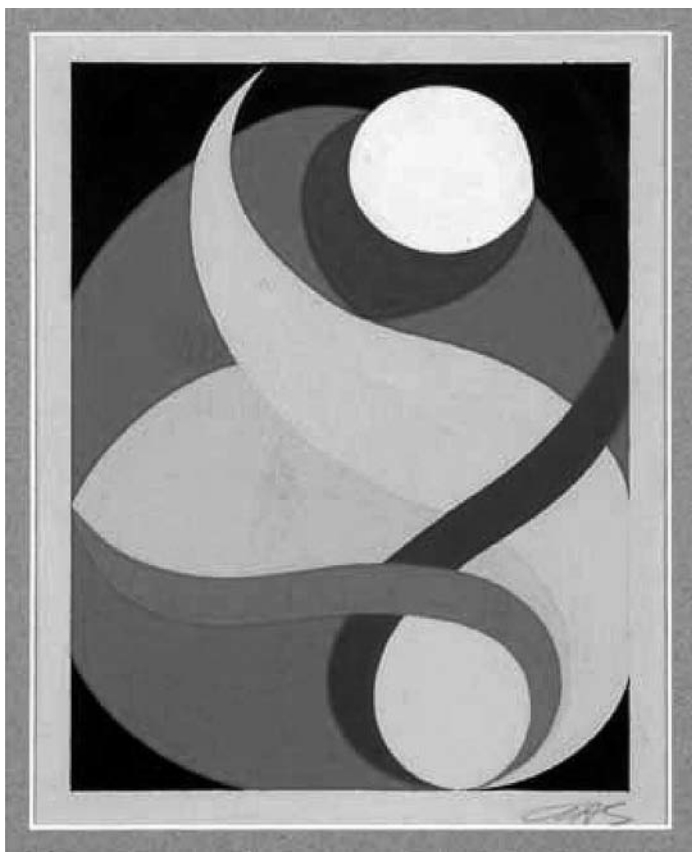
Ez a kettőség, a kubista szögletesség és a pasztellkréta mással össze nem hasonlítható raszteres puhasága ragadott meg *Tipary Dezső* 1926-ban készült *Tájképében*. Az első perctől szeretem ezt a képet. Úgy képzelem: a racionális férfi elkezdte szerkeszteni a tájat precízen, vonalzóval, körzővel, majd egy hirtelen romantikus hullám hatására – talán belépett a műterembe a szerelme –, a pasztellel lelket lehelt a rideg vázba. (Ez persze csak játék, a művészekkel vigyázni kell! Képesek tudatosan összekeverni az eszük és szívük diktálta elemeket azért, hogy bennünket „becsapjanak”.) Biztosan nem így történt, de ha a néző így érzi, akkor mégis így volt. Ezért szeretem ezt a tájképet. Alkotója festő és grafikus, legtöbbször tájakat, életképeket festett. S lám, amiről beszéltem, a grafikusság a festőiséggel egyetlen műben is képes egye-sülni.

Az emeleti folyosóról nyílik a régi kiszolgáló épületrész most beépített emelete. Itt aztán nem lehet nosztalgizálni, itt nincs romantika, falfestmény, van ellenben a felső ablaksoron beáradó fény, fehérre meszelt betonkockákból „összetapasztott” fal, magas tér... és a XX század első felében emigrációban élő magyar művészekről sok-sok mű. Jobbnál jobbak. Aki a barokk termekben ajkbiggyesztve nézegetett, az most felvidulhat: Moholy-Nagy László, Kassák Lajos, Mattis-Teutsch János, Forbát Alfréd, Huszár Vilmos, Beöthy István és még persze mások ízig-vérig modern műveiben gyönyörködhet. Mi az, hogy modern? Itt széles a skála. A Bauhaus racionális világképétől a neonfényes reklámokat idéző plakátkultúráig, az expresszív szobroktól a geometrikus konstruktivizmus klasszikusainak művészetéig mutatkozik meg, hogy milyen gazdag is volt Európa képzőművészete a múlt század 30-as éveinek táján. S megmutatkozik az is, hogy milyen erőteljesen gazdagítottuk e vizuális világot. Mert ebben a teremben is kizárólag magyar művészek alkotásaival találkozhatunk.

Beöthyiné Steiner Anna Absztrakt kompozíció című képét azért szeretem, mert... mert egy olyan asszony készítette, aki maga is tanult művész, mégis, amikor férjhez ment Beöthy Istvánhoz, abbahagyta az alkotást, férjét segítette, s annak halála után bontakozott ki életműve. Az életút miatt maga a művész szimpatikus. A műve azért tetszik, mert absztrakt, mert nincs benne semmi más, mint a formák, a színek, és mégis annyira, de annyira nőies. Harmonikus, lendületes, s a feminin ívelés az örök nő szimbólumává teszi a képet. Izzik, örvénylik, mint a női lélek, forog, pörög, mint minden asszony.

Beöthy Istvántól több mű is látható a teremben: nem véletlen, hogy épp e női *Alakot* emelem ki. Ugyanazok az ívek jellemzik, mint asszonyának festményét, s mégis mennyire más. Az örök férfi örök képe ez az örök nőről. Zárt, hozzáférhetetlen egység, s mi van a belsejében, sejteni sem lehet. (Ahogy a férfiak mindig mondják: a nő megfejtethetetlen rejtély.) Ugyanaz a tárgy, két megközelítés, két művészi stílus – számomra mégis párban állnak.

Beöthy István 1926-ban telepedett le Párizsban. Munkássága a múlt századi európai plasztika nemzetközi élvonalába emelte. Itthon kevésbé volt ismert, ám aki a László Károly Gyűjteményben megismerkedik vele, többé nem felejtí el a nevét.

*Beöthyné Steiner Anna (Nagyvárad 1902 – Párizs 1985)
Absztrakt kompozíció (1927) Papír, gouache*

Aranysor című műve nemcsak egyszerű műalkotás – az antik aranymetszés elvét a modern képzőművészetben alkalmazható arányelméletté nemesítette. Kisméretű, bronzból formált klasszikus szobrának nagyított mása a Dubniczay-palota udvarában látható.

Moholy-Nagy László sokoldalú, a legkülönbözőbb műfajokkal kísérletező igazi avantgarde egyéniség volt. A húszas évektől Berlinben, majd 1937-től Chicagóban élt és dolgozott. Az általa alapított School of Design a modern művészet egyik központjává vált. A mai képzőművészet – különösen a fotóművészet – elméleti és gyakorlati megalapozója, akit világszerte elismertek. (Mára talán hazánkban is méltó helyére került.) *Lebegő formák* című, vegyes technikával készült művét szívesen nézegetem: hol ringatózó hajóban érzem, hol szellő szárnyán lebegő szappanbuborékok közé képzelem magam, miközben lenyűgöz a szerkesztés precizsége, a kép-

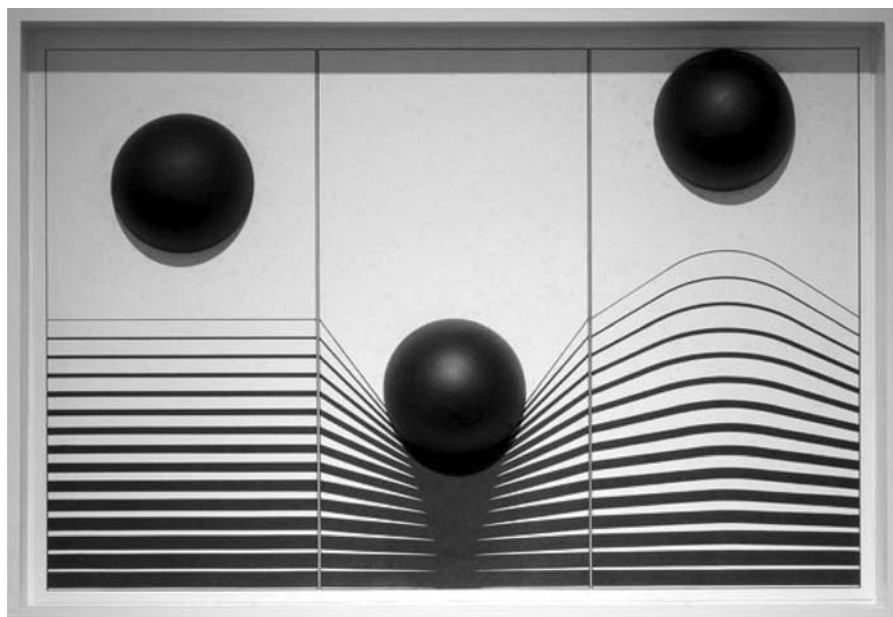
építés tudatossága. Nála semmi sem véletlen, semmi sem spontán, a hatás mégis olyan könnyed, magától értetődő, mintha nem is lehetne másképp.

A gyűjtemény megtekintésének harmadik felvonása új helyszínen játszódik: a tetőtérben, egy zárt, külön világban. Már a feljutás is meghökkentő: szürke betonfalak között szűk lépcsősor vezet ide. Erről beszéltem, amikor azt mondtam, ami új, nagyon új és nagyon más. Ez a lépcsőház nem akar a barokk eleganciához idomulni, s éppen ezért illeszkedik hozzá. A tetőtérben a 20. század közepének európai képzőművészetéből láthatunk igencsak eklektikus válogatást.

Itt formai és szellemi absztrakcióval is találkozhatunk. Az egyik falon a klasszikus német konstruktivizmus néhány tiszta, nemes, szép darabját találjuk. Velük szemben a szimbolizmus kapcsolja össze az alkotásokat, a forma, a stílus sokféle, a tartalom mindig jelképekben rejlik.

Henry Valensi Rómáról készített képe előtt sokáig szoktak állodogálni a látogatók. Ezt a képet tanulmányozni kell, felismerni a város jellemző részleteit, híres épületeit, az első benyomás után el kell merülni a részletekben, majd újra összerakni a nagy egészet.

A terem *Marcello Morandini*ről kapta nevét, arról az olasz alkotóról, aki ugyanannyira szuverén művész, mint amennyire az alkalmazott képzőművészet apostola, formatervező, az építészettárs művésze. *Rugalmas ütközés* című plastikáját nézve a

Morandini, Marcello (Mantova 1940)
Rugalmas ütközés (1964) Fa, festék, papír

dimenziókról szoktam gondolkodni, a mélység és a síkban ábrázolás kérdésköréről, a tiszta fogalmazás fontosságáról, az igazság fekete-fehér voltáról. Vagy nem gondolok semmire, egyszerűen csak nézem a fekete és a fehér, a sík és a tér játékát. Jólesik a szemnek, a léleknek ez az egyértelmű rendszer.

Hans Krenn manójától pedig mindig jó kedvem lesz. Ki ez a figura? Kedves vagy gonosz? Meséből jött ide, vagy démoni világból? Szeretni kell, vagy félni tőle? Döntse el ki-ki maga.

László Károly gyűjteménye a Dubniczay-palotában olyan gazdag, olyan színes, hogy méltán sorolható Veszprém kulturális kincsei közé. Egy itteni látogatás időutazás a barokk korba, s az elmúlt száz esztendő képzőművészetében. S ami igazán ritka, egyszerre lehetünk a 18. századi Veszprémben, az 1930-as évek Párizsában, Berlinjében... szárnyalhat a fantáziánk, és szabadon válogathatunk a 20. század képzőművészetének sokszínűségében.

HERTH VIKTÓRIA

A Szent Benedek-hegy történetéből

korabeli helyi lapok tudósításai alapján (1891-1970)

*„Minden érkező vendéget úgy fogadjanak,
mint magát a Krisztust,
mert ő maga mondja majd egykor:
Idegen voltam, és befogadtatok engem.
mindenkinek adják meg a megfelelő tiszteletet,
de elsősorban a hitben testvéreinknek,
és a zárandokoknak”*

(Részlet Szent Benedek Regulájából a vendégek befogadásáról)

KEVÉS OLYAN TÖRTÉNELMI MÚLTÚ VÁROS büszkélkedhet kulturális látvánivalói mellett gazdag természeti nevezetességeivel, mint Veszprém.

Aki a várfokról letekint az alanti tájra, hirtelen a lelkébe issza az önkéntelen fel-tárulkozó váratlan és különleges látványt, amit a város NY-É-K irányban felmutat. Idegen szemeknek különösen feledhetetlen élményt nyújt a kítárulkozó panoráma: az É-i óváros apró házai a Séd kanyarulatai mentén kialakult, évszázadok alatt mes-teri fokon működő iparágak emlékeit őrző ódon utcák mellett a monumentálisan kiemelkedő dolomit sziklahegy uralja a látványt, ami nekünk, veszprémieknek, természetességénél fogva évszázados hagyományaival, történelmével, sajátosságával hoz-zátartozik mindennapi látképünkhöz. Ennek a nagy, amfiteátrumszerű teknős bemé-lyedésnek a közepén a Séd patak ölelkezésében, mint „megkövesedett minotaurusz”

(Cholnoky Jenő) áll a jó öreg Benedekhegy. A lapos tetejű félszigetet minden oldalról szinte megmászhatatlan sziklafalak határolják. Anyaga triász korú dolomit és márga.

Már őseink is, az itt élő régi veszprémi polgárok is felfigyeltek páratlan szépsé-gére. A csodálatosan elbűvölő sziklaoromzata és tájbeli látványa sok-sok utazót és átutazót, kirándulót és gyalogolót, itt élő és vendéget ejtett már rabul. Az alábbi hegytörténet azokból az egykori városlapokból ad információt, amik egykoron iga-zán fontosnak tartották a város polgárai részére azt az aggódo értékmegőrzést, amik-ből volna még mit tanulni a mai kor veszprémi polgárának is.

Bél Mátyás történetírót, utazót, többek között Veszprém vármegye leíróját és kutatóját 1735-ben a következőképpen ihlette meg a hegy gyönyörű látványa:

„...Arról a részről, amely É felé néz, a Vár hegyéből egy másik letört szikla nyú-lik ki, mindkétfelől mintegy a kezdetétől fogva meredek, körülbelül 100 lépés hosszú, és 18 lépés széles, ezt a lakosok most Szent Benedekről nevezik... Egy kápolna volt

rajta, a helyére a pestis dühöngése idején a felügyelőjének boltozattal és négy piramissal díszes síremléket állítottak, ez is már romokban hever.”

Szent Benedek (480-547) műve, a Regula, amely a bencés életalakítás alapelveit tartalmazza, kiállta az idők próbáját. Nagy művével egy zűrzavaros korban össze tudott kovácsolni egy közösséget, amelynek szívét Krisztus békéje és öröme töltötte el.

Amiről csak a leletek mesélnek

Veszprém már az őskorban is lakott volt. A Várhegy teteje természetes védelmi helyül kínálkozott az ősembernek, amit az itt talált neolitikus, kő- és bronzkori leletek bizonyítanak. Ám a népvándorlás kori kultúrák emlékei is fellelhetők.

A Várhegy és a Benedekhegy platóján talált leletek szerint a népvándorlás idején már éltek itt népcsoportok. Bár rómaiak nem, de romanizált népek letelepedtek városunk területén, amiről a feltárt régészeti leletek is tanúskodnak. A kiugró dolomitszikla a történelem során jelentősen befolyásolta a városrészek kialakulását, illetve határt is szabott egy-egy településrész területi meghatározásához. Az ún. szegek létrejöttében domináns természetes határt jelentett.

A Benedekhegy leírása, ábrázolása a középkori krónikáknak is kedvelt témája volt, s nem véletlenül, hiszen szorosán hozzátartozott a Vár ábrázolásaihoz. Az utazók, a vándorok előszeretettel számolnak be leírásaikban a dolomitszikla páratlan szépségéről.

A legelső írott emlékek

A legelső leírásokat a XIII. században már hiteles krónikák regisztrálták, akkor már Szent Benedek sziklájaként emlegették „*sub fronte rupis S. Benedicti*” néven. A hegy neve először 1240-ben fordul elő, bizonyára az itt megforduló szentbenedek-rendi hittérítők befolyása következtében. Kutatások szerint a hegy tetején állott egy kis kápolna, amely Szent Benedek tiszteletére volt felszentelve, s innen származik a hegy neve. „*Egyes feltételezések szerint valamely kiváló egyén emlékére emeltetett. A néphit szerint ez alá volt temetve Benedek püspök az ő kedves lovával együtt. Persze, a keresztény időkben ez lehetetlen volt, de elgondolkodtató, hogy nem honfoglalás utáni pogány fejedelmi temetkezés tudata szunnyad-e e néphit mögött, hiszen az ájtatos szent királyok az ősök és a kedves rokonok sírja fölé keresztény emlékeket emeltek, legalább így szentelték meg a földet.*”¹

Cholnoky Jenő jeles veszprémi geológus a Veszprém című, 1938-ban kiadott könyvében így mutatja be a Benedekhegyet:

„*A Buhim-völgy és Jókai utca árka közt emelkedik a Vár kis keskeny fennsíkja, s ennek a nyúlványa a Szt. Benedek-hegy éles sziklataraja. Csak éppen az útnak van helye a tetején, egyébként ház építésére alkalmatlanul keskeny. A Vár magasabb felszínétől kis benyergelés választja el a Szent Flórián szobornál. A Szent Benedek-*

hegy valóságos látványosság. Nyugati oldala egészen függőleges, sőt, egy helyen túlhajló. Ez volt az öngyilkosok sziklája, innen vetették le magukat a szikla alatt lévő kis ház udvarára... A Ny-i oldal függőleges szikláinak felső részén jól lehet látni az eldolomitósodott márga vízszintes rétegeit. A Szent Benedek-hegy K-i oldala sokkal kevesebb szelet kap, azért valamivel lankásabb, nagy részben gyepes a lejtője, s a sziklák nem omlanak. Ezért a hegy lábánál olyan házikók vannak, amelyek bele vannak ásva a dolomitsziklába... A hegy tetején végigvezető út fehérlík. Második harmadában áll az új kereszt. Ezt az ott volt, egyszerű mauzóleum helyére állították. A négyszögletes mauzóleumot sajnos néhány évvel ezelőtt lebontották.”

A török kori temetőhegy

Bármilyen furcsa, különböző korok temetőinek nyomát rejti a Benedekhegy. A már neolitik és bronzkori leletek után Orthelius művében és rajzában is török kori temetőként szerepel. Valószínű, később is erre használták a veszedelem idején, mikor a várat ostromolták. A legjelentősebb sírleleteket a török kor idejéből valószínűsítik, amiről a török kori Veszprém leírásaiból kapunk ismereteket.

Laczkó Dezső ásatásai (1903-04) során 17 sírt tártak fel az 1903-ban elbontott tornyos épület helyén. Az állítólagos feliratos követ, amelyet a 3 megmaradt köemlék bizonyít, egy bakonyi faluba vitték egy bérlőhöz, aki azt úgy mutatta be később, hogy a veszprémi Szent Benedek-hegy első, tömör emlékének a fülkéjéből való.

A 17. századi metszetek szerint is török temető volt a platóján, amelyet mély árok választott el a Várhegytől. A 18. században Benyák Bernát jeles utazó, valamint Bél Mátyás történetíró tollainak jóvoltából kaphatunk érdekes bemutatásokat.

Ma számunkra nehéz elképzelni, hogy a sziklás dolomithegy gyümölcsösként, legelőként és temetkezési helynek is szolgált. Ebben az időben a Benedekhegyet még széles, mély árok választotta el a Várhegy sziklafalától és sáncaitól. A török tűzerek ostromaik alkalmával gyakran a Benedekhegy tetejéről árasztották el tüzes romboló ágyúgolyóikkal a Várat. 1679-es adat szerint a hegyoldal ÉNY-i részén állhatott azóta eltűnt, feltöltődött. A feltöltéshez az anyagot bőven szolgáltatották a rommá lőtt, ledöntött vagy felrobbantott bástyák, várfalak. A krónikák mégis mint temetkezési helyről tudósítanak. Később ide temetkeztek a magyar katonák is. Véghely Dezső a립sán szerint itt valóban temetkezés történt, s úgy véli, ide temették el 1680-ban Semptsey Ferenc nagyvázsonyi vicekapitányt, aki több várórral a török elleni harcokban esett el Berhida környékén. E hősök emlékét örökítette meg az a 3 kőépítmény, aminek romjai még a 19-20. századfordulóján is láthatók voltak.

Az 1870-es években még 3, kőből rakott emlékkal találkozhatott az arra sétáló:

- egy tömör emléktábla fülkével,
- egy oszlopos, már akkor romos köemlék a hegy emelkedett részének táján,
- a harmadik néhány lépésnyire állt a középső után, aminek már csak az alapfalai álltak.

Az emléktábla egy tömör és akkor még teljesen ép kőalkotmány fülkéjéből való. A tábla vésett betűi hirdették, hogy azon emlékek Semptsei Ferenc és vitéz társainak hős tetteit örökítik, akik 1680. január 30.-án estek el a csatában, és február 12-én temették el a veszprémi végház mellett lévő Szent Benedek-hegyen.

„Egyházi beszédet Aács Mihály devecseri prédikátor mondott felette, és ezt *Jutissima profusi christianorum sanguinis vindicta* címén a gyászoló özvegynek, Somodi Susánna asszonynak Devecserbe még azon év február hó 22.-én kelt levele kíséretében meg is küldötte.” (Rainer Pál kutatásai alapján)

* * *

A konkrét, újságokban is fellelhető tudósítások alapján rendszeresen hírt kapott a város közönsége a Benedekhegy állapotáról, illetve a vele kapcsolatos eseményekről. A legelső tudósítás a Tűztorony felújítási munkálatainak befejező ünnepségével egyidejűleg jelent meg:

1891. október 11-én ünnepélyesen felavatták a felújított Tűztoronyt a Várfeljárónál. Ennek tiszteletére reggel 5 órakor díszágyútűz dördült el a Benedekhegyről.

1892 júniusában a Magyar király Öfelsége 25 éves koronázási évfordulójára emlékezve többek között a Szent Benedek-hegyről mozsárágyútűzet lóttak fel, ezzel jelezve az évfordulót.

1893 decemberében omlásnak indul a Benedekhegy. A nagy esőzések miatt az átázott törmelék óriási robajjal zuhant le a Hosszú utcai Kóber testvérek házának udvarára.

1896 januárjában a frissen megalakult Városszépítő Egyesület szinte elsőként csatlakozott a hegy fásítási programjához.

1899 márciusában elkezdték a Benedekhegy fásítását. 300 db fenyőt ültettek, s öntözés céljára vizet vezettek fel a hegyre, ami az akkori technikai viszonyoknak megfelelően példaértékűen működött. A hegy két része között lévő mélyedést feltöltötték, majd fával is beültették. De a Benedekhegyen a fásítások ellenére továbbra is birkalegeltetés folyt. (Sajnos, folyamatosan olyan ember legeltetett ott, akinek éppen az ottani rend fenntartásáról kellett volna gondoskodnia.)

* * *

Geológiai történetét, érdekességeit Laczkó Dezső térképezte fel a 20. század elején a Városszépítő Egylettel karöltve. Az itt végzett munkálatai során feltárult a hegy ősrégészeti múltja is, amely során arra a következtetésre jutott, hogy a dolomitszikla tetején egy négyszögletes csúcsalakú tornyocska állt zömök kőkereszttel.

Az ásatás befejeztével 1903-ban a hegy platójáról eltűnt a rom, s helyére 1904-ben a Veszprémi Káptalan kőkeresztet állíttatott az itt eltemetett hősök emlékére „A Székeskáptalan 1904” felirattal. Korábbi felirata: *C/apitolum W/eszpremiensis 1904*.

(Erről az állapotról egy 1904 tavaszán kiadott veszprémi képeslap is tanúskodik). 2004-ben volt a kereszt felállításának 100 éves évfordulója.²

A hegy feljárója mellett állt egy, 1788-ban, a nagy veszprémi tűzvész emlékére felállított Flórián-szobor is, amely sokáig meghatározta a hegyfeljáró látképét. Eközben a sziklát kellemes sétánnyá, pihenőhellyé alakították ki, padokat helyeztek el.

1909 áprilisában a Városszépítő Egyesület ismét fásítási programot kezdeményezett a sziklák beültetésére. A fák mellé az oldalas helyeken bokrost létesítettek, így a sűrűbb növényzet az akkori elképzelések szerint a nap szárító melege ellen védett, s azt remélték, hogy idővel a még viszonylag mindig kopár hegy teljes „parkírosítása” talán sikerül. Ekkor a hegy tetején végig sorakác húzódott, vele párhuzamosan fagyal, orgonaösvény ékelte a peremet.

1911 áprilisában újra a városi közgyűlés napirendjére került a Benedekhegy rendezése, amely során nemcsak a platón lévő sétányt és a keresztet akarták frissíteni, hanem ezzel egyidejűleg rendezni kívánták a hegy alatti utcákat, s a tervek szerint új utat kívántak nyitni a keleti oldal alatt.

1912-ben már serényen folytak a munkálatok a Vár keleti oldalán, ahol a Szépítő Egyesület egy kigyózó útvonallal részint a gimnáziumi tornatermet, részint a Szent Benedek-hegyet óhajtja megközelíteni.

A Tobak utca rendezési tervét 1914-ben a mérnöki hivatal elkészítette, a munkához viszont nem foghattak hozzá, mert a városban nem lehetett dinamitot kapni. A város közvetlenül a gyártól rendelte meg, így idővel elkezdheték a sziklák robbantását. A felrobbantott sziklákból ciklopfal készült a Séd vadvízárka felől, s az utcát 6 méterre szélesítették ki.

Az 1918-as hírek szerint a befásított hegyen a cserjékben és a fiatal facsemetékben a gyerekek folyamatosan sok kárt okoztak. Javaslat született a lépcsőfeljáró mellé egy kisméretű rács alkalmazására, amely megvédené a fákat a rongálóktól, valamint a sétány mentén néhány, a ritka növényzetet bemutató ismertető tábla kerülne felállításra.

1937 márciusában vandál kezek pusztítása végzett 20 db akácfával. Az érthetetlen cselekedet felborzolta a jóérzésű városlakók kedélyeit. Az elkövetőket elfogták, de a tettük indítékáról nem igazán tudtak vallani.

Kálváriaterv a Szent Benedek-hegyen

1937 tavaszán a városi közgyűlés Bokrossy Jenő műszaki tanácsos javaslatára tervbe vette, hogy a Szent István jubileumi év tiszteletére Gizella királynénak szobrot állítanának fel a Benedek-hegyen. Ugyanekkor a kereszt megvilágítására, illetve az új Kálvária megalkotására is felhívta a közgyűlés figyelmét.

Ezzel egyidejűleg a Credo Férfiegyületben is felvetődött az a nemes gondolat, hogy Veszprémben Kálváriát kellene építeni. Ez az ötlet dr. Saly Gézától származott. A Kálvária-alap céljaira az egylet műsoros teaestet rendezett, s az ebből befolyó teljes összeget a Kálvária létesítésére kívánták felajánlani. Az első lépés meg is történt, amelyet gyors ütemben más irányból is követték. Az elindulás sikere a Keresztény Tisztviselőnők, a Szimfonikus Zeneegylet és Takács Károly karkáplán nevéhez fűződik. A műsoros estből befolyt végleges összeg 345 pengő 82 fillér volt.

1939-ben a bizottság helyszíni bejárást végzett, amely során megállapodtak, hogy a tervezett építkezések 1942-ben elkezdődhetnek.

1940. május 19-én a katolikus egyházközösség a Petőfi Színházban a Benedek-hegyen építendő Kálvária javára hangversenyt rendezett, amely a város zenei életének egyik kiemelkedő eseményének számított. Az est sikerét a szereplő művészek biztosították: fellépett többek között Bisztriczky Tibor, aki a rádióból jól ismert kivételes tehetségű hegedűművész volt, és Sztankay Lajos, a kiváló zongoravirtuóz. Méltán számíthattak a legnagyobb sikerre az örök értékű klasszikus számokból összeállított műsoruk után. A zenei blokk előtt a Kálvária művészi elgondolásait dr. Molnár Ernő püspöki tanácsos, képzőművészeti főiskolai tanár ismertette. 2 éve szakadatlanul folyik a munka, hogy Gizella királyné és Boldog Margit városának a hírnévhez méltó Kálváriája legyen. Erre a célra a legmegfelelőbb helynek az akkor már kissé megkopott Benedekhegy látszott. A Kálvária szervesen kapcsolódna abba a művészi elgondolásba, ami a Vár képét 1938 óta nagymértékben megszépítette. A kiugró sziklákra állított statiók jelképeznék azt a gondolatot, hogy amint a hegy a török ellen a város védőbástyája volt, úgy teszi most az itt épülő Kálvária szelleme és tanítása verhetetlenné népünket az istentelenség és az erkölcstelenség támadásaival szemben. A Kálvária tervezője Madarassy Valter szobrászművész volt. Az ő munkája nem volt ismeretlen a közönség előtt, hiszen az 1938-as eucharisztikus kongresszus milliós tömege kongresszusi éremként az ő munkáját viselte szíve felett.

1-1 statio hozzávetőlegesen 1000 pengős költségét az alábbi személyek ajánlották fel: Néhai Rott Nándor és Tóth Tihamér megyéspüspökök, Kauzli Dezső nagyprepost, Radványi Viktor prelátus-kanonok, Beöthy István apátkanonok, Férfi Credo Egyesület, a vármegye katolikus közönsége gyűjtéssel, Egyházközösség, Keresztény Tisztviselők Egyesülete. Nagyobb támogatást helyezett kilátásba a kultuszminisztérium művészeti osztálya.

A felsorolt adományozók nevét a statiókra kívánták vésetni. Ahhoz, hogy a Benedekhegyet kertészetiileg is a város fénypontjává tegyék, sok pénzre és munkára volt szükség. (Miótán a Kálvária-terv egy hiánypótló kezdeményezés volt a város életében, s az egyik legkatolikusabb gondolatot sikerült e kövekbe faragni, a kezdeményezők számítottak a hatóságok és a közönség legmesszemenőbb támogatására.)

1941-ben elkészült a Kálvária 1. és 2. statiójának tervrajza és modellje. Ez oldotta volna meg a Benedekhegy erkölcsvédelmét. Madarassy Valter szobrászművész terveit véglegesen elfogadták, s az építkezések 1941 tavasza folyamán meg is kezdődtek.

A kultuszminisztérium művészeti osztálya dr. Say Géza miniszteri tanácsos titkárával, és Madarassy Valter szobrászművésszel Veszprémben járt. Bokrossy Jenő műszaki főtanácsos kalauzolásával megtekintették az épülő Kálváriát. A miniszteri tanácsos kíséretével meglátogatta a rátóti prépostság eplényi bányáját is, felmérte az ottani telepet, hogy az onnan kitermelt kő alkalmas lesz-e a Kálvária szobrainak kifaragására.

A Kálvária terve

A kivitelezést a tervek szerint Stumpf János kőfaragó mester végezné, de segítenek az építkezésben vitéz Markóczy János ezredes, parancsnok nagylelkűségéből a Jutasi Kinizsi Pál Altisztképző Intézet növendékei is, akik az előzetes robbantási munkálatokat végezték, és a beton alapzatot is elkészítették.

Az új Kálvária a tervek szerint igen szépnek mutatkozott: a Benedekhegy régi lépcsőfeljárata Szent Flórián szobrával együtt már eltűnt, s a szobor a Nagyszeminárium alatti sziklafalra kerül fel. Helyére új és kényelmes feljárt készül a hegyre, amelyet piszkei vörös márványból épített fal fog majd körül. Ennek hátoldalán Krisztusnak az útra néző, 2 méter magas szobra kap elhelyezést ECCE HOMO – Íme az ember felirattal, szemben, jobb oldalon pedig gyönyörű kovácsolt villanylámpa, amelynek a tetejét kereszt díszíti.

A középső részen angyalos kapu vezet majd a második statióhoz. A kapu fölött 4 angyal kezében tartja a dicsfényvel övezett keresztet, ez is kovácsoltvasból készült remekmű. Az egyes statiók nem követik a kálváriák eddig megszokott stílusát, hanem különböző formában, művészi stílusban készülnek. (Az első statio szobor, a második már dombormű, s a többi is így váltakozik.)

A munkálatok során végleg eltávolították a feljárólépcsőket és a Flórián-szobrot. A kitarult feljárati részt tardoş-gerecsei márvánnyal kívánták díszíteni. Ennek a hátoldalán állna az első, csaknem 2 m magas statio. Szembe vas villanylámpákat terveztek, tetején kereszttel. A II. statióhoz angyalos kovácsolt vaskapu nyitná az utat, amelyet Tali mester készítene el. A munka Stumpf János kőfaragó érdeme. A szobrokat és a reliefeket pedig Madarassy Valter készítené el.

Dr. Saly Géza miniszteri tanácsos, a vallás- és közoktatásügyi minisztérium művészeti osztályának vezetője Veszprém művészeti ügyeit nagy szeretettel karolta fel. Az ő előterjesztésére a miniszter 25 000 Pengő államsegélyt adott a Kálvária építéséhez. De ennek végleges megépítése kb. 40 000 Pengőbe fog kerülni.

1942-ben a fenti tervek szerint el is elkezdődtek a munkálatok. Ám a váratlan politikai fordulatok miatt a tervezett felújítási munkákat leállították, a sorsdöntő új korszak megváltoztatta az akkor már közel 40 éve fennálló káptalani szimbólumot.

S jöttek a II. világháborús gondok

1944-ben városunkban több bombabiztos óvóhelyet alakítottak ki. A választás a Benedekhegy sziklatömbjére esett, amelynek szikláinak alkalmas menedéket és biztonságot nyújtottak a háború borzalmai elől menekülő polgároknak. Egyetlen hátrány késleltette csupán az átfűrészek elkezdését: csak egyetlen egy erre alkalmas fűrésszel rendelkezett a város. Már földi Aladár városi főépítész nyilatkozata szerint az eredeti tervtől eltérve a tervbe vett alagút óvóhely a Várhegy alatt kerül kialakításra. Az Úrkút utcában lévő Levente Otthon melletti ház udvarán át a Jókai Mór utcai Deintler-vendéglő udvarára szándékoztak átfúrni, majd úgy határoztak, hogy egy

enyhe íveléssel mintegy 80-100 méterrel feljebb, az ugyancsak a Jókai utcában lévő Ruttner-ház udvarába fog nyúlni az alagút-óvóhely másik nyílása.

A Szent Benedek-hegyi óvóhelyet 1944. október közepére tervezték elkészíteni. Azt is tervezték, hogy a háború befejezése után polgári közlekedésre alkalmas útrövidítőnek használják. Ez a terv azonban – mint tudjuk –, meghiúsult.

1944 júliusában bombatalálatok érték Veszprémet, amely során 3-4000 méteres magasságból 9 bombát kapott a Vár és a Benedekhegy környéke. A bombák közül azonban csak egy robbant fel, és teljesen szétvetette a Tobak utca 6. sz. földszintes ikerházat, és komoly károkat okozott a szomszédos házakban is. Mivel a bomba közvetlenül a Vár alatt robbant, az óriási légnyomás a papnevelő intézet ablakait is betörte.

1945 után a hegy állapota egyre romlott, a háborús gondokkal sújtott város sajnos kevésbé fordított gondot rendbetételére. A tanácsrendszer létrejötte sem biztosította a még meglévő értékek rendbehozatalát: a kereszt körül eltűnt a kovácsoltvas kerítés, a pihenőpadok az enyészet martaléka lettek. A zöld növényzet pedig megállíthatatlan burjánzásnak indult.

Elindul a városszépítési társadalmi munka

1957-ben a város közönsége is elhanyagoltnak ítéli a hegy állapotát. A városi tanács felhívásban összefogásra buzdítja a város úttörőcsapatát és a KISZ fiataljait.

1958-ban a város KISZ-esei társadalmi munkát végeznek a város szépítésében, többek között a Benedekhegyen is több facsemetét ültettek el.

1959-ben megszépült az északi várfeljáró is, lépcső váltja fel az addig meredek, köves sétatutat.

Az 1960-as évek végén filmforgatások helyszíne lett a hegy. Jancsó Miklós 1968-ban itt forgatta a Fényes szelek c. filmjét, ami akkor a kor kényes politikai visszhangját váltotta ki.

2002 nyarán a Sobri c. 6 részes kalandfilm egy-egy részében villan fel a Benedekhegy és a veszprémi panoráma néhány szép képe.

2004-ben a Szent István Cursillus csoport kezdeményezésében elindul a hegy rehabilitációjának és a kereszt felújításának a programja. 2004-ben a kereszt felállításának 100. évfordulóján hetente műsorral és más rendezvényekkel várták a veszprémi híveket és polgárokat, helytörténeti előadásokat hallhatott a közönség a hegy múltjáról és jövőjéről szakemberek előadásában.

2006-ban díszkivilágítást kapott a kereszt, a hegyi sétányt pedig megtisztították és rendezték a zöldövezetet.

Az egykor csodálatosan pompázó gyönyörű Benedekhegyünk korunknak is dicső szimbólumává válhatna, ha városi és egyházi összefogással újra az egykori romantikus állapotát kaphatná vissza. Ám ezek megvalósítása rajtunk, veszprémi polgárokon is múlik, hogy mennyire tekintjük szívügyünknek e ritka természeti értékünk megővését.

JÁKÓI BERNADETT

JEGYZETEK

- ¹ Veszprém Vármegye, 1936. ápr.10. 3. p. 1864-es leírás alapján. Dunst Ferencz polgármester adatai.
² 2004-ben 7 alkalommal közadakozással egybekötött programot szervezett a Szent István Cursillus Egyesület a 100 éves kereszt és a Benedekhegy rehabilitációjára.

FORRÁSMUNKA

Veszprémi Hírlap

1935. dec. 1. 7. p.; 1937. márc. 7.; márc. 14. 3. p.; ápr. 11. 3. p.; máj. 16. 6. p.; 1940. jan. 23. 2. p.; 1940. máj. 12. 3. p.
1941., 1942., 1944. (mikrofilm)

Veszprém Vármegye

1899.; 1903. jún. 14. 3. p. (mikrofilm); 1903. jún. 14. 3. p (mikrofilm); 1936. ápr. 10. 3. p.; 1942. szept. 13. 2. p. (mikrofilm); 1942. júl. 26. 3. p. (mikrofilm)

Dornyai Béla (1927): Veszprém részletes úti kalauza. 156 p.

Bél Mátyás: Veszprém Vármegye leírása (Szent Benedek-hegyre vonatkozó adatok).

Cholnoky Jenő (1938): Veszprém.

Séd völgye Veszprémben (Bősze Ferenc kiadása). Benne: *Rainer Pál*: A Szent Benedek-hegy története.

Balassa – Kralovánszky (1983): Veszprém (Panoráma magyar városok sorozat)

Tihanyi Kalendárium 1998.

Laczkó Dezső (1908): Szt. Benedek-hegy története. Vp. 6. füzet 260-261. p.

Százhuszonöt éves a Táncsics Mihály Szakközépiskola és Szakiskola

Az iparostanulók képzésének törvényi szabályozása

Magyarországon a szervezett iparostanuló-képzés elindítására a 19. század második felében került sor. A kezdeti törekvések felemás intézkedések voltak, és szinte a 20. század közepéig azok is maradtak, mert a képzésnek csak az elméleti része tartozott a tanügyi hatóságokhoz. (Így ez az oktatási forma neveléstörténetünkben is kissé perifériális területre szorult.)

Az 1868. évi XXXVIII. népoktatási törvény foglalkozott ugyan a „mestertanítványokra” is kiterjedő iskolakötelezettséggel, de ezt valójában sohasem vezették be. 1869-ben Gorove István földművelési, ipari és kereskedelmi miniszter terjesztett be törvényjavaslatot az országgyűlésnek, amely 1872. évi VIII. törvénycikk-ként lépett életbe. Ez a céheket megszüntető ipartörvény foglalkozott a tanonképzéssel is olyan vonatkozásban, hogy szükségesnek látta a tanonciskolák felállítását. Az iparosok kötelességei között pedig előírta, hogy a munkáltató „tanoncát, ha írni, olvasni

és számolni nem tud, ezeknek a megtanítására, az ismétlési, esti, vasárnapi, illetőleg ipariskolába járásra szorítsa”. Az önálló és szabad ipargyakorlás és tanonctartás korlátlan lett.

A törvény hatályba lépése után megkezdődött ugyan az ipariskolák szervezése, de forradalmi változás nem következett be. 1877-ben a 23.042 számú rendelettel a tantervi előírások is kötelezővé váltak. A következő tantárgyak szerepeltek a 2-3 évfolyamos iskolák számára heti 11 tanítási órában: rajz, számtan-mértan, olvasmányok, fogalmazás, természettan, földrajz-történelem, nemzetgazdaságtan.

Az 1882. évi 23.439. számú rendelettel Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter kiadta új tervezetét az ipariskolák szervezetéről. Ez a tervezet 1884. évi XVII. számú teljes körű ipartörvényként emelkedett törvényerőre. Két fontos elemet hangsúlyozott: a teljes tankötelezettséget és az ipariskolák felállításának kötelezettségét. Ezek, a 19. század végéhez közeledve, fontos előrelépést jelentettek.

A törvény kimondta, ha legalább ötven tanonc van egy helységben, akkor iskolát (de legalább tanfolyamot) kell működtetni a meglévő elemi vagy polgári iskola épületében annak tanszemélyzetével. A tanonc pedig köteles iskolába járni addig, amíg az iparosnál a tanítási ideje tart. A közismereti tárgyak tanítása hetente kétszer munka után, a rajz és a hittan oktatása pedig vasárnap történt. Az iskolák szervezése a századfordulóra nagyjából be is fejeződött.

1884-ben a nyilvántartott 6844 tanuló számára az országban 49 iskola működött. 1902-ben már 73 931 tanonc tanult 440 iskolában.

Az egységes tanterv szerint (amely az olvasás, fogalmazás, számtan, ipari számvetés és könyvvitel tantárgyakat jelentette), az iskolázott tanoncok főképpen az erősödő gyáriparban nem tudtak helytállni. Ezért az 1890-es évektől kezdve az első gyárvállalatok megszervezték a saját gyári tanonciskoláikat, 1902-től pedig megjelentek a szakirányú iskolák, pl. építőipari, faipari, lakatos, ötvös, szabó stb.

Az 1922. évi XII. tc. módosította az 1884. évi ipartörvényt. Ennek VIII. fejezete foglalkozott a tanonciskolákkal. Előírta, ha egy helységben a tanoncok száma elérte a negyvenet, tanonciskolát kell felállítani. Ha legalább negyven az azonos szakmát tanulók száma, szakirányú oktatás szükséges. A fenntartó az ipardíjából, pénzbírságokból stb. köteles az iskolát fenntartani, de államsegélyért is folyamodhat. Az iskolák főfelügyeletét a VKM a kereskedelemügyi miniszterrel együtt gyakorolja.

1924-től a tantárgyak a következők voltak (előkészítő, I-IV. osztály): hit- és erkölcsstan, magyar nyelv és üzleti levelezés, földrajz, történelem, számtan, mértan, természettan, vegytan, polgári és közgazdasági ismeretek, ipari könyvvitel és költségvetéstan, szabadkézi és mértani rajz, szakrajz és szerkezettan, technológia. A rendelet a leánytanulók beiskolázását is előírta. A tanárok legnagyobb része még mindig óraadó elemi iskolai tanítók, kisebb részben középiskolai tanárok vagy mérnökök voltak, ezért a rendelet sürgette az iskoláknál a főállású tanítói és tanári állások megszervezését.

1924-ben új tankönyvsorozat jelent meg, Littván Sándor tankönyvei az I., II. és a III. osztály számára. A szakirányú olvasókönyveket az Iparosok olvasótára sorozat

kötetei pótolták. Ezeket az apró, kis terjedelmű, elemi szintű füzeteket Szerényi József és Mártonffy Márton szerkesztették.

1910-től adta ki a Kereskedelemügyi Minisztérium az Iparosok könyvtára című technológiai könyvsorozatát. A tanonciskolákban tanító pedagógusok számára az iparoktatás módszertani kérdéseivel foglalkozó Magyar Iparoktatás, 1927-től pedig a Magyar Iparosnevelés című szakfolyóiratokat jelentették meg. Az oktatók képzésére 1906-tól rajztanítási és közismereti tanfolyamokat szerveztek. 1930-tól főleg a szakosított tanfolyamok száma nőtt.

Az 1936. évi VII. törvény kevés előrelépést jelentett: előírta, hogy tanoncnak csak az jelentkezhet, aki legalább az elemi iskola hat osztályát elvégezte.

1948-ban az iskolák államosítása után ismét szabályozták a képzést. Az 1949. évi IV. törvény megváltoztatta a szakmunkástanulók helyzetét. Az elméleti és a gyakorlati oktatás összhangjának megeremtésére törekedett. Ez a törvény is kimondta az iskolalátogatás kötelességét, és a szakmunkásvizsga feltételeként szabta meg az iskolai tanulmányok sikeres befejezését. Az iparitanuló-iskolát azonban nem iktatta be az iskolarendszerbe.

1950-ben az első ötéves terv idején a népgazdasági tervekhez igazodva főként a vas-, a bányá-, az építő- és a faiparban folyt szakmunkásképzés. Kis létszámban a bőr-, a nyomda-, a konfekcióipar, a textil-, a vegyipar és az élelmiszeripar számára is képeztek szakembereket. A szolgáltatóiparban és a kereskedelemben nem fejlesztették a szakoktatást. A képzést a Munkaerő Tartalékok Hivatala irányította egészen 1956-ig.

Létrehozták a Műszaki Tanárképző Főiskolát, ahol középiskolai végzettség nélkül is lehetett három év alatt tanári diplomát szerezni, amivel a szakmunkásképzésben taníthattak a végzett hallgatók. Ez a felsőfokú képzési forma egészen 1955-ig fennállt.

Az 1950-es évek intézkedései között meg kell említeni az ún. egyenruha-viselési szabályt, amelyet szovjet mintára a tanárok és a tanulók számára egyaránt előírtak (1956-ig). Az újabb törvényi szabályozásra majd az 1961. évi III. törvénnyel került sor. Ez egyrészt létrehozta a szakközépiskolák rendszerét, a szakmunkás-iskolát pedig beillesztette az egységes iskolarendszerbe, a szakiskolákat a középfokú iskolák közé sorolták. 1964-től vezették be az emelt szintű „B” tagozatos képzést, ami csak 1972-ig tartott. (Ettől kezdve a szakoktatás egységesen emelt szintű lett.)

A szakmunkásképzés korszerűsítését tűzte ki célul az 1969. évi VI. törvény, amely egyértelműen kimondta, hogy a szakmunkásképző iskola a közoktatás szerves része. Előírta, hogy a szakmák nagyobb részében az elvégzett szakiskolai tanulmányok után a középiskolai végzettség (az érettségi) rövid idő alatt megszerezhető legyen. 1975-ben megjelent egy határozat, amely évente kétszáz – szakmunkásbizonyítvánnyal és kétéves szakmai gyakorlattal rendelkező – fiatal számára lehetővé tette (egyéves előkészítő tanfolyam után) érettségi nélkül az egyetemi vagy főiskolai felvételt abban a szakágban, amelyben a szakmunkás-bizonyítványt megszerzte.

Az 1980-as években a törvényi szabályozásban olyan tendenciák erősödtek, amelyeknek célja az volt, hogy a képzésben növeljék az üzemek és a vállalatok szerepét. Ezekben az években szinte valamennyi szakmunkásképző megpróbálkozott egy-két szakmacsoportban a szakközépiskolai képzés megindításával.

1993-ban megszületett az első önálló szakképzési törvény, amelynek eredményeként számtalan tartalmi és szerkezeti változás történt az iskolákban. 1998-ban megszűnt a Munkaügyi Minisztérium, és a szakképzés az oktatási miniszter irányítása alá került. A törvény alapján létrejött az Országos képzési jegyzék, megváltozott a vizsgáztatás rendje.

Természetesen, azóta is folytonosan változik a szakképzés: kialakultak a technikusképzés különböző formái, a kétéves általános képzésre két-, majd hároméves szakmai képzés épült. Új és újabb szakmai fejlesztési programok léptek be az iskolák életébe, hogy önmaguk eredményeit meg sem várva még újabbaknak adják át a helyüket.

Veszprém ipariskolája

Veszprémben 1848-ban készült egy céhösszeírás, amely szerint ötven szakmában 814 mester működött a városban. Legtöbbjük tanulókat is alkalmazott. A mesterségek a következők voltak: aranyműves, asztalos, ács, bábos, bádogos, cines, csapó, cserepes, csizmadia, csutorás, esztergályos, fazekas, festő, fésűs, gombkötő, gombos, kefekötő, kesztyűs-harisnyás, harangöntő, kalapos, késes, kovács, kőfaragó, kőműves, könyvkötő, köszőrüs, kötélgyártó, lakatos, mészáros, molnár, nyerges, órás, pék, pintér, posztós, puskás, rézműves, szabó, szappanos, szattyános, szíjgyártó, szítás, szűcs, szűrszabó, takács, tímár, üveges, magyar varga, német varga, vattakészítő.

A városban 1882-ben, amikor megkezdődtek az ipariskola felállításának előkészületei, már sok iskola működött.

A Szent László Iskolában (1801-től az elnevezése Szent László Oskolaház) 1777-től, a Kopácsy Iskolában 1836-tól, a Szent Anna Iskolában 1880-tól folyt elemi iskolai oktatás. A leánytanulók tanítását az irgalmas nővérek (1854-től) és az angolkisasszonyok (1860-tól) végezték. E két utóbbiban később polgári iskolai, az irgalmas nővéreknél női ipariskola, az angolkisasszonyok intézetében tanítóképző és felső kereskedelmi iskola is indult.

A kisebb létszámú egyházak is megszervezték az elemi oktatást. Református iskola működött a Várban 1623-tól 1716-ig, majd a mai Dózsa György úton 1783-tól 1948-ig. Az evangélikus gyülekezet 1788-tól tartott fenn elemi iskolát, az izraelita hitközség pedig 1805-től 1945-ig. Gimnáziumi képzés a kegyesrendi gimnáziumban folyt 1711-től Volkra János Ottó püspök iskolaalapítási törekvésének köszönhetően.

A veszprémi kereskedők már az 1800-as évek első felében szorgalmazták a kereskedő tanoncok és kifutók oktatását. 1831-ben jött létre a Társulati Kereskedelmi

Tanonciskola, amely alsófokú kereskedelmi iskola volt. (Később a Felső Kereskedelmi Iskolában működött.)

A felsoroltakból látható, hogy a városban a kor iskoláztatási szokásainak megfelelő oktatási rendszer működött, amelyből azonban hiányzott az iparos mesterek mellett tanuló fiatalok számára nagyon is szükséges intézet. Ezért megfontoltan és előrelátóan az 1884. évi ipartörvény megjelenése előtt a város vezetői intézkedtek az ipariskola felállításáról. 1882 végétől gondos előkészítő munka folyt: ipartanodai bizottságot hoztak létre, összeírták a mesterinasokat, jótékonysági táncestélyt rendeztek a felállítandó iskola javára, szakértőkkel költségvetést készítettek a volt városháza rendbehozatalára a tanítási órák ott tartása céljából, igazgatót és tanítókat választottak meg. Az iskola első igazgatója Meszes Polikárp római katolikus elemi iskolai tanító, Ferenc-rendi áldozópap lett, tanítói Pápay Viktor, Nagy Lajos, Tima Kálmán, hitoktatói Scherer István és Gergely János káplánok, Ürögi Sándor református, Horváth Dezső evangélikus lelkész, Szép Lipót és Baum Fülöp izraelita tanítók és vallásoktatók.

Az iskola 1883. szeptember 30-án, 125 évvel ezelőtt kezdte meg működését. Az első tanévre 208 iparstanonc iratkozott be. A tanórákat hetente két alkalommal munka után, vasárnap pedig rajz- és hittanórát tartottak.

A tanítás színvonala nem volt megfelelő több okból sem: a tanoncok előképzettsége eltérő volt, némelyiküknek még az írás-olvasás is gondot okozott; sokat hiányoztak a tanulók; a felszerelésük hiányos volt; fegyelmezésükkel, magaviseletükkel sok probléma adódott. 1902-ben Meszes Polikárp helyett Gróff József polgári iskolai tanár lett az igazgató. Felvetődött az a gondolat, hogy az iskolát a polgári iskolába helyezik át, de ezt a miniszter elutasította. Ebben az időben a következő szakmák tanulói látogatták az iskolát: ács, aranyozó, asztalos, bádogos, bogárnár, csapó, cipész, csizmadia, borbély-fodrász, hentes, kádár, kályhás, kárpitos, kalapos, kékfestő, kefekötő, kertész, kocsigyártó, kovács, kőműves, könyvkötő, kőfaragó, köteles, lakatos, mészáros, nyomdász, órás, szabó, szítás, szobafestő, sütő, rézműves, takács, üveges, pincér. Legnagyobb számban cipész (54), csizmadia (27), szabó (25), asztalos (18), kőműves (16) tanuló volt.

Az iskola a kezdeti években sok problémával küszködött. Gondot jelentett többek között a rajzoktatás, ami két csoportban folyt, és egy-egy csoportban 90-100 tanulót kellett volna eredményesen oktatni.

Az 1909/1910. tanévben megnőtt a polgári iskolai óraadó tanárok száma, és rendezték a tanárok óradíját is. Az 1900-as évek elején Blázy Imre, Gróff József, Mitsky Aladár, Schmidt Károly polgári iskolai, Köcsky József és Nagy Lajos elemi iskolai tanítók végezték az oktatást.

Az iskola alapításától számított tizedik évben báró Hornig Károly püspök úgy számolt be az iskoláról, hogy az szervezetében és felszereltségében megállja a helyét. A tanulók író- és rajzszerzeit, valamint a szakrajz-mintákat az iskolától kapták. Technológiai gyűjteményt, szerény tanítói és ifjúsági könyvtárt alakítottak ki. 1909-ben a városi tanács ülésén már felvetődött egy önálló iskolaépület megépítése,

és ennek szervezési munkái is megkezdődtek. A tervezést Schoditsch Lajos építész, miniszteri szakfelügyelő, az építési munkákat pedig Adorján Mór és Takács János helybeli vállalkozók végezték.

Az új épület az 1912. évben átadásra készen állt, és 1912. szeptember 22-én megnyitották. Két nyugalmas évet tölthettek el a tanulók az új iskolában. A háború kitörésekor, 1914. október 5-én a honvédség lefoglalta az épületet. Az oktatás a régi épületben kezdődhetett meg. A háború éveiben, majd 1920-ban a spanyolnátha miatt a tanítás szünetelt, akadozott. 1924-től a veszprémi iskolában is bevezették az „Iparostanonc-iskolák (tanonc-tanfolyamok) szervezete, tanterve és tantervi utasítása” című dokumentum előírásait. 1925-től megkezdődött a női tanoncok oktatása is.

1926. április 27-28-án Förstner Tivadar iparoktatási felügyelő látogatást tett az iskolában, aki Gróff József igazgató és Komjáthy László polgármester munkáját dicsérte az iskola mintaszerű berendezéséért. Gróff József 1929-ben nyugdíjba vonult, és utóda Jósa Ernő lett, aki már 1912-től tanított az iskolában. Ő szervezte meg azt a nagyszabású területi rajzkiállítást 1929-ben, amelyen 15 iparos iskola vett részt, és 1459 tanuló rajzát mutatták be. Az 1929/1930. tanévben már 300 tanuló volt az iskolában 9 közismereti és 9 rajzosztályban. Az 1930-as években az iskola tanteszervelete még változatlanul óraadó tanárokból állt, holott ekkor már országosan szorgalmazták a főállású tanárok alkalmazását. A tanításban és a tanárok továbbképzésében egyre sürgetőbbé vált a szakirányú képzés. Ez először a szakmák szerinti rajzcsoportok kialakításában jelentkezett. A szakmák szerinti osztályok szervezése azonban csak az 1940-es évek elején történt meg (fémipari, cipész, ruházati stb.).

1938-ban nyugdíjazták Jósa Ernő igazgatót, és Horváth Gyulát nevezték ki helyette. Az ő igazgatósága idején, az 1938/1939. tanévben nevezetes esemény volt a városban. Veszprémbe hozták a Szent Jobbot, amelyet az iparos iskolában állítottak ki. A látogatók nagy száma miatt a tanítás szünetelt az iskolában.

Az 1940-es évek elején történt meg az első főállású tanárok kinevezése, mégpedig Horváth Gyula igazgató és Végbely Sándor tanító személyében. Az 1942/1943. tanévben 240 tanulója volt az iskolának, ebből 46 leánytanuló. A második világháború éveiben az iskola épületét ismét katonai célokra vették igénybe, a tanítás (ha volt) az ipartestület székházában folyt, és 1945. május 1-jén itt indult meg alig 150 tanulóval. Sajat épületükben csak a háborús károk helyreállítása után, az 1946/1947. tanévben kezdődhetett meg a tanítás.

1948. augusztus 15-én az iskolát államosították. A neve Állami Általános Irányú Iparostanonc Iskola lett. A következő években az elnevezése többször változott, a Táncsics Mihály nevet 1955. február 6-án vette fel.

Az államosítás után – a központi rendelkezéseknek megfelelően – gyakran változott a tanterv, a gyakorlati képzési idő, a tanított szakmák fajtája, a vizsgáztatás rendje. Az 1950-es években az iskolában erős politikai mozgalmi élet alakult ki. 1950-ben kötelező (téli, nyári) egyenruha-viselést vezettek be a tanulók, a tanárok és oktatók számára. (Ezt 1956-ban megszüntették.) 1950-ben hozták létre az iskola első tanműhelyét, amely fémipari tanműhely volt, és az iskola alagsorában működött.

1949-ben Horváth Gyula helyett Végbely Sándort nevezték ki igazgatónak, majd az ő hirtelen bekövetkezett halála után Pally Géza igazgatta az iskolát egészen 1971-ig. Az iskola egyenletes – a mai napig tartó – fejlődése az 1960-as évektől kezdődött: folyamatosan nőtt a tanulói létszám. 1961 szeptemberében a megyében az iskolához tartozó kisebb, ún. fiókiskolákkal (pl. balatonfüredi, tapolcai stb.) már 1468 volt. A tanárok és az oktatók száma is jelentősen emelkedett. Sok szakmában folyt a képzés: géplakatos, marós, esztergályos, gépjárműszerelő, villanyszerelő, műszerész, bádogos, vízvezetékszerelő, épületlakatos, műköves, fodrász, cipész, tetőfedő, rádióműszerész, fényképész stb.

A megemelkedett tanulói létszám és a sokféle szakma oktatása miatt már nem volt elegendő a régi iskola, így a Jutasi úton (akkor Felszabadulás úton) először az építőipari szakmák számára készült el egy kisebb épület, majd az iskola ugyanitt megkapta a mellette lévő turisztaszálló épületét is.

1968-ban a Jutasi úton elkészült az emeletráépítés és az udvaron egy kisebb tornaterem. Az Eötvös Károly utcában lévő Ének-Zenei Általános Iskola épületét elcserélték a színházzal szembeni első önálló épülettel. Így, igaz, hogy több épületben, de egy helyre került az iskola, elfoglalva az Eötvös Károly utca jobb oldali elejét a Jutasi úttól egészen az Arany János utcáig. Egy négylakásos, egyemeletes ház (az erdészet szolgálati lakásai voltak ezek) ékelődött be az iskolaépületek közé, amelyet a későbbiekben megvásároltak az iskola részére.

Az 1970-es évek elején a Jutasi úti kétszintes épületben a földszinten kaptak

helyet az igazgatóság, a gazdasági irodák, két tanterem szertárakkal és az iskolai büfé. Az első emeleten volt a kollégium, a második emeleten pedig ismét tantermek, szertárak, a KISZ-klub és az iskolai könyvtár. Ebben az épületben igen nagy volt a zsúfoltság.

Az Eötvös utcai volt Ének-Zenei Általános Iskolára emeletet, mellé pedig új kollégiumot építettek. Néhány év múlva a kollégium tetőterének beépítésével újabb tantermek készültek. Valójában mindig is az építőipari képzésben volt az iskola élenjáró, és ezt a gyakorlatban is bizonyította, hiszen a munkák java részét az oktatók irányításával a tanulók végezték. Az első szakközépiskolai osztály is építőipari lett 1986-ban.

Bár az 1982/1983. tanévben megnyitott új szakközépiskola és szakiskola (a Jendrassik) átvette a gépjárműszerelő és vasipari szakmák oktatását kilenc szakmá-

ban (négy száz tanuló és huszonhét pedagógus került át az új iskolába), a tanulói létszám csak átmenetileg csökkent. Az 1990-es években újabb szakközépiskolai (faipari, villamosipari és ruhaipari), majd technikusképző osztályok indultak, így a létszám néhány év alatt ismét ezer fölé emelkedett.

Az újabb képzési formák újabb, korszerűen felszerelt tantermek kialakítását tették szükségessé. Nyelvi és számítástechnikai tantermek alakultak. Korszerű berendezést kapott a kozmetikai, a fizika, a villamosipari és a műemléki szaktanterem. Az elméleti képzés feltételeinek folytonos javításával párhuzamosan a gyakorlati képzési helyek, a Házgyári úti tanműhely-komplexum is állandóan gyarapodott. Ennek fejlesztésére valójában rá is kényszerült az iskola, mert a nagyvállalatok átalakulásakor (ÉDÁSZ, Videoton, VÁÉV, Balaton Bútorgyár stb.) a korábbi vállalati tanműhelyeket felszámolták, ezért a tanulók nagyobb részének nem lett volna gyakorlati képzési helye. Így amikor 1986-ban a VÁÉV megszűnt, annak korábbi tanműhelye az iskola tulajdonába került. Itt alakították ki a különböző szakmák, a szakközépiskolai, a műemléki képzés és a szakmai orientációs gyakorlati oktatás tanműhelyi színtereit. 2003-ban megvalósulhatott a régi álom, a több mint 600 m²-es tornacsarnok felépítése.

Az iskola százhuszonöt éves fennállása óta a gyakran változó tanügyi rendelkezéseknek megfelelően az elméleti képzésben és a gyakorlati oktatásban, az iskolai élet különböző szintjeinek korszerűsítésében és esztétikai formálásában hatalmas utat tett meg. A 19. század végén alig több mint 200 fővel, néhány óraadó tanárral induló iskolából mára ezer tanulóval, százfős tantestülettel működő oktatási intézmény lett, amely városunkban, megyénkben, és országosan is elismert iskola lett. 1983-ban alapításának 100., 2008-ban pedig 125. évfordulóján méltán kapott minisztériumi dicséretet.

KOLOZS BARNABÁSNÉ

IRODALOM

- Kováts Sándor* (2000): Iskolatörténeti kalauz: Adalékok a Veszprémi Iskolatörténeti Gyűjteményhez. Veszprém: Veszprém Megyei Honismereti Egyesület. 196 p.
- Víg Albert* (1932): Magyarország iparoktatásának története az utolsó száz évben, különösen 1867 óta. Bp.: „Patria” Irodalmi Vállalat.
- Győriványi Sándor* (2000): A szakképzés története Magyarországon. Bp.: Nemzeti Tankönyvkiadó. 278 p.
- Táncsics Mihály Építőipari Szakközépiskola és Szakmunkásképző / *Borsi Lőrinc, Kolozs Barnabásné*. In: Megyei Pedagógiai Körkép. 1992. 3-4. sz. 113-116. p.
- Borsi Lőrinc* (2000): Veszprém város iparoktatásának története a hazai iparoktatás tükrében. Veszprém: Táncsics M. Szakközépisk., Szakisk. és Koll. 358 p.

MEGEMLÉKEZÉSEK

Nemere József (1913-2008)

ASORS KIVÉTELESEN HOSSZÚ ÉLETUTAT ADOTT városunk e közismert személyiségének, pedagógusának, két általános iskolánk volt igazgatójának, a megyei turisztikai mozgalom jeles vezetőjének. Ötvenöt éven át volt lakója városunknak, ahol nem csak munkájával, hanem közvetlenségével, segítőkészségével, közéleti tevékenységével is megbecsülést szerzett. Olyan évtizedeket élt meg, amikor pedagógiai vezetőként részese lehetett a szakmai alkotómunkának, a nevelés-oktatás jobbítása szándékai megvalósításának, amikor megoldásokat kellett találni a demográfiai növekedés iskolai vonatkozásai kezelésére, többek között a tanulók elhelyezésében, a tanítás eszköztárának biztosításában és a fiatal, főképpen a nagy létszámú pályakezdő pedagógusok tanítói-tanári hivatásba történő bevezetésében. Erélyes, következetes, nagy tudású pedagógiai vezető volt.

Nemere József Kőröshegyen született 1913. január 13-án. Pedagógiai képesítését a budapesti tanítóképző intézetben szerezte 1932-ben, s 1933. szeptember 1-jétől 1976-ban történt nyugdíjazásáig szolgálta az iskolaügyet. Először tanítóként dolgozott Balatonföldvár, Törökkoppány, majd Berhida népiskolájában, s ez utóbbiban lett iskolaigazgató 1948-ban. Igazgatóként a népiskolai oktatást átvezette a magasabb szintű tanulmányokat biztosító általános iskolai munkába. Ezt a vezetői tevé-

kenységét ismerte el 1949. május 1-jén Ortutay Gyula miniszter, amikor „buzgó és eredményes munkájáért” rendkívüli fizetési előléptetésben részesítette.

1953-tól a megyei tanács oktatási osztálya munkatársa volt, majd 1955-ben kinevezték a város akkori legnagyobb oktatási intézménye, a Dózsa György Általános Iskola igazgatójának. Pedagógiailag is nehéz évek voltak ezek, mert nem csak az egykori katolikus Szent István népiskola munkásgyerekei tanításának-nevelésének jó hagyományait kellett megőrizni, ugyanis a szülők jelentős része ebbe az iskolába járt, s tudták, mit kell teljesítenie az iskolának, hanem az új korszaknak (s főképpen ez utóbbinak) is meg kellett megfelelni.

Tizenkét éven át vezette ezt az iskolát, majd egy új környezetbe került, a Hóvirág (későbbi nevén Kiss Lajos) lakótelep modern oktatási intézményébe, a 4. Számú (későbbi nevén Kiss Lajos, ma Simonyi Zsigmond) Általános Iskolába, ugyancsak igazgatónak. Nyolc éven át volt megbecsült vezetője ennek az intézménynek, amelyben nem csak hagyományt kellett teremteni, hanem meg kellett mutatnia a társadalomnak, a városnak, hogy egy jelentősebb múlt nélküli iskola pedagógiai arculatának alakításában is lehet kiváló eredményeket elérni. Ehhez megtalálta azokat a pedagógiai módszereket, amelyekkel a tanulókat, a szülőket és a pedagógusokat azonos célok érdekében meg tudta győzni.

Igazgatói pályája során egyik nagy feladata az 1961-es oktatási reform iskolai végrehajtása volt. Felkészülten, az új pedagógiai eljárások iránti érdeklődéssel, erélyes vezetéssel érte el, hogy iskolája - mai szóval - innovatív, a tanulókat kreatív életpályára felkészítő intézmény lett. Abban, ahogyan a későbbi évtizedekben kiteljesedett az iskola szerepvállalása, és egyik sokoldalú, meghatározó nevelési-oktatási intézménye lett a városnak, az ő alapozó munkája is benne van.

Amikor 1976-ban nyugdíjba vonult, kiegyensúlyozott. jól működő iskolát adott át utódjának. Megérdemelten érezhette pedagógus kollégái, a társintézmények és a város vezetői, s ami talán még fontosabb, a szülők és egykori tanítványai elismerését.

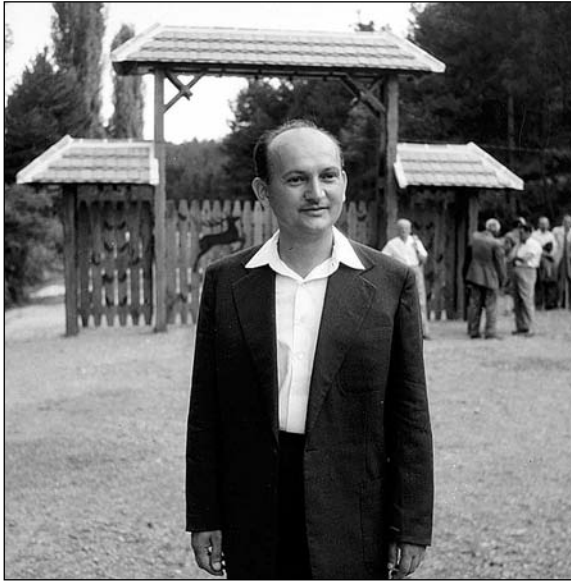
Nyugdíjazása után szinte egy teljes aktív emberi időszak jutott osztályrészéül: még harmincegy évig volt közöttünk. Nem csak hobbija volt a természetjárás, amely aktív időszaka alatt is élete egyik jelentős elfoglaltsága volt, hanem olyan életfilozófiája is, amely nagyban hozzájárult ahhoz, hogy matuzsálemi kort élt meg jó mentális és fizikai egészségben Évtizedeken át, élete végéig járta a hazai tájakat, s nem egyedül, hanem pedagógus kollégáival, nyugdíjasokkal, fiatalokkal, akik közül sokan így és általa ismerhették meg országunk legszebb tájait az Alpoktól a Nyírségig, a somogyi domboktól az északi hegyekig. Ebben a felejthetetlen Németh József lett a túravezető társa, s ők ketten voltak a szervezői több száz többnapos országjárásnak. S amikor Németh József már nem lehetett társa, többnyire veszprémi pedagógusokkal, nyugdíjasokkal tovább folytatta a túravezetést, szinte haláláig.

Munkásságáért számos elismerésben részesült. Kitüntette az oktatási minisztérium, Veszprém város és a megye, a Természetbarát Szövetség és számos más intézmény, szervezet is.

Amikor 2008. június 30-án meghalt, a város részvéte kísérte utolsó útján.

TÖLGYESI JÓZSEF

Kasza László (1921-2008)

NEHÉZ ELDÖNTENI azt, hogy Kasza László számára 2008 a szerencse éve volt, mert 87. évében megérte az általa megálmodott és éveken át vezetett veszprémi zoo alapítása ötvenedik évfordulóját, vagy éppenséggel a személyes tragédia éve lett abban a vonatkozásban, hogy nem csak élete lett múlandó, hanem az is, hogy éppen az évfordulós ünnepek előestéjén kellett megválnia földi lététől. Ám mégis, élete utolsó hónapjaiban sok öröme lehetett abban, hogy már történelminek nevezhető örökséget hagyott a Növény- és Vadasparkot látogató

milliókra, gyerekekre és fenőttekre, a hazai és külföldi érdeklődőkre. Munkássága elválaszthatatlan a hatvanas-hetvenes évek várostörténetétől. Amikor elkezdődött a lakótelepek építése, s vele a lakosság intenzív gyarapodása, a (később sokat vitatott) városközpont-rehabilitáció, s számos új intézmény kezdte meg működését, a város új fejlődési pályára állt.

Kasza László - felismerve a fejlődő város kulturális igényeit -, olyan tette szánta el magát, amely immár fél évszázadra megváltoztatta városunk kulturális arculatát.

1921. szeptember 23-án született a ma határainkon kívüli vajdasági Szabadkán jelentős közéleti személyiségekkel rendelkező családi-rokoni környezetben. Iskolai tanulmányait Budapesten és Sopronban végezte. Állatszeretete vitte a Fővárosi Állatkertbe, Európa egyik legszebbnek tartott állatbemutatójába. Itt lett élete végig szerelme a vadon élő állatokkal történő foglalatosság. Mezőgazda képesítést szerzett, s ez a szakmai végzettsége adott lehetőséget számára ahhoz, hogy (igaz, akkor még díjtalan gyakornokként), az állatkertben dolgozhasson.

A II. világháborút követően került Veszprémbe, s itt sportvezetőként, majd járási úttörőelnökként dolgozott. Ez utóbbi beosztásában tett javaslatot arra, hogy a Fejlesztőgyben létesítsenek állatkertet. Ez - napjaink szóhasználatával - egy olyan projekté változott, amely az addig elhanyagolt városszéli területet kulturális parkká vál-

toztatta. Társadalmi összefogással, (magyar és szovjet) katonák, valamint üzemi munkások és a lakosság, s jelentős részben fiatalok segítségével állatkert, majd úttörőtábor, vidámpark, benne csónakázótó, pihenő- és játszótér, kisvasút, kiszolgáló pavilonok létesültek.

Az állatkert ötlete Kasza Lászlóé volt. Kivitelezése során mindössze a fővárosi lehetett a minta, s néhány más forrásból megismert külföldi állatkert, ugyanis, ekkor vidéki állatkert még nem működött.. Így lett a veszprémi az első vidéki növény- és vadaspark. Avatására nagy társadalmi ünnepség keretében 1958. augusztus 1-jén került sor. Ezen részt vett Anghy Csaba, a fővárosi állatkert főigazgatója, Kasza László immár atyai jóbarátja és támogatója, valamint Kittenberger Kálmán utazó, vadászíró, Afrika-kutató özvegye, aki ekkor avatta fel férje bronz mellszobrát, amely ma is ott látható a bejárat előtti téren.. Az új intézmény hivatalos neve Kittenberger Kálmán Úttörő Növény- és Vadaspark lett. Akkor szerény állatpopulációval rendelkezett: mindössze 22 emlős és 40 madár alkotta a látnivalót.

Amikor Kasza Lászlót 1963-ban kinevezték igazgatónak, ő azt tűzte ki célul, hogy a kezdeti tervet meghaladva (hogy az állatkert a Kárpát-medence állatfajait mutassa be), egzotikus állatokkal népesítse be a vadasparkot. (Mert ekkor a kapukon belül még csak a közismert állatok jelentették a látnivalót.) Az ő munkálkodása nyomán kerültek ide (sokszor ajándékként, később csereként) afrikai és más földrészekről származó olyan állatfajok, amelyek. a velük történő szakmai gondoskodást is beleértve, nem csak hazai, hanem európai, sőt, az állatkerti igazgatók európai és világtalálkozóin révén világméretű ismertséget szereztek nem csak személyének, hanem a városnak, s hazánknak is. Így lett ismert Maugli, a farkas és farkája (emlékezetes szereplésük volt A kőszívű ember fiai című filmben), Böbe, a csimpánzkölyök (akit számos filmfelvétel örökített meg), Nóra, az oroszlán, a grizzlypár: Kata és Döme, Suzy, az elefánt, s számos más, filmekben is viszontlátott, az itt dolgozók szakértelmét bizonyító állatfaj. Az itteni zoobiológiai munka elismerése volt többek között az is, hogy az 1971-ben a Budapesten tartott Vadászati Világkiállításon bemutatott számos egzotikus állat a veszprémi állatkertbe kerülhetett. Később már Európa számos állatkerjéből Kasza Lászlóhoz jártak csereállatokért, vagy éppen vásárlás céljából.

Az ő érdeme az is, hogy az állatkert nem csak egyszerű bemutatóhely lett, hanem a tudományos és ismeretterjesztő zoológia és zoopedagógia olyan műhelye, amely nemzetközi szintű minősítést kapott. Ebben kitűnő szakemberek (állatorvos, állatbiológusok stb.) segítettek, akik mellette tanulták meg az állattológia és az egyes fajok életigénye összefüggéseit, s publikáltak folyóiratokban, tudományos célzatú filmeket készítettek, bemutatókat vezettek. Az iskolákban rendhagyó biológiaórákat tartottak (jelentős számban maga az igazgató is, aki mindig vitt magával egy-egy kölyökállatot), s részt vállaltak szakköri foglalkozások megtartásában. Ekkorra már hagyománya lett az állatkerti gyermektáboroknak, amelyek méltán tekinthetők a későbbi erdei iskolák korai előzményének..

Az állatkert dolgozóinak az is feladata volt, hogy állandóan fejlesszék az állat-

kertet, s maradandó élményeket nyújtsanak az évi több százezer látogatónak. 1974-ben már több mint kétszáz állatfaj közel hétszáz egyede népesítette be a Fejesvölgyet.

Az itteni szakmai munka elismerését jelentette az is, hogy Kasza Lászlót számos külföldi állatkert kérte fel szaktanácsadónak, állattani kísérletek szakértőjének. Bejárta Európát, s eljutott más földrészre is, ahol nemcsak jó hírnevet, hanem megbecsülést is szerzett városunknak

Amikor két évtizednyi igazgató munka után nyugdíjba vonult, nem csak európai rangú állatkertet adott át utódjának, hanem azt a mítoszt is, ami máig kísérője az állatkertnek. A veszprémi zoót bár azóta többen is igazgatták, Kasza László neve, munkája mindig etalon volt és marad az utódok számára.

1983-ban befejeződött a hivatalos munkája, ám még további negyedszázadon át nem csak figyelemmel kísérte az állatkert mákódését, hanem tanácsokat adott az öt kérőknek, segítette a tudományszerűsítést, s továbbra is látogatta kedvelt állattani órái színhelyét, a Báthory iskolát, ahol a diákok mindig örömmel és kíváncsisággal fogadták.

Életútját, munkását számos nemzetközi és hazai kitüntetéssel ismerték el. Városa megbecsüléseként megkapta a díszpolgári címet, s a minden bizonnyal a legnagyobbat is: egykori kollégái, a tudományos kutatók, a gyerekek és a felnőttek, az őt ismerők kitüntették szeretetét.

2008. június 6-án hunyt el. Utolsó útján a város lakóinak részvétje kísérte.

TÖLGYESI JÓZSEF

KÖNYVSZEMLE

Bószéné Szatmári-Nagy Anikó: „A tudományosság és kultúra bölcsője”. Veszprém város története a kezdetektől napjainkig – Veszprém: Veszprém Megyei Jogú Város, Művészetek Háza, 2008. – 299 p. – Végre megszületett egy könyv, amely méltóan tanítja Veszprém történetét diáknak, felnőttek egyaránt, méghozzá szívet-lelket gyönyörködtető köntösben. S mindezt egy lelkes pedagógusnak, Bószéné Szatmári-Nagy Anikónak köszönhetjük, aki évek szorgalmas gyűjtőmunkájával alkotta meg a kötetet. Amit tudományos intézetek, múzeumok, egyesületek nem tudtak tető alá hozni, azt most egy tanár megalkotta. (A könyv persze nem pótolja az egy régóta megírandó, tudományos igényű Veszprém-monográfiát, sőt: melynek megírása az elmúlt évtizedekben többször is felvetődött, de érdemben semmi sem történt, noha Veszprémnél gazdagabb múltú város a közel, s távolban aligha található.)

A kötet fő erénye a sokszínűség, a változatosság. Ami összeköti a sok száz helyről összegyűjtött, a hely szellemét, történelmét idéző írásokat, az a tankönyv-jelleg. Használható, elgondolkodtató, alkotásra készítő munkáltató tankönyvet adni a királynék városában tanuló diákok kezébe.

A könyv praktikus használatát ikonok teszik könnyebbé. A múzeumok, könyvtárak, templomok, romok, emléktáblák külön-külön ikonokat kaptak. A fejezetkezdő oldalakon széldísz-montázs látható. Ugyancsak a gyakorlati használatot segíti az, hogy az egyes fejezeteket különböző színcsíkok jelzik.

A szerző, jó pedagógushoz illően, az előszóban arra kéri a diákokat, hogy ne csak olvassák, hanem fedezzék is fel a várostörténet helyszíneit, nézzék meg a múzeumokban őrzött emlékeket, a régi korok technikájával készítsenek el egy-egy jellegzetes tárgyat, s rajzzal, énekszóval, tánccal idézzék meg a hajdan volt veszprémieket és szokásaikat. A kérdések, feladatok úgyszintén elgondolkoztathatják a diákokat – s valljuk meg, bennünket, felnőtteket is. Mert a látszólag mégoly „általános iskolás” kérdések is csak némi utánajárással oldhatók meg. Például: Mely szerzők örökölték meg műveikben a honfoglalók Veszprémért vívott harcát? Hol volt a Lázárház? Milyen céllal jött létre a veszprémi védegyelet? Vagy: Kövessétek nyomon a vár újjáépítését és erősítését!

Minden fejezet végén a téma legfontosabb irodalma és kiegészítő olvasmányok találhatóak.

Az első fejezet a város földrajzi környezetét, éghajlatát ismerteti. Itt kiegészítő olvasmányként Cholnoky Jenő szülővárosáról írott sorait olvashatjuk. Ezt követően a várostörténet egyes fejezetei következnek, megszámlálhatatlan fotó, rekonstrukciós rajz, életkép-rajz kíséretében, a színes tárgyfotókról és műholdfelvételekről nem is beszélve. Az indító fejezet külön érdekessége, hogy Veszprém nevének eredetéről több tudományos és mondaváltozatot is felsorakoztat a szerző.

Az Árpád-ház, a török kor, a szabadságküzdelmek eseménytörténete, művelődés-története a szakirodalom legolvasmányosabb oldalairól köszön az olvasóra.

„A magyar tudományosság bölcsője” című fejezetben Fraknoi Vilmos megállapítását olvashatjuk: *„A székesegyház könyvtárának gazdagságával és a falai közt honoló tudományos szellemmel a 13. századi Veszprém messze túlszárnyalta az ország minden más városát, ezért nevezhetjük a magyar tudományosság bölcsőjének.”* És megint csak a kérdések és feladatok áradata: Kik voltak Veszprém zenei életének kiemelkedő egyéniségei a 19. század elején? Milyen művek közreadásával hívta fel magára a figyelmet Veszprém a nyelvújítás korában?

A fejezetvégenként fel-felvillanó „Veszprémi szótár”-ikon egyfajta Veszprém-szótár írására biztatja a helyi diákokat. Az egyes olvasmányokhoz kapcsolódó idegenszó-jegyzék a régi korok szóhasználatát ülteti át korunk nyelvére.

A kéziratot neves szakemberek, dr. Ács Anna muzeológus és dr. Lichtnekert András levéltáros-történész, illetve dr. Trencsényi László (ELTE) fésülték meg, s tanácsaikkal ők is segítették a szerzőt.

Itt-ott némi hiányérzetünk is támadhat, például, ha a társadalomtörténet, az egészségügy, a demográfia vagy az egyháztörténelem szemszögéből vizsgáljuk a város történéseit. Vagy: a személynévmutató szerint kimaradt Ádám Iván és nevezetes munkája, a székesegyház története.

A kötetet forrásgyűjteményként is olvashatjuk, hiszen bőven idéz a városról fellelhető irodalomból. Ilyenkor derül ki, milyen sokan és sokat írtak városunkról. Noha nem eleget, hiszen „a szomszéd várakban”, Balatonfüreden és Pápán egész könyvsorozatot szentelnek a várostörténet-írásra!

A könyv végén összefoglaló feladatok következnek: Milyen magasan fekszik Veszprém a tenger szintje felett? Veszprém miért a királynék városa? Miből következethetünk arra, hogy Veszprém és környéke a fejedelmi család birtoka volt? Játsszátok el a Veszprém nevének eredetéről fennmaradt mondát! Találjátok ki Ti is Veszprém nevének eredetéről mondát!

A tankönyv, amely mindenek közt könyvként is használható, Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata és a Művészetek Háza kiadásában jelent meg. Az igényes külső a Prospektus Nyomda munkáját dicséri. A fotókat Jokesz Antal és Szelényi Károly, az illusztrációkat Kádár Tibor és Král Éva készítették. A borítótervet Kövesdi Róka Lajos készítette.

Bízást remélhetjük, hogy az ígért, középiskolásoknak szóló kötetre nem kell sokáig várni, s egyszer talán a városmonográfia is elkészül...

A könyv ünnepélyes bemutatójára 2008. augusztus 29-én került sor a várbéli Veab-székházban. Ehhez – a helytörténet-írásban szinte szokatlan módon – „Helytörténet az oktatásban” címmel konferencia is kapcsolódott, amelynek levezető elnöke Porga Gyula alpolgármester volt, s köszöntőt mondott Mészáros Ernő, a Veab elnöke. A konferenciát Debreczeni János polgármester és Brányi Mária tanácsnok nyitották meg. Előadók voltak: dr. Trencsényi László egyetemi docens (ELTE), Némedi Lajos, az önkormányzat oktatási bizottságának elnöke, Katanics

Sándor országgyűlési képviselő, dr. Bőszéné Szatmári-Nagy Anikó szerző, dr. Lichtneckert András levéltáros-történész, dr. Ács Anna muzeológus, Meggyes Miklósné, a mintaként szolgáló Esztergom-kötet szerkesztője és dr. Navracscics Tibor egyetemi docens.

A könyv a Művészetek Házában és a Bősze ügyvédi irodában kapható.

SEBŐ JÓZSEF

* * *

M. Tóth Antal: A Veszprémi Székesegyház 18 -19. századi zenéje. – Veszprém: Veszprémi Érseki Könyvtár, 2007. – 312 p. – A Veszprémi Főegyházmegye Múltjából című könyvsorozat 19. köteteként jelent meg e nagyszerű kiadvány, amelynek kiadását a Nemzeti Kulturális Alap is támogatta. M. Tóth Antal hosszú ideje végez alapos feltáró munkát ebben a témakörben. 1998-ban Újra hallom szép szavát címmel az Új Horizont kiadásában, s a Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Akadémiai Bizottságának támogatásával jelent meg a korábbi esztendőknben elvégzett kutatásainak az összegezése.

Míg azonban ez a publikáció „első merítés” gyanánt inkább csak ízelítőt adott a laikus olvasónak az egykori püspöki – ma érseki – levéltárban rejlő zenei értékekről, s Veszprémnek a 18.-19. századi élénk zenei életéről, addig a mostani, több mint 300 oldalas gyönyörű könyv a szakemberek számára bibliográfiai alaposítással kínálja fel az eligazodást a veszprémi múlt eme kincseshányájában. A könyvet már kézbevenni is jó: könyvészetileg-esztétikailag egyaránt remekműről van szó. A borítót a szerző fia, M.Tóth Géza tervezte, akinek a nevét nemrég ismerte meg országvilág, amikor egyik animációs filmjét Oszkár-díjra jelölte az Amerikai Filmakadémia. A pápai Jókai Mór Városi Könyvtár műhelye ehhez méltó színvonalon végezte el a nyomdai munkákat.

A külsőségeknél azonban sokkal fontosabb az az elmélyült kutatómunka, amelynek eredményeként a szerző felhívja a figyelmünket arra, hogy micsoda értékek rejlenek a veszprémi vár műemlék épületének déli szárnyában. Ennek az anyagnak a feldolgozása már-már emberfeletti munkát kívánt a szerzőtől. A mintegy 2500 kotta áttanulmányozásán, „leporolásán” túl kiterjedt külső feltáró tevékenységgel, levelezéssel, a hazai műhelyekkel történő egyeztetéssel sikerült a szerzőnek hiteles, könnyen kezelhető kiadványt kínálnia azoknak a szakembereknek, akiket érdekel múltunk, kultúránk, esetleg azoknak a muzikusoknak, akik – egy-egy alkalomra, vagy a mai zenei élet részeként – szívesen megszólaltatnák az évszázadok során itt előadott gazdag zenei anyag egy részét. A rendelkezésre álló kottaanyag áttekinthető rendszerezésén túl a könyv felsorolja azt is, hogy mely időszakban ki volt a székesegyház vezető karnagya és orgonistája, és ismerteti életútjukat. A mai olvasó számára meglepetés, hogy a névsorban – Kemény Ferencé, Herrnberger-Úrhegyi Alajosé mellett ott találjuk annak a Ruzitska Ignácnak a nevét (1827-1833) is, akit a köztudat elsősorban a magyar verbunkos zene nagy alakjai között tart számon.

Mint ez a példa is mutatja, a könyv nem csak zenei szakemberek számára szolgál érdekességekkel. Áttekintése ajánlható valamennyi lokálpatriótának, mindenkinek, aki magáénak érzi a várost, annak kultúráját, kultúrtörténetét. A recenzens például büszkeséggel olvasta, hogy egy 1786-ból származó fizetési jegyzék szerint ebben az időben már 16 fizetett muzsikusa volt a püspökségnek. (Johann Sebastian Bachnak a lipcsei Tamás templomban néhány évtizeddel korábban nagyjából ekkora zenekarra volt.) A székesegyházi zeneműtár gyarapításához nagyban hozzájárultak azok az európai műveltségű, világot látott főpapok, akik külföldi útjaik során gyakorta találkoztak magas szintű zenekultúrával, kottákat vásároltak a veszprémi intézmény számára, s hazatérve anyagilag is támogatták felkészült zenészek letelepítését. Jó volna, ha a mai veszprémi közönség megismerné és megjegyezné azoknak a főpapoknak a nevét, akik ezzel a mecénatúrával hozzájárultak, hogy pl. a bécsi klasszikusok művei nem sokkal az ősbemutató után már Veszprémben is megszólalhassanak.

A mai művelt, s jó anyagi helyzetben élő polgárok számára talán érdemes mintaadásul ideírni néhány példát: Külley János 1823 és 1833 között 228, Laszkalner Antal 1845 és 1850 között 121, Kéry János (1851-1852) 102 zenemű megvásárlásával járult hozzá az itteni zenekultúra fejlődéséhez, s annak a zenei hagyománynak a megeremtéséhez, amire mai kultúránk is alapozódik. A zirci cisztercita apát, Villax Ferdinánd a 19. század közepén Mozart- és Haydn-miséket ajándékozott a kottatárnak, de például Pribék István neve 349, Tarányi Oszterhuber Ferencé 168 kottán szerepel adományozóként, s a mecénások nevét még hosszan lehetne sorolni.

A zene ügye láthatólag fontos volt a püspökök számára. Időnként ugyanis elrendelték a kottatár anyagának számbavételét, katalogizálását, ami minden bizonnyal jó szolgálatot tett az egymást váltó karnagyoknak – s akire aligha gondoltak –, minden bizonnyal az utókor kutatójának dolgát is megkönnyítette. A mai muzsikuskok szájából gyakran elhangzó jópofasággal szemben – miszerint „kottát és virágot lopni nem bűn” –, a veszprémi évszázadokban a karnagyok kottáért való felelőssége egyértelmű volt. Ime egy elismervény: „...*hogyan az e kötetben foglalt zene darabokat a Veszprémi Székesegyházat illetőket...gondviselésem alá a Templom karján létező szekrényekben jól elrendezve átvettem, felelet terhe alatt ezennel megemérem. Veszprém Octob.31 én 1852, Úrhegyi Alajos karigazgató.*”

Persze, az akkoriak is csak emberek voltak: egyik-másik ilyen katalógus precízsége hagy maga után kívánnivalót. A mai kutató igényességére azonban jellemző, hogy ahol bizonytalanságban maradt – tehát a különféle külső források tanulmányozásával sem tudta egyértelműen eldönteni egy-egy információ valóságát –, ott jelzi ezt.

Egyébként sem lehet méltó szavakat találni M.Tóth Antal munkájának elismerésére. A nemzetközi hírv orvosprofesszor, kiváló hematológus nyugdíjas éveire segédlevéltárosi státuszt vállalva – így ugyanis időrabló engedélykérés nélkül mehet be a kutatható érseki levéltárba –, végezte el a Márfi Gyula érsek által páratlanul nevezett munkát.

Ez az áldozatos tevékenység akkor hasznosulna igazán, ha a könyv kincsei megjelenének mai kultúránkban, a hangversenytermekben, s a közbeszédben. Ebben a

tekintetben már az első kiadvány után is reménykeltő dolgok történtek: Kollár Kálmán és Erdélyi Ágnes karnagyok néhány művet kórusuk műsorára vettek, illetve együtteseikkel cd-felvételt készítettek.

CZINGRÁBER JÁNOS

* * *

Poór Ferenc: Veszprém Megyei Színházművészeti Lexikon. – Veszprém: Petőfi Színház, 2008. – 230 p. – Az épület az, ami 100 éves – de ez az épület több, mint bármely más építmény. Nemcsak művészi értéke, keletkezési idejében forradalmi eredetisége miatt, hanem a szellemiségért, aminek otthona. Egy *színház* nem lehet egyszerűen *ház*, sokkal inkább *szent hely*, a művészet, a *kultúra temploma*. Ezért van, hogy nem az épületet ünnepeljük, hanem Veszprém megye színháztörténetét.

Az ünnepelt szép ajándékkal lepte meg ünneplőit: a *Veszprém Megyei Színházművészeti Lexikkal*. Öröm kézbe fogni a kemény borítójú, színpadi függőnyt idéző mélybordó színű kiadványt: elegancia, historikus hangulat árad belőle, díszé bármely könyvespolcnak. (A Faa Produkt Kft. munkáját dicséri.)

Kinyitva a könyvet, három köszöntőt olvashatunk: *Bujtor István* színidirektor, *Lasztovicza Jenő*, a megye, *Debreczeni János*, a város vezetője szólít meg bennünket, olvasókat. Mindhármán büszkén, boldogan: büszkén a 100 éves színházra, s örömmel a lexikon létrejötté miatt.

Igaza van Bujtor Istvánnak, amikor testvére, *Latinovits Zoltán* szavait idézi: „*A színész minden művészetek között a legmülandóbb játékot játssza... Játéka nyomán nem marad semmi...Halálával művészete megszűnik. A kortársak halálával emléke is kivész.*” Egy ilyen könyv, ha nem is emlékműve, de legalább emlékjele e mülandó művészet képviselőinek.

A lexikon szerkesztője *Poór Ferenc*, akinek csak gratulálni tudok hatalmas munkájához, s akit végtelenül tisztelek bátorságáért, kitartásáért, hogy belefogott e kiadvány összeállításába, s aki valódi úttörő munkát végzett, hiszen morzsákból kellett összeraknia egy teljességre törekvő képet.

Zavarban vagyok. Örülök e kiadvány megszületésének, nem szívesen mondanám, hogy rossz. Igazságtalan is lennék vele, ha ezt mondanám, de nem tudom azt sem mondani, hogy jó. Maga a szerkesztő is bevallja előszavában, hogy mi minden hiányzik belőle. Talán azért, mert túl sokat akart: színházelméleti szakkifejezéseket, színháztörténeti eseményeket, s a színházművészet alakjait egyetlen kötetbe foglalni, ráadásul a színházi szakma viszonylag széles spektrumát átölelve. E sokféleség miatt érzem úgy, hogy ez sem teljes, az sem teljes.

Az előszóban hangsúlyozza a szerkesztő: a művészi munka „kisegítőinek” névsorát lehetetlenség összeállítani. A színházművészetben nélkülözhetetlen munkásságukat itt köszöni meg a szerkesztő a színházművészet nevében. Szubjektív viszonyulásom az oka – négy évig voltam a Petőfi Színház háttér munkása –, hogy az e téren meglévő hibákat vettem észre azonnal. Nem várom el, hogy a színpadmesterek név-

sorát megtaláljam, de ha a művészeti titkárok egy része szerepel a kötetben, miért hiányzik a másik részük? S egy valaki nagyon hiányzik a felsorolásból: *Tózsér Gábor*, aki a Petőfi Színház sikeres közönség szervezője volt hosszú ideig, s akit pótolni alig-alig lehetett a kilencvenes évek közepén bekövetkezett halála után. Meglepett az is, hogy még mindig városunkban élő hajdani társulati tagok adathiány miatt nem szerepelnek a könyvben. Gondolom, ennek inkább az időhiány lehetett az oka.

A színészek névsora viszont lenyűgöző. A lexikont lapozgatva döbbsentem rá, milyen sokan, később fővárosi társulatok csillagai, filmek sztárjai játszottak a Petőfi Színház színpadán. Évtizedek alatt itt járt a magyar színházművészet.

Azt nem tudom megítélni, hogy az amatőr színjátszás névsora mennyire teljes a könyvben, kevés ehhez a tudásom, ismeretanyagom. A könyv lektorának neve – *Szokoly Tamás* –, viszont garanciát nyújt számomra, hogy e téren nyugodtan használhatom majd a lexikont forrásként.

A színházi szakma szakkifejezéseinek felsorolása gazdag a kiadványban, az előszóban megfogalmazott határig: amíg a laikusokat érdekelheti.

Egy valamire azonban rájöttem a lexikon lapozgatása közben: nagyon szeretnék olvasni egy könyvet Veszprém megye színháztörténetéről. A lexikonból – a műfaj sajátossága révén – csak apró villanásokat láttam e gazdag múltból, de ez is elég volt ahhoz, hogy felkeltse érdeklődésemet. Jó lenne, ha valaki egyszer megírná e színpompás színpadi történelmet.

HERTH VIKTÓRIA

* * *

A 125 éves Táncsics Mihály Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégium jubileumi évkönyve 1883–2008. Táncsics Mihály Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégium Értesítő a 2007/2008. tanévről. Szerk.: Kolozs Barnabásné – Veszprém: Táncsics Mihály Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégium, 2008. – 208 p. – Reprezentatív kiállítású és gazdag tartalmú kiadvány megjelentetésével emlékezik az iskola és a kollégium az eltelt 125 esztendőre. A bevezetőben Körmendi István igazgató azt írja, hogy „*az elmúlt egy és negyedszázad év emlékezéseit, eredményeit bemutató kötetünket elsősorban az egykori és jelenlegi diákjainknak, szüleiknek, az iskola valamennyi tanárának, oktatójának és dolgozójának szánjuk*”. Azonban ez a kötet is – hasonlóan a többi iskolai értesítőhöz, évkönyvhöz, jubileumi kiadványhoz –, szervesen hozzátartozik Veszprém város múltjához, jelenéhez és jövőjéhez, hiszen a mai diákok felmenői és majd leszármazottai azok, akik meghatározták-meghatározzák a város mindennapi életét.

A kiadványt az iskola nyugdíjas igazgatója, dr. Borsi Lőrinc iskolatörténeti visszaemlékezése vezeti be, aki 2000-ben tette közzé *Veszprém város iparoktatásának története a hazai iparoktatás tükrében* című munkáját, amelyben részletesen feldolgozta az 1883-as alapítású veszprémi ipariskola történetét. Ez az oktatási intézmény

volt a mai Táncsics iskola jogelődje. A 19. század utolsó harmadában megszűntették a céheket és megkezdődött az iparos tanoncok oktatását célzó ipariskolák szervezése. Veszprém képviselő-testülete 1882 decemberében határozta el az iskola felállítását és a következő év októberében már megkezdődhetett az oktatás a régi városháza épületében (a mai Vár utca 1. szám alatt). Az önálló iskolaépületre 1912 őszéig kellett várni. Az Óvári Ferenc utcában, a színházzal átellenben álló, ma is meglévő (és évek óta üresen álló) szép épületet a Koós Károly tanítvány Schoditsch Lajos tervezte. Veszprémi iparosok építették fel nem egészen két év alatt. A folyamatos diáklétszám-emelkedés új épület-épületeket igényelt, így került 1961 októberében az akkor már szakmunkásképző intézet egy része a Felszabadulás (ma Jutasi) úti új épületbe, 1968-ban pedig az Ének-Zenei Általános iskolával cserélve az Eötvös Károly utcába.

Az eltelt évtizedek alatt több ezer szakmunkást nevelt ki a folyamatosan bővülő oktatási intézmény, ahol 1986-tól kezdődően a szakközépiskolai oktatást is elindították. A mai iskoláról Körmenyi István igazgató számol be, bemutatva a jelenlegi oktatási struktúrát: a szakiskolai, szakközépiskolai képzést, és az utóbbira ráépülő technikusképzést. Oszlopdigramok szemléltetik a tanulólétszám, a szakiskolai és a szakközépiskolai osztályok számának változását. Az igazgató részletesen ír az oktatott szakmák megszűnéséről, összevonásáról és a kor megkívánta új szakmák indításáról. Az iskolához szervesen kapcsolódó kollégium eltelet félévszázadáról Németh Ferenc írását olvashatjuk, aki 1989-től irányítja a kollégiumot.

Egy jubileumi évkönyvtől elvárható, hogy csokorba gyűjtse a tanintézet egykori pedagógusait. Rövid életrajzzal, és ahol rendelkezésre állt, fényképpel együtt mutatják be az iskola vezetőit, az első igazgatót, a ferences rendi Meszes Polikárptól egészen Körmenyi Istvánig, a mai igazgatóig. Ezt követően oldalakon keresztül sorolják a tanárokat 1883-tól 2007-ig, és külön jegyzék tartalmazza a kitéüntetett pedagógusokat.

Egy jubileumi kötet alkalmat ad arra is, hogy a pedagógiai-nevelői munka egyes részterületeinek eredményeit retrospektív módon is összegezzék. A szaktárgyi és a gyakorlati oktatás területén végzett munkáról az egykori és a mostani tanárok vallanak. Szabó Károlyné, Sebők Istvánné és Fülöpné Horváth Mária beszámoló szerint a magyar nyelv és irodalom oktatása a kezdeti heti egy órás tantárgytól, 1962-től, napjainkra eljutott odáig, hogy hosszas előkészítés után sor került már a kétszintű érettségi vizsgák bevezetésére is. Bár még kevés a tapasztalat, de elmondható, hogy a diákok egy része motiváltabbá vált a hasznosítható tudás reményében. A művészeti oktatásról Borka Sándor művésztanár, a számítástechnika oktatás kezdetéről és jelenéről Filipovits Lajos szaktanár számol be. Az elmúlt fél évszázad táncsicsos sporttörténetét Orbán Zsolt írta meg.

Az iskolában folyó oktató-nevelő munka meghatározó részéről, a szakoktatás területéről és az ott elért eredményekről mai és egykori szakoktatók: Jáger Ferenc, Varga Lajos, Varga Gyuláné, Tölgyesi Ákos, Sanda András, Töreki József és Nagy Arnold rajzolnak plasztikus képet. A visszatekintésekben részletezően írnak a meg-

újuló képzési formákról, az oktató anyagról, a képzésben résztvevő szakemberekről, szakképzési helyekről, eredményekről, nehézségekről.

Az iskola oktatásában jól hasznosítható külföldi partnerkapcsolatokról, a tanárok és a diákok számára egyformán jelentős tanulmányutakról szóló és azokat értékelő beszámolókat dr. Gáspárné dr. Dalmadi Margit, Vándor András és Sanda András készítették.

A kötet szerkesztője, Kolozs Barnabásné, tanulmányában részletesen feldolgozza az iskola könyvtárának történetét a kezdetektől napjainkig. A rendelkezésére álló információk alapján összeállított könyvtártörténet kiterjed az 1885/86-os tanévben megalakult ipariskolai könyvtár napjainkig tartó tevékenysége minden fontosabb mozzanatának a bemutatására. A dolgozat beszámol a különböző korszakok állománygyarapítási tevékenységéről, a tárgyi és személyi feltételek milyenségéről. Az elvégzett vizsgálatok alapján képet alkothatunk az adott időszak diákjai és tanárai olvasási szokásairól, és a szerző a rendelkezésére álló felmérések adatsorai alapján ismerteti ezek mértékét is. Az oktatásban-művelődésben fontos szerepet játszó iskolai könyvtár munkáját taglaló igényes összegzést részletes bibliográfia és jegyzetapparat teszi teljessé.

A jubileumi kötet jelentős teret szentel az iskolában működött vagy ma is ott munkálkodó alkotó pedagógusok bemutatkozásának. Az iskolai értesítőknél, évkönyveknek mindig eminens feladata volt a tudós, alkotó tanárok munkásságának a közreadása. Ebben a kiadványban Borka Sándor festőművész-tanár rövid biográfiáját, munkásságának főbb állomásait és néhány alkotását teszik közzé. Eveli Péter igazgatóhelyettes dolgozata a 20. század második felének veszprémi demográfiai változásait taglalja. Az évtizedek óta nyugdíjas egykori szakoktató, a költő-szépíró Jáger Ferenc 2008-ban megjelent kötetéből a Csibészek című novellája színesíti az évkönyvet. A ruhaipari szaktantárgyakat oktató és számos kiállításon szereplő divattervező, dr. Kerekesné Sellei Gabi néhány modellje is látható a kötetben. Rendkívül izgalmas tanulmánnyal találkozunk az olvasó Kőszegi Lajos írását olvasva. Az életrajzi adatok és művei felsorolását követően olvashatjuk a Hungler tanár úr által 1957-ben megtalált Szent György-kápolna reszakralizálásának lehetőségeiről leírt gondolatait. A Tánacsicsban 1960–74 között tanító hadtörténész Veress D. Csabától a Benedekhegy történetét közreadó terjedelmes tanulmányt közli a jubileumi évkönyv.

A legjelesebb versenyeredmények felsorolását követi egy 2005-ben készített díjnyertes diákdolgozat a gyulafrátói kolostorromról. Az egykori diák, Stéger Zoltán, ma szakoktatóként dolgozik a Tánacsicsban.

A kiemelkedő eredményt elérő diákokat az 1997/98-as tanévtől kezdődően jutalmazták a Tánacsics emléklakettel és a hozzá tartozó pénzjutalommal. Az eddigi jutalmazottak felsorolása és laudációja után a Tánacsics-plakett fényképét is bemutatja a kiadvány.

Mindig meghatározó és kedves élmény – bár elsősorban az érdekeltek számára – a visszaemlékező öregdiákok írásainak az olvasása. Ezek a remineszcenciák közelebb

hozzák egymáshoz a régi és a mai diákokat, az egykori és a mai tanárokat, hiszen a közös alapokon nyugvó emlékek, történések az együvé tartozást erősítik.

Az iskolai hagyományok, a hétköznapi diákélete az, ami egybe kovácsolhatja a heterogén diáktömeget. Erre a célra találták ki a diáknapiakat, a különböző vetélkedőket, erre alkalmasak a színjátszás, a balácai szituációs játékok, és bizonyos mértékig az iskolai ünnepek is, ahol a versmondó, színjátszó szakkörök diáktagjai adják a műsorokat. Mindezekről Bakai Zoltán, Böhm László, Heiter Róbert, Nagy Dóra és Sebők Istvánné tanárok adnak információt.

A fényképekkel gazdagon illusztrált oldalakon az iskolatörténeti hagyományokról is olvashatunk, és végre megtudhatjuk azt is, kik voltak az elmúlt években megjelent iskolai értesítők szerkesztői is, akiknek nevét az aktuális kiadványban elfelejtették közzétenni, pedig megérdemelték volna. Az iskolai értesítők évenkénti kiadásának hagyományát Veszprémben mindössze három középiskola folytatja, és azt elsőként kezdte a Táncsics (1983–84-től), majd a Padányi Schola (1995–96-tól) és a Veszprémi Közgazdasági Szakközépiskola folytatta (1996–97-től).

Az iskolatörténeti kronológiát dr. Borsi Lőrinc állította össze, és a jubileumi évkönyv zárásaként közlik – beosztásukkal kiegészítve – a kötet szerzőinek nevét.

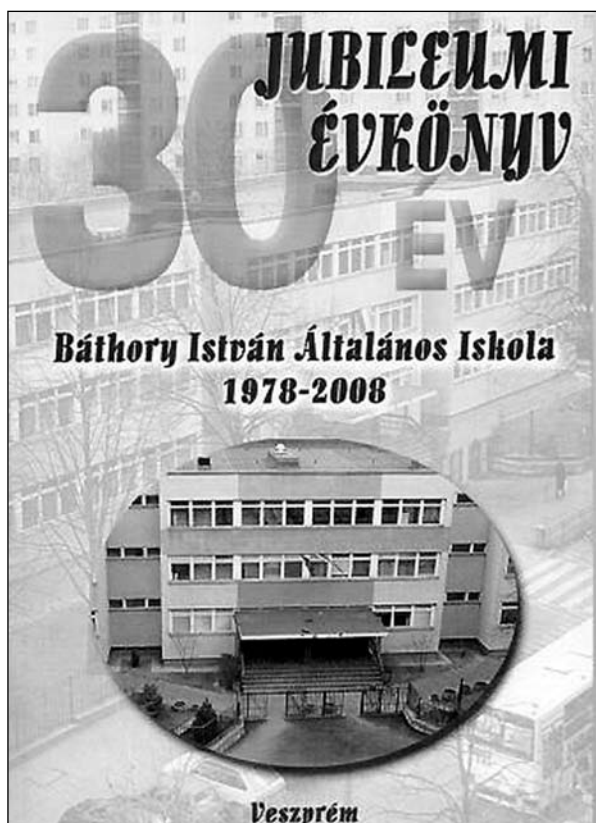
A jubileumi évkönyv után az elmúlt 2007/2008. tanévi értesítőt teszi közzé az iskola. A megszokott – és az egyes tanévek összehasonlíthatóságát biztosító – igazgatói beszámoló közlése után a gyakorlati oktatásról és a kollégiumi munkáról számolnak be a szakterület felelősei. A Szécsenyi György tanárra emlékező nekrológot Eveli Péter igazgatóhelyettes írta. Rövid áttekintést kapunk a könyvtár munkájáról és folytatják az iskolával kapcsolatos sajtóanyag bibliográfiájának közlését. A terjedelmi korlátok miatt lerövidült kiadvány a munkatársak és az osztályfőnökök közlésével zárul, ezúttal az osztályfőnökök nélkül.

A sok fényképpel illusztrált nagyalakú kötet a szerzők és a szerkesztő Kolozs Barnabásné munkáját egyaránt dicséri. Igényes, szép kiadványt adtak a jelenlegi és az egykori diákok–tanárok kezébe. A borítót az iskola művésztanára, Borka Sándor tervezte. A minőségi nyomdai kivitelezés a veszprémi Prospektus Nyomda érdeme. A terjedelmes jubileumi évkönyv méltón reprezentálja az iskolában folyó munkát.

CSISZÁR MIKLÓS

* * *

30 Jubileumi évkönyv Báthory István Általános Iskola, 1978–2008. Szerk.: Látos Jenő, Radnai Zsuzsanna. – Veszprém: Báthory István Általános Iskola, 2008. – 72 p. – Az 1970-es évek elején (1974-től) még csak egy iskola működött a Jutasi úti lakótelepen, a Bem József Általános Iskola. 1977-ben a Haszkovó út volt a lakótelep utolsó utcája. Azon túl az egykori városzéli kertek néhány elhagyott gyümölcsfája tengődött a füves területeken. Majd rohamosan épültek a négyemeletes, a tízemeletes panelházak, és a Bem iskola melletti ház mögött 1978-ban egy új iskola emelkedett, a Báthory István Általános Iskola (később még kettő, a Nagy

László és a Bem-Széchenyi, ez utóbbi ma a Deák Ferenc iskola). Ezek közül ma már csak a Deák és a Báthory működnek kissé megfogyatkozott gyereklétszámmal, az utóbbi immár harminc éve.

Három évtized nem nagy idő egy oktatási intézmény életében, hiszen évszázados iskolák is működnek szerte az országban. Arra azonban mindenképpen jó alkalom ez az évforduló, hogy a huszonöt éves évkönyvük (2003) után, most, harminc évesen, egy újabb összegző, visszatekintő szándékú jubileumi évkönyvet jelentessen meg az iskola. Ez mindannyiunk – egykori szülők, nevelők és diákok – nagy örömére szolgál.

Az évkönyvet, akárcsak a 25. évit, Látos Jenő és Radnai Zsuzsanna szerkesztette világosan, pontosan, áttekinthetően. A kiadványhoz Debreczeni János polgármester írt meleg hangú előszót, majd Barták Péterné jelenlegi igazgatónő és dr. Tölgyesi József, az iskola első igazgatója írt az eltelt harminc évet áttekintő, értékelő bevezetést. Mindkét igazgató írása a „báthorys” gyermek-szülő-pedagógus közösség szeretetéről és megbecsüléséről tanúskodik.

A köszöntések még folytatódnak az igazgatók és helyettesek névsora után, még-

pedig Fekécs Károly, a sepsiszentgyörgyi Váradi József Általános Iskola és Jovanovics Jeliszaveta Gyöngyi, a bezdani iskola tantestületének nevében küldte el testvériskolai üdvözlését, jókívánságait.

A Báthory István erdélyi fejedelemről és lengyel királyról szóló életrajz után egy csokor visszaemlékezést közölnek a szerkesztők. (Többet is szívesen olvastunk volna, hiszen kiváló tanáregyenísegek dolgoztak és tanítottak az iskolában, diákjaik pedig az élet különböző területén alakították sikeresen pályájukat.)

Bálint Lászlóné tanítónő az „öskorról” írt. Ő még a Bem iskolában kezdte pedagógusi pályáját, és 1978-ban került át az új, „piros” iskolába. De itt is hamarosan túl sokan lettek, és következett a vándorlások korszaka busszal vagy anélkül. Az akkori idők eseményei, emlékei – forfa, ifjúsági ház (Március 15. úti Klubkönyvtár) stb. – ma már csak az emlékezetben élnek. (Jelenleg a forfa helyén, a Báthory udvarában, szépen füvesített területen gyerekek futkároznak minden szünetben.)

Az egykori diákok közül dr. Navracsics Tibor politikus, egyetemi tanár, Kiss Ramóna színésznő, Ambrus József kézilabdás sportoló, Kádár Tamás futballista, Horváth Péter és Horváth Balázs játékvezetők emlékeznek írásaikban az iskolában eltöltött nyolc évküpre. Valamennyi élvezetes olvasmány.

Az iskola pedagógiai munkáját Csörnyeiné Szabó Katalin (alsó tagozat) és Radnai Zsuzsanna (felső tagozat és iskolai könyvtár) mutatják be röviden. Darabos Györgyi és Jegesné Rémesi Irén programvezetők tollából tömör összefoglalást olvashatunk a Báthory egyik rendkívül sikeres pedagógiai programjáról, a másfél évtizedes Kék Madár programról. Az 1992/93-as tanévben indult útjára a Kék Madár, amely az első iskolás évek szorongása és gyötrődése helyett a gyermekek személyiségéhez igazodó oktatási-nevelési folyamatban apró örömök sorozatával ajándékozta meg a gyermeket, a tanítót és a szülőket is. (A Kék Madár programról egyébként Jegesné Rémesi Irén szerkesztésében jubileumi évkönyv jelent meg, amelyet a Veszprémi Szemle 2007. 1-4. számában Tölgyesi József ismertetett.)

A sportélet-fejezetben több pedagógus publikációját is közlik a szerkesztők. Az úzás és a röplabda, a labdarúgás, a kézilabda, a gyógytestnevelés sportsoportok munkájáról, sikereiről Bácskai Sándorné, Zsebe Gábor, Sárzó Adrienn számolnak be. A 2008/09. tanévtől pedig sportiskolaként új programot indított az iskola első és ötödik osztályban. Erről Barták Péterné igazgató és Bácskai Sándorné testnevelő tanár számolnak be.

A kísérletek, újdonságok befogadására mindig kész Báthory részt vett egy uniós projektben, amelynek célja az új eszközök, új tanulási módszerek használata az ismeretszerzésben volt. Ennek eredményeként az e-Learning Awards Kreativitás kategóriában Magyarországról egyedüli díjazottként bronz fokozatot kapott az iskola.

Az évkönyv további fejezeteiben a tanulmányi és sportversenyek eredményeit (2002-2007) olvashatjuk. Ezt követően az iskolában harminc év alatt dolgozott pedagógusok névsorát, a jelenlegi nevelők és technikai dolgozók névjegyzékét adják közre a szerkesztők. Az évkönyv az osztálynévsorokkal zárul (21 jelenlegi 1-8., és 104 korábban végzett nyolcadikos osztály).

A harminc év örömeit és eredményeit tömören összefoglaló, szép fotóanyaggal gazdagított kötet azt példázza, hogy gyakran változó, olykor a bizonytalanságoktól sem mentes oktatási rendszerünkben egy megújulni tudó és akaró iskola maradandó pedagógiai értékeket képes teremteni.

KOLOZS BARNABÁSNÉ

* * *

25 év a város szélén. A veszprémi Jendrassik–Venez Szakközépiskola és Szakiskola jubileumi kiadványa 1982–2007. – Veszprém: Jendrassik–Venez Szakközépiskola és Szakiskola, 2007. – 33 p. + CD-melléklet. – Alapításának negyedszázados évfordulójára jelentette meg az iskola ezt a kiadványt, amelyről Szelényi Géza igazgató a beköszöntőben azt írja, hogy az „*nem évkönyv, nem csupán elektronikus információhordozó, hanem a hagyományokkal szakító, önkényes szerkesztésű 'személyes' gyűjtemény-adattár, amely emléket kíván állítani az eltelt negyedszázadnak.*”

Veszprémben, az 1970-es években fogalmazódott meg az igény, elsősorban a jelentősen felduzzadt diáklétszámnak köszönhetően arra, hogy szükség van egy új szakképző iskolára. Az iskola gyökerei négy iskolához: a Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakmunkásképző Iskolához, a Lovassy László Gimnázium és Közlekedésgépészeti Szakközépiskolához, a Tancsics Mihály Szakmunkásképző Intézethez, illetve a Varga Jenő Kereskedelmi és Közgazdasági Szakközépiskolához kötődnek. Az iskola létrehozásáról, az építkezésről, a tantestület kialakításáról, annak szakmai-emberi gondjairól „*Gondolatok az iskola megalakulásáról*” címmel az alapító igazgató Fehér Tibor ír. Tanulmányát a kiadványhoz mellékelt CD tartalmazza.

A nyomtatott, mindössze 33 oldalas, szép kiállítású, szépen tipografált, kemény kötésű könyvecske a tanintézet névváltozásait, az eltelt negyedszázad iskolaigazgatóit sorolja fel. Betekintést ad az alapító okiratba, és a 25 esztendő szükségzavú kronológiáját is átnyújtja az olvasónak. Ugyanitt szerepel a jubileumi tanév iskolavezetői és dolgozói névsora is, a róluk készült fénykép azonban már a CD-n látható.

A jubileumi kiadvány CD-melléklete mutatja be az iskola névadóit: a posztumusz Széchenyi-díjas Jendrassik György gépészmérnököt, valamint a szakmai Oscar-díjas Venez Károly mesterszakácsot és szakírót.

Iskola a város szélén, de nem a város peremén a címe annak az összeállításnak, amelyben a diákélet emlékezetes mozzanatairól-történeiről ad számot.

A jubileumi kiadvány készítői 330 oldalon keresztül sorolják az iskolában 1983-tól 2007-ig végzett diákok névsorát osztálybontásban, megadva az osztályfőnökök nevét is.

A végzett diákok osztálynévsorait egészíti ki az iskola eddigi dolgozóinak, munkatársainak betűrendbe szedett névsora a beosztás, munkakör említése nélkül. A megadott –tól –ig évszámok az iskolánál eltöltött időt jelölik.

Ugyancsak a CD-n olvasható a nyomtatott kiadványban megadott igazgatói név-

sor kiegészítéseként az igazgatóhelyettesek, a gyakorlatvezetők és a gazdasági vezetők névsora a megbízás idejével együtt.

A jubileumi tanévről közlik Szelényi Géza igazgató beszédét, az iskolában tanuló diákok összesített névsorát, mellőzve azt, hogy az adott diák melyik osztályba járt.

A nemzetközi kapcsolatokat elsősorban a vendéglátó szakmák diákjai használhatták ki. Értékes tapasztalatokat és szép emlékeket szereztek Németországban, Franciaországban és Finnországban. Ezek a diákcserek a mai napig léteznek. A közlekedésgépészettel kapcsolatos szakmák diákjai Szlovákiában jártak a 80-as években, ez a kapcsolat azonban fokozatosan elsorvadt, írják a beszámoló szerzői.

A jubileumi kiadvány CD-jén bemutatják az iskolaújság 2006/2007-es tanévben megjelent három számát. Az egyes oldalak kinagyíthatók, így valamennyi közölt cikk olvasható. A mintegy 400 oldalas CD-t és az iskolaújság pdf formátumát Szilágyi Botond készítette.

Valóban újszerű és szokatlan a Jendrassik–Venezs Szakközépiskola és Szakiskola jubileumi kiadványának megjelenési formája. Az egészen biztos, hogy ez anyagilag sokkal kedvezőbb, mint a nyomdai úton előállított papírformátum. De felmerül a kérdés, vajon öt vagy tíz év múlva lesz még olyan számítógép, ami ezt a CD-formátumot el tudja olvasni? Ki használ ma szalagos magnót, hol vannak a nagyméretű floppyk, egyáltalán a floppyk? A két-háromszáz évvel ezelőtt kiadott könyveket is gond nélkül olvassuk. És ezt a kiadványt? Pedig tartalma, információgazdagsága arra predesztinálná, hogy a benne foglaltak ne csak évekre, de évtizedekre, évszázadokra megőrződjenek.

CSISZÁR MIKLÓS

* * *

A Veszprémi Közgazdasági Szakközépiskola 2007/2008. tanévi értesítője. Szerk.: Csiszár Miklós. – Veszprém: VKSZI. 2008. – 137 p. – A diáksághoz szóló üzenetként a város költőitől választott vers nyitja a Veszprémi Közgazdasági Szakközépiskola évértesítői. Ezúttal Tomor Ilona pallérozott költeményben szól az ősi székhely ránk hagyott örökségéről: az eszme, a hűség, a vallás és tudás máig ható értékeiről.

Júniusban lezárult az 1898-ban alapított várbeli iskolában az utolsó tanítási év. Ünnepeles, szomorú búcsúzással... A 2007/2008-as tanév különleges iskola- és várostörténeti eseménnyé vált, hiszen e legendás öreg falak között az iskola számára ez volt az utolsó tanítási év. A patinás műemlék épület 170 éven át szolgálta a piaristákat, 20 évig a Lovassy gimnáziumot, négy évtizeden át a közgazdaságit. E nagy múltú skóla a jövőben itt már nem fogadhat diákokat...

Kópházi Ferenc iskolaigazgató évzárójában olvashatjuk, hogy tartják előkelő helyüket a város tanintézményeinek sorában. Rangos munkájuknak idén is begyűjtették örömteli eredményeit. Méltán! Tizenöt osztályban 437 diákot tanítottak.

Tanulók többsége jó magatartású. Kitűnőre vizsgázóik száma a magas tanulmányi színvonalat dicséri. Értékes eredményekkel álltak helyt az országos tanulmányi versenyeken is. Fölvértettek korunk szellemi követelményeire. Fogékonyak a személyiséggyarapító többlettevékenységek iránt. Búcsúzáva a régi kedves iskolától, a majdani újban is, bizvást jó iskola lesznek! Dr. Varga Miklós piarista öregdiák és Sz. Csordás Éva egykori tanuló elköszönőjét is közli az évkönyv. (A búcsúünnepségen Borián Tibor piarista atya tábori misét celebrált méltató hálagondolatokkal. – megj. AS.)

Összefoglaló jellegű iskolatörténeti írások, beszámolók, illusztrációk, elméleti és statisztikai adatok gazdagítják az értesítőt. Dr. Csiszár Miklós könyvtárvezető 1996-tól szerkeszti gonddal a tények bő és olvasmányos előtárásával a diákok között, sőt, szélesebb körben is népszerű, Veszprém életébe is beleillő kiadványt.

Kissné Budai Katalin és Wachtler Edina a szakképzés szerkezeti és tartalmi átalakításának gondjával foglalkoznak. Megannyi kérdés a képzettségi szint és a munkaerőpiachoz igazodás tekintetében. Izgalmas, gondolatébresztő témát választott Hornyákné Horváth Zsuzsanna A magyar szókincs újabb változásainak vizsgálata című diplomamunkájában. Napjaink, jövőnk nyelvi folyamatairól, védelméről, értékbeli őrzéséről értekezik. Ifj. Szathmáry Árpád az aschaffenburgi testvériskolai kapcsolatuk keretében ad magas eszmefuttatást kislódi honfitársaink német őskel büszkélkedő eredettudatáról.

Külön írás ad bepillantást az iskolakönyvtár tanulást segítő mindennapi munkálkodásába. Tudnivalók, ismerethordozók tárháza, szabadidő-szervezési föladatak színtere e hely. Számos kiállítás, rendezvény gondolata itt valósul meg. Az iskola teljes létszámának háromnegyede „könyvtárhasználó”.

Kiss Klára a matematikai munkaközösség tevékenységéről számol be, kiemelve tanulók országos és megyei versenysikereit. Szántó Tímea szaktanár, rendszergazda az informatikai fejlesztésekről, eszközeikről és az oktatás lényeges módozatairól rajzol képet.

Boróczki Beáta, Lukovics Tímea és Sörös Mariann szabadidő-szervezők beszá-

molójában a sokféle színnek örvendhetünk. Csakúgy, mint az 1848/49-es forradalom és szabadságharc-évforduló ünnepségnek, a néhai legendás tanárszemélyiség, Nyakas János-szavalóverseny széleskörű sikerének. A közgazdász-pályázat értékelésében a szakmunkás végzettség mind nagyobb mérvű fontosságát emelik ki.

Rokontéma Ticz Mónika nagy lélegzetű dolgozata, amelyben a diplomások és a szakmunkások munkaerő-piaci esélyeit méregeti. Érvelését megyei példával is megtámasztja, egyszersmind fölillantja a mai diákok jövőbeni terveit, valós lehetőségeit.

Szorgos munka, serény igyekezet, elhivatott tanári segítség pilléreire bontakozott ki idén is a közismereti és a szakmai versenyek fölöttébb gazdag sikersorozata. Beszéd-, szavaló-, matematikai, gyors-gépiróversenyek, honismereti vetélkedők, idegen nyelvi megmérettetéseken számos egyéni és csapatgyőzelem született. Egyéni világ- és országos bajnokságok elhódítása mellett még illemtanból (!) is begyűjtöttek egy országos aranyat. Túrák, iskolabajnokságok, diákolimpiák, leány és fiú együttesek jeleskedéseit jegyzi a sportról készült eredménylista.

Naprakész krónika őrzi az iskolaélet mindennapjainak történetét. Sajtószemlét is közöl az értesítő. Számba veszi a munkatársakat, a kitüntetett diákokat.

A Pannonprint Nyomda gondozásában megjelent kötetet, mintegy koronázásként, az iskola diáktársadalma zárja. Lányok, fiúk osztályfőnökeikkel, vonzó eleganciában névvel közölt oldalnyi fotókon. Füzérlő, derűs, szép látvány.

ALBRECHT SÁNDOR

DOKUMENTUMOK

Városunk történetének számos eseményét, adatát őrzik az egykor megjelent helyi újságok, hírlapok. Ezeket ma már csak a várostörténet múltját kutató szakemberek: történészek, helyismerettel foglalkozók, könyvtárosok lapozgatják. Pedig érdemes beleolvasgatni a több évtizeddel korábban, vagy éppen száz évnél is régebben megjelent lapszámokba. Olyan bőséges tárháza ez Veszprém múltjának, amelyből össze-rakható egy-egy személy, utca, ház, eseménysorozat vagy intézmény, szervezet története.

Somfai Balázs levéltáros az Óváros tér egyik nevezetes épülete, a Pósa-ház történetéhez válogatott hírlapi írásokat az 1930-as évekből. Bizonyára érdemes és érdekes lesz elolvasni Gutheil Jenő két hírlapi cikkét, amelyek bár szépírói eszközzel készültek, ám mégis történeti hitelességűek.

A veszprémi Pósa-ház

Közli: Dr. Gutheil Jenő

Szép, mint egy kőbe faragott színes virágcsokor. Mióta ez év tavaszán újra kivirágzott, arculatával a Rákóczi-téri lapos környezetbe, mint egy kofák közé tévedt hercegkisasszony. Ha az ember teleszívja magát szépséges homlokzatának elmúlt szebb időket tükröző fényével s utána a dübörgő autóbusz zajától felriadva és a motalkó-bűzös levegőtől cikákolva körültekint a piac-tér modern alkotásain: mintha álomból ébredne a beton-dús rideg valóra s tűnődni kezd: hát csakugyan halad ez a fránya emberi kultúra?

Bizony öreg épület. Ha ez is olyan omladékony lenne, mint az előtte elfutó aszfaltjárda beton szegélye, alig-alig lenne hírmondó is ebből a szép palotából. Innenonnan 150 éve áll féllábon a homlokzat címerében a fehér őrdaru, Pósa bácsi szerint arra spórolva a jobb lábával fáradhatatlanul tartogatott kavicsot, hogy fejbe kólintsa azt az értetlen fináncot, aki erre a gyönyörű műemlékre nagy adót mer követni. Igaza van. Amibe ennek a hatalmas épületnek a legszigorúbb kritikát is kiálló restaurálása kerülhetett, azzal a tulajdonos bőségesen megadózott. Ha nem a kincstárnak, egész bizonyosan városunk kultúrájának, amelynek büszke szépsége a zirciek egykori rezidenciája.

A XVIII. század végén épült, a török hódoltságot felváltó újjáépülés, a barokk korszak idején. A veszprémi vár nagyjában kiheverte már a török és Heister pusztí-

tását. Bár tele van még a vészes időkben a várba felhúzódtott magánosok apró házacskaival, ekkor már megépült a káptalani épületek ma is álló régibb fele s 1773 óta készen áll a fejedelmi külsejű püspöki palota is. Lenn a Séd völgyében a régi városban fürge kezek építgetik nem ritkán híres romok faragott köveiből az apró házikóikat, míg a mai belváros, a várral dél felől szomszédos piactér és főutca teljesen ennek a századnak a szülötte. A hadak útja volt az eleddig, a régi Veszprémvár sokszor megdöngetett nagykapuja előtt. A békés idők beköszöntével az ipar és kereskedelem üti itt föl mozgalmas táborát, a piaci-, vagy mint akkor nevezték: a veszprémi „Öreg-utcát” nagyrészt iparosok házai alkotják. Egy 1719-i összeírás szerint 13 szabó, 12 csizmadia, 9 szűcs, 7 varga, 6 gombkötő, 5 takács, 4 lakatos, 4 csutorás, 2 gerencsér, 2 könyvkötő, 2 kovács, 1 bognár, 1 tislér, 1 szijgyártó, 1 posztós, 1 képes, 1 kacsakötő, 1 pintér, 1 üveges, 1 molnár, 9 kereskedő, 3 borbély és 2 vasárus lakott ebben az utcában. 1764. június 1.-én kezdik meg ennek az utcának kövezését, a hatóság képviselőinek s a városiak nagy sokaságának jelenlétében teszik le nagy ünnepélyességgel, trombiták harsogása és dobok pergése mellett az első követ.

A piacon pedig – akárcsak ma – zajlik a nagy hetivásáros élet. Az árusítás a földön, sátrakkban és több elárusító helyet tartalmazó deszkabodéokban történik. A sátorengedélyezés a püspök joga. A kofák ugyancsak sok dolgot adnak az illusztris városi tanácsnak, de keményen ráncbaszedi őket. Az 1772. év egyik tanácsülésén szigorú dorgatórium érte a piaci peccsenyesütőgetőket, in specie Zsiros Örszét, Makkos Örszét, Csébi Juditot és Lukács Juditot, kik is szemre hivatván keményen kikaptak a tanácstól, mert a tanács híre nélkül azzal az instanciával merészelték háborgatni M. Püspök Eö Excellentiaját, méltóztatnék nekik megengedni azt, hogy egész héten peccsenyét süthessenek. 1778 szeptemberében pedig, mivel „a kofák miatt akárminek mű asztali eledelt, vagy piacon árulni kitett holmit venni kár nélkül nem lehetett”, a „szegénységnek, főképen pedig a bücsületes mester-embereknek” kedvéért a tanács ügy határozott, hogy a kofák délelőtt tíz óráig ne vásárolhassanak, s azoktól, kik e szabály ellen vétének, a vett cikkek elkoboztassanak és ismétlés esetén „kemény, testbeli büntetést is” szenvedjenek. Még babonapöreiket is a tanács intézi legfelső fokon: egy 1776. évi tanácsülési jegyzőkönyv szerint két jeles bórharang, Kiss Istvánné és Csertáné kofaasszonyok azt híresztelték, hogy szeretett kollégánójuk „Sáfár Kata magát egészen meg szokta mosni, azzal dagaszt s azért jobban is kél a kenyere. Amely mende-monda szóról a megnevezett asszonyok számot nem tudván adni, az efféle kisebbítő, sikos nyelvek megbabolására mind a ketten árestomra ítéltetnek és effective be is vitetnek.” A cégéres büntetéseket is a piacon hajtják végre: ha valaki lopott, a lopott tárgyat a tolvaj fejére vagy hátára kötötték s így állították ki a piacra. Ugyanítt utalták ki a vessző és korbácsbüntetéseket s az utcaseprésre ítélték szintén a piactéren és az öreg-utcában rótták le a rájuk kiszabottakat.

Eme kis piaci csatangolás után nézzük hát, mit is mondanak a régi írások az ekkortájt épült Pósa-házzal?

A helyén eredetileg két kisebb épület állott. Az egyik a mögötte fekvő majjossal együtt a balatonfőkajári Török család tulajdona. A házat a hozzátartozó majorsággal

és a kajári birtokkal együtt az akkori tulajdonos, Török Sándor, 6000 frnyi tartozása fejében 1770. szept. 16-án zálogba adja a zirci apátságnak. Mivel időközben az apátság a kajári birtokot a Török családnak visszaadta, 1792. jún. 16-án Török Judit a veszprémi házat véglegesen az apátságnak engedi át. Még 1787-ben megszerzi a zirci konvent a szomszéd házat is, Perczel János és felesége, Adorján Rozália 2600 ft.-ért, amely házat azelőtt Vukovich-féle háznak nevezték s amelynek déli szomszédja volt a kajári Török-féle ház, északi szomszédja pedig Hanovszkv János háza. A Török- és Perczel-féle két kisebb ház helyén építi meg 1793-tól a zirci apátság a mai szépséges épületet, amelyben a veszprémi nemzeti iskolában tanító ciszterciák és a püspöki szemináriumban tanuló zirci papnövendékek laktak. A ház nem sokáig maradt a zirciek kezén: Dréta Antal zirci perjel 1810. márc. 27-én 38 000 ft.-ért eladta Vajky György veszprémi kanonoknak.

A reneszánszhoz közel álló francia-barokk stílusban épült műemlék monumentalitás dolgában méltó párja a püspöki rezidenciának, dekoratív hatás tekintetében pedig felülmúlja azt. Gyönyörűek a kőkeretes ablakok szépen kiképzett rozettás párkány-díszei, az emeleti frontot tagoló faloszlopok faragott ékítményei, a középső falkiugrást díszítő keces emeleti erkély és a manzárd tető háttéréből kiemelkedő oromdíz. Az oromzat kettős címere a zirciek emlékét őrzi: a déli címer a halálon (hiányzik a körirat: mors=halál) győzedelmeskedő kereszt, közepében a vörös sziléziai sassal a heinrichai cisztercita apátság címere, míg az észak felőli címer: a tölgyfalevélkoszorúban a fehér őrdarú, az éberség jelképe a zirci apátság címere.

S míg a szép Pósa-ház méteres falait rakják, átellenben a mai Fojt-féle ház már akkor meglevő földszintjén hetivásáros magyarok hányják-vetik meg hangos sörözés sorján a világpolitika sok aját-baját. Ez volt a XVIII. századi Veszprém Ballhaus-platza. Az akkor még földszintes Fojt-féle háznak közönséges bál-ház volt a neve: itt tartották a veszprémiek báljaikat. 1810-ben akkori tulajdonosa, Langer Ferenc óras veteti emeletre a közönség tekintetéből a házat a egyben engedélyt nyert, hogy azon kis közlét, mely az ő és Francz Ádám patikáros házaik között a piacról a Buhim-völgyére lemenő utcára levezet, épületje alá vehesse s felső emeletét egész Francz Ádám házáig elvihesse. Ebbe az öreg házba lépnek be munka után a tulsó sor szép palotáján szorgoskodó mives-mesterek is egy kis italra s megtanakodják a nagy eseményeket. Témájuk akad bőven: 1793: távol, Franciahonban ekkor veszik XVI. Lajos és Mária Antoniette fejét s javában dül a rémuralom. A magyar rendek összefognak az uralkodóval, I. Ferenczel, vért és életet, pénzt és haderőt áldoznak, hogy a napóleoni ármádiát feltartóztatva, útját állják a forradalmi eszmék terjedésének. Ezeknek az eszméknek egyik előharcosa, Martinovicsnak később a vérpadon is társa, Sigray Jakab gróf pedig épp ezekben az években járja Veszprémet, s talál az üldöző hatalom elől menedéket a várbeli franciskánusok kolostorában.

Viharjáró vészes idők voltak, akárcsak a maiak.

(Veszprémi Hírlap, 1931. december 20.)

Egy régi könyvesbolt félszázados jubileumára

Írta: dr. Gutheil Jenő

A veszprémi piac-téren szemlélődve, önkéntelenül is a zirci papok egykori rezidenciáján, a monumentális Pósa-házon pihen meg az ember szeme. Méltóságteljes külsejével, régi nagy idők emlékét felidéző nemes stílusával valami arisztokratikus jólétet sugároz a modernül szegényes környezetben s nagy talányként kérdést kérdés után fakaszt az idegen szemlélőben. E kérdések közt nem utolsónak vetődik föl a némi irigységgel elegyes kíváncsiskodás: hogyan jutott Pósa Endre könyvkereskedő ehhez a főúri palotához? Hol és mikor virult vajon az az aranykor, amikor könyvvel, szegény könyvkereskedéssel ilyen házat lehetett szerezni? Hajdanában – tudjuk – hiszen nagy volt a könyvnek értéke, becsülete. Az Árpádok korában, úgy a 13. században például negyven márkán zálogosítottak el egy bibliát a zsidónál s ha a könyv odaveszett, két jószággal, birtokkal kellett a kárt pótolnia. De hát bármilyen számos tavasznak örült is már Pósa bácsi, ettől az aranykortól velünk együtt messze esett.

Most, mikor a Pósa-féle könyvkereskedés betöltötte 50. jubiláris esztendejét, időszerűnek véljük, hogy betekintsünk Pósaék üzletébe, műhelyébe s megérdeklődjük, hogyan is került egy ágról szakadt szegény iparos gyerek félszázad kitartásával, kemény munkájával a Rákóczi-téri szép palota birtokába? Ma, amikor egész irodalma van az amerikai stílusú karriereknek, talán nem lesz érdektelen közelebről megtekinteni, hogyan nőtt ki a Pósa-cég a templomutcai szalmásviskóból Dunántúl egyik neves és virágzó üzletévé, amely állja még a mai gazdasági válság kemény megpróbáltatásait is és szolid tisztességével a cég további jövője számára nyújt reményt és biztosítékot. Mintha a nemesveretű, patinás székház konzerválná ezt a ma már jómódú családot és üzletüket a változatlan patriarchális színvonalon: a moderm üzleti élelmesség és fürge ügyeskedés helyett Pósaék boltjában az otthonias barátság és magyaros egyszerűség honol, amely nem tűri a körüti könyvkereskedelem alacsonyabb ösztönökkel kacérkodó, hatásvadászó szellemét és termékeit. Ez a puritán keresztény magyar törekvés teszi érdemessé a Pósa-céget arra, hogy jubiláris ünnepének mi is hangot adjunk.

Az 50 éves Pósa-cég keletkezése az 1867-es kiegyezést követő gazdasági fennállás korába esik. Az Európa szerte proklamált szabadverseny nagy lépésekkel viszi előre nálunk is az ipar és kereskedelem fejlődését, a kisipar felszabadul a céhek megkötöttsége alól, másrészt a kisipar későbbi tönkretrevője, a mindent a tőke szolgálatába állító nagyvállalati rendszer még nem hatalmasodott el annyira, hogy útját állná a rátermett kisember boldogulásának. A városainkban országszerte megtalálha-

tó „aranygombos” iparosoknak korszaka ez, akik szakmabeli képzettségükkel, a kedvező korviszonyok és saját ügyességük eredményezte – nem egyszer tekintélyes – vagyonnal nemcsak iparostársaik körében visznek vezetőszerepet, de a városi, ritkábban a megyei életben is szóhoz, szerephez jutnak. Városunkban a néhai Komjáti szabómester, Stoll kékfestő, Bauer mészáros, Szilágyi rézműves, Boor bábos, Velti kőfaragó, Pfeiffer bádogos, Pozsgai molnár stb. voltak a képviselői ennek a tekintélyes civis-osztálynak. Oszlopos értékei a kisvárosi magyar életnek, igazi self made manek, kiket nem a forgandó szerencse vetett fel, hanem tíz körmükkel kaparták össze, keserves munkával szerezték meg vagyonukat, pozíciójukat. Német eredetüket csak a nevük mutatja, egyébként izig-vérig magyarrá lettek s politikai magatartásukat anyagi függetlenségük tudatában nem a mindenkori hatalom szájaizéhez, hanem inkább az aradi tizenháromhoz s Kossuth Lajoshoz igazították. S míg a politikában a balpárthoz húztak, erkölcsükben, példás családi életükben, hitükhöz való, ragaszkodásban a konzervatív iránynak voltak erősségei olyan évtizedekben, amikor a szabadelvűség és szabadkőművesség ugyancsak széles rendeket vágtak intelligenciánk soraiban, a szegényebb munkásság után pedig a szociáldemokrácia nyújtogatta eredményesen lépre csaló csápjait.

Ennek a régi jó időkkel együtt ma már jórészt eltűnő érdemes polgári elemnek egyik mohikánja a jónevű Pósa-cég megteremtője és tulajdonosa, Pósa Endre nyomdatulajdonos, könyvkereskedő.

Magyar töbe oltott német ág hajtása. Atyja Posch András szabómester, anyja Kajári Ross Mária. Anyja még reformátusnak született, később tért át a katolikus hitre. Pósa Endre anyai dédapja, Kajári Ross Péter kiliti református esperes volt. 1862. június 30-án született Veszprémben Pósa Endre s a következő évben szülei Pestre költöztek, hol atyja mint szabó a katonaságnál kapott munkát. 1865-ben hirtelen halál ragadja el a kis család kenyérkeresőjét s az atyával egy évben elhal Pósa Endre 8 éves egyetlen fiútestvére. A négyéves korában árvaságra jutott Pósa Endre teljes szegénységben marad édesanyjával. Az özvegy elköltözik Pestről s Tatán telepszik le, ahol kis kávémérésből tartja fenn magát és Endre fiát. A fiú később a tatai piaristák növendéke lesz, de csak három gimnáziumi osztályt végez. Anyjával együtt visszakérül Veszprémbe, honnét 13 éves korában Pestre megy s az Athenaeumhoz áll be szedőinasnak. Segéd korában bejárja az országot s a Balkán egy részét. 1883. október 6-án, 21 éves korában édesanyja üzletvezetésével Veszprémben iparengedélyt kap s megalapítja ezelőtt 50 évvel később naggyá fejlesztett üzletét. Katonásorba kerülvén a sorozásnál derül ki, hogy Posch Endrét a kereszteléskor Pósanak mondta be a keresztyánya. Minthogy az anyakönyvi helyesbítés csak hosszadalmasabb eljárással lett volna eszközölhető, egyszerűen megmaradt – amint a keresztelő pap megmagyarosította – Pósa Endrének. 22 éves korában megnősült, Filszeker Miklós tolnakónyi fűszerkereskedő lányát, Teréziát véve nőül. Zágrábban katonáskodik, félévig szolgált itt a tüzéreknél, de mivel távolléte üzletét pusztulással fenyegette, felesége közbenjárására felmentették a további katonáskodás alól.

A rövid ideig tartott gyöngyélet után visszatérhetett Pósa Endre kis üzletébe, a

templomutcai nádfődeles házba s megkezdődött a jövőt megalapozó erőfeszítés. A vásároló könyvárus robotos élete. A kocsira ládám, a láda megrakva ima- és zoltáros könyvekkel, színes-képes kalendáriumokkal s más egyéb könyvárus cikkekkel. Hűséges élettársával, verejtékes munkájának osztályosával nem hiányoznak egy vásárról sem, bekocsizzák Veszprémmegyét, Somogyot, Tolnát és Fejérmegyét, nótás igyekezettel kínálgatva a ponyván szép sorjában kirakosgatott portékát a művelődni szomjuhozó komának, szomszédnak, mind jó testvér magyarnak. Otthont, vett ágyat hétszámra nem látnak, vihar tépi, eső veri a cigánypecsenyén ünneplő vásáros házaspárt. Omló verejték teszi termővé igyekvésüket: 1889-ben már a belvárosba rukkolt elő a Pósa-bolt, a piactéri Véghely-házban, a mai órás üzlet helyiségében nyitja meg Pósa könyvkereskedését, míg lakásuk és a műhely a szomszédságban, a Veszprémi Takarékné telkének keleti felén állott kis püspöki bérházban van. A Pósa-házaspár szorgalma, rátermettsége az új üzletben is eredményes volt: napról-napra szaporodnak vevők s a régibb könyvkereskedés, a Krausz Ármin-féle, a mai Rosenberg divatáruház helyén, bizony érzi az új konkurenciát. A diáknép Pósaékhoz hozza divatba, fogy a sok tinta-toll-ceruza s működnek az ajándék noteszek. A püspökség, káptalan, piaristák, a zirciek segítik virágzáshoz a kis üzletet, melyben a fáradhatatlan Pósa serénykedik, míg odahaza a műhelyben Pósa Endre gyúrközik neki s csinálja a zirciek pergamen-kötéseit s a díszkötések nagy erő kifejtést kívánó kézi aranyozását.

A Véghely-házbeli kis üzlet hamarosan szűknek bizonyult. 1892-ben már mai helyén találjuk a Pósa-féle könyvkereskedést, a ház akkori tulajdonosától Fekete Károly szabómestertől (Fekete Gyula divatárus apjától) bérelt üzlethelyiségben. A könyvkereskedés vevőköre egyre tágul: Veszprém-vidék tanítói, iskolái, papság és jegyzők teszik forgalmassá hetivásáros napokon a Pósa-boltot. Naptárakat ad ki, ima- és énekeskönyveket, melyek közül a Vida-Schneider-féle, sváb községek számára kiadott énekeskönyv sok ezer példányban forog közközezen Baranya-, Tolna-, Veszprém-, sőt Torontálmegye németajkú községekben. Ugyancsak a 90-es években a horvátországi magyar iskoláknak is a Pósa-cég szállítja az iskolakönyveket. Vidéki vevőikhez közelebb igyekezvén, Andocson és Várpalotán fióközletet nyitnak Pósaék.

A takarékné helyén állott műhely és lakás is helyet cserél 1898-ban. Pósa Endre megveszi és átépítteti a mai Rákóczi-tér keleti sorának 21-es számú házát, melyben ma az Oblatt-féle mézszárséket találjuk. Persze más képe volt akkor ennek a környéknek, a piactérnek. A piac ugyan akkor is itt volt, de a tér bizony nagyon szűkös volt. A minap beton-sorompóval körülzárt térségen három házcsoport, két utca és egy kis köz volt összesűrítve. A ma is meglévő keleti ház sor előtt, ahol Pósaék új háza is állott, vonult a Petőfi utca. Körülbelül olyan széles volt, mint a mostani aszfalt-járda. A Petőfi-utca nyugati során állottak észak-déli irányban haladva, körülbelül a mai Sente-féle házzal szemben kezdődően egész a Fojt-ház vonaláig: a Wiesner ház, a Kúria-korcsma, a Véghely-ház, a Pillitz-, Rosenberg-, Vurda-házak és a Bazárnak nevezett sarokház, benne a Bauer-féle mézszársékekkel. A Kúria-korcsma és a Véghely-ház között, körülbelül a mai Spitzer-házzal szemben egy kis átjáró

köz volt, az úgynevezett hal-köz. Itt és a Kúria-korcsma nyugati frontja előtt, a halpiacon tanyáztak a halas kofák, hangos zsvajjal és finom halszaggal illatosítva egészen olaszosra a piactér síkatorait. A Petőfi-utca déli felével párhuzamosan, az említett házak nyugati homlokzata előtt húzódott egész a Kúria-korcsmaig a gyümölcs-piac, majd ennek északi folytatásaként a Kúria-korcsma és Wiesner-ház nyugati oldalán egy kis utcácska volt, a Kaszinó-utca, melynek nyugati sorát alkották, körülbelül az Alapítványi Hivatal vonaláig kiugróan a Kaszinó erkélyes épülete és a vele délről összeépített kis Kopácsi-ház.

Ezt a piactéri „városrészt”, kaszinói és Kúria-korcsmabeli sok vigasság színhelyét és még több patkány eldorádóját az 1907-es piactér-rendezés ítélte halálra, amikor a város Duce-i gesztussal egyszerűen eltörölte a föld színéről ezt a piac-várost.

Mikor Pósaék 1898-ban beköltöznek Petőfi-utcai új rezidenciájukba, még régi alakjában áll a veszprémi piac s a Kaszinó előtt áll még a vörös márványból faragott szép piaci kút is. Ebből a kútból a városiak nagy örömeire 1817 óta csörgedezett a buhimbeli Urkút-forrás vize, miután néhai Tummeler Henrik elmés mesterkedése nyomán a hosszú vezeték vize előbb ellátta a várbeliek vízszükségletét, a püspöki rezidencia előtti kutat, a piaristák csapját és a déli várvégen volt vízcsapot. Ami megmaradt, az a piacot hűsítette. Persze, ha a piaristáknál nagymosás volt, bizony leshették a piaci szomjasok, hogy: folyik vagy nem folyik?

Az új házban új tervek főlnek Pósa Endre fejében. Még gondosztó felesége előtt is titkolja: a zirci házra fáj a foga, egy házban szeretné látni üzletét és üzemét. S amire kezdetben szinte mint álomra gondol, 1903-ban már megvalósul: Pósa Endre megveszi 78 000 koronáért Fekete Károlytól Veszprém egyik legszebb palotáját. 78 000 koronája nem volt ugyan, de volt bátorsága, munkakedve s az újonnan vett házban virágzó üzlete. A Petőfi-utcai házat eladja Dauer Károly mészárosnak s nekifekszik még jobban a munkának. 16-18 órás napi munka és takarékoság az eszközei, mellyel szabadulni igyekszik az új házat terhelő kölcsöntől s hogy ez sikerült Pósaénak, abban orozslásnrésze van nemrég elhunyt fáradhatatlan élettársának és sok derék munkásának, alkalmazottjának. Az elmúlt 50 év alatt 63 tanoncot nevelt és tanított ki Pósa, kik közül nem egy tekintélyes és jónévű képviselője akad ország-szerte a nyomdai és könyvszakmának.

A nincstelen iparosfiúból immáron módos városi polgárrá lett Pósa Endre munkás törekvése közéleti téren is elismerésre talál. Vezetősorba kerülve az Ipartestületnél, iparostársai a győri Kereskedelmi és Iparkamara kültagjává választják őt és ismételten megbízzák a veszprémi iparosok kongresszusi képviseletével. Már a 90-es években városi képviselőtestületi tag, majd a vármegyei törvényhatósági bizottságnak is tagjává lett. Kulturális téren is igyekszik hasznosítani képességét: 1908-ban Papp Sándor kir. tanfelügyelő, Zsigmond János főgimn. tanár és Száz Ferenc ig.-tanítóval együtt megalapítják a vármegyei Magyar Közművelődési Egyesületet, melynek célja a magyarosítás előmozdítása volt, főként magyarnyelvű irodalmi termékek terjesztésével. Az egyesületnek Pósa Endre alelnöke lett. 1901-1902-ben kiadja és szerkeszti az Iparosok Lapját.

Pósa életének egyik legértékesebb ténye, mellyel nem kis életbölcsségről tett tanúságot, családja jövőjének irányítása volt. Nagyra tartja az úrinép barátságát, üzlete amolyan kaszinója a tanár- és tisztviselőembereknek, de minden polgármesteri komaság ellenére sem vesz rajt erőt a magyar iparosság eléggé fejlett nyavalyája: a felfelé szívódó társadalmi hajszásövevény, mely az iparos gyermekéből föltétlenül „urat” akar nevelni. Az elég szép Pósa-vagyon kielégítő hozománynak ígérkezett akármelyik tisztviselőember számára s Pósa egyetlen lányát, vagyonának örökösét mégsem kárhoztatja „fix-fizeteses” parthiera. Nemcsak házat tudta jól kiválasztani: leendő vejét is ügyesen szemelte ki. 1909-ben kerül a könyvkereskedésbe Kálmán István, gróf Desewffy Aurél szabolcsi uradalma egykori gazdatisztjének, néhai Kálmán Jánosnak korán árvaságra jutott fia. Kálmán István előzőleg Debrecenben és Kassán volt könyvkereskedő-tanonc, Pósaéknál pedig a nyomdai és könyvkötő szakmában szerez segédképzést. 1913-ban veszi nőül Pósa Ilonát, s ma már az öreg gazda mellett a harmadik nemzedék is ott áll a nyomda szedőszekrény mellett a kis Kálmán Bandi nyomdászinas személyében. A vő pedig, Kálmán István az 1928-ban Balatonalmádiban alapított fióküzlettel gyarapodott könyvkereskedést vezeti mint cégtulajdonos.

Félszázados megfeszített munka után a munka és a munkás élet ilyen megbecsülése: ez az 50 éves Pósa-cég legszebb dicsérete.

(Veszprémi Hírlap, 1934. január 21.)

Veszprém Rendezett Tanácsú Város önálló illetékbélyeg-kiadása

A POSTABÉLYEG HASZNÁLATÁT ANGLIÁBAN VEZETTÉK BE 1840-ben. Magyarországon az 1848-49-es szabadságharc leverése után, mint az Osztrák Császárság tartományában, 1850. június 1-jétől használták a postabélyegeket.

Than Mór, jeles festőművésznünk a szabadságharc idején elkészítette a leendő első magyar postabélyeg tervrajzát, amelyet ma a Bélyegmúzeum őriz. Bár a tervezetet már nyomdai eljárás alá is vették, azonban szabadságharcunk leverésével megghiúsult e bélyeg megjelenése és önálló állami létünknek szinte minden nyoma hosszú évekre megszűnt. Ebben a történelmi helyzetben jelent meg Magyarországon az első bélyeg 1850. június 1-jén.

Ez a postajogi helyzet 1867. május 1-jéig, a szuverén állami postaként működött Magyar Postaigazgatás megszületéséig állt fenn. Ezeknek a bélyegeknél magyar bélyegzésű példányai a magyar gyűjtemények bevezető részét alkotják.

Az önálló magyar postaigazgatás működésének kezdetén nem volt lehetőség magyarországi bélyeggyártásra, ezért az új bélyegeket Ausztriából rendelték meg. Így az Osztrák-Magyar Monarchia két önálló postaigazgatása ugyanazt a kiadást használta magyar, illetve osztrák bélyegként. Ezek a bélyegek voltak a Magyar Posta 1867-es provizóriumai.

A hazai bélyeggyártásra már 1868-ban megkezdődtek az előkészületek és 1871. május 1-jén megjelent az első hazai gyártású postabélyeg, a nyomatos kiadás, majd ezt követte a szebb színeket, hangsúlyozottabb, tónusosabb, élénkebb színeket adó réznyomású gyártástechnológiával készült ún. réznyomat 1871. II. félévében.

Az illetékbélyegek megjelenése előtt az okirati illetéket vagy készpénzben, vagy bélyeges ívek (Stempelpapier) használatával rótták le. A bélyeges ív felső részére az illeték összegének megfelelő értéket feltüntető díszes rajz, az úgynevezett „szignetta” volt rányomva.

Az 1850. február 9-én megjelent osztrák ideiglenes (Stempel und Taxgesetz) okmány- és illetéktörvény 1850. augusztus 2-án lépett életbe Magyarországon, Horvátországban, Szlavóniában, a Tengermelléken, Vojvodinában, a Temesi bánágban, Erdélyben és a Katonai Határőrvidéken.

1854. november 1-jén jelentek meg az első osztrák okmánybélyegek, amelyek egyben a világ első felragasztható okmánybélyegei voltak. A postabélyegekhez hasonlóan az osztrák okmány- és illetékbélyegek az önálló magyar okmánybélyegek előfutárainak tekintendők, így a magyar gyűjtemények bevezető részét adják, ha bélyegzésükről, illetve átírásukról egyértelműen megállapítható, hogy Magyarországon kerültek felhasználásra.

Az 1868. június 20-án megjelent első magyar illetékbélyegeket szintén a bécsi nyomdában készítették, majd 1869 augusztusától már a Magyar Államnyomda állította elő e bélyegeket.

Magyarországon az 1886. évi XXII. törvény a városok és a községek részére is engedélyezte a különféle illetékek lerovására szolgáló bélyegek kiadását.

Az 1990-ben megjelent, Flóderer István dr. által összeállított okmánybélyeg-katalógusban 79 város és község illetékbélyegeinek kiadása szerepel Budapest fővárossal együtt. Ezeket a bélyegeket a városi, községi törvényhatóságok rendeleteinek megfelelően a helyi adók, illetékek lerovásaként ragasztották fel a különböző okiratokra.

Illetékkötelesek voltak:

a bizonyítványok kiállítása,

az anyakönyvezés,

az építési engedélyek,

az ínségbélyegek,

a vigalmi adók stb. a helyi hatóságok rendeletei alapján.

A bélyegeket általában a gyártásukkor használatban volt vízjeles, de döntően vízjel nélküli fehér és színes papírokra nyomták a város vagy a megye híresebb nyomdáiban. Ív nagyságuk a 100 bélyeges ívektől a kettős blokkig terjedt, fogazott, vagy vágott szélllel, de használtak tekercsbélyegeket is. Dombornyomás is előfordult.

Több kiadás példányszáma ismeretlen. Döntően 5000-25 k is. Az infláció időszakában természetesen a fenti példányszám is nőtt, elérte a 100 000-200 000-es darabszámot is!

A bélyegek középrészén többnyire a város címere látható, esetenként a nevezetesebb épületek, szobrok, terek, hidak. A fejrészen a helység neve, alul pedig a bélyeg névértéke szerepel az akkor érvényes pénznemben.

A két világháború utáni időkben fellépő pénzromlás, infláció miatt e bélyegeket akár többszörösen is átértékelő felülnyomással látták el.

A bélyegek fogazata döntően 11 1/2, de ettől eltérők is előfordulnak. A dombornyomású bélyegek széle félkörös (slingelt).

A helységek önálló adókivetési jogát, és így az illetékbélyegek kiadását, a kormány 1950-ben megszüntette. A város által szedhető városi illetékek levonására először Budapest székesfőváros adott ki bélyegeket 1898-ban az anyakönyvi kivonati díjak, majd 1903-ban az egyéb városi illetékek és díjak lerovására.

Bár a községekről szóló 1886. évi XXII. tc. már felhatalmazta a városokat a városi illeték szedésére, a többi város tulajdonképpen csak a városok fejlesztéséről szóló 1912. évi LVIII. tc. életbelépte után adott ki a városi illetékek és díjak részbeni lerovására illetékbélyegeket.

Az 1990-ben kiadott okmánybélyeg-katalógus szerint Veszprém első illetékbélyegét 1913-ban adta ki. A bélyegek Nagyváradon, a Sonnenfeld nyomdában készültek 43x27 mm-es bélyegképpel, 11 1/2-es fogazattal (ez a 2 cm hosszún lévő fogak száma!) 1 és 2 koronás értékjelzéssel. A bélyegkép középpontjában a város címere

látható vörös ill. ibolya színben, barna ill. kék környezetben. Ez utóbbi a színe a bélyegkép felső szélén elhelyezett feliratnak is. (VESZPRÉM RENDEZETT TANÁCSÚ VÁROS) Mindkét értékből 150 ív készült. Az 1 K-s íve 27 bélyegből (4050 db), a 2 K-s íve 36 bélyegből (5400 db) állt.

A bélyegeket a korona-infláció időszakában kézírással, tintával átértékelték. Az 1 K-t fekete tintával 10 K-ra. A 2 K-t piros tintával 20 K-ra, feketével is 20 K-ra átírva.

A második sorozat (katalógusszáma 3-14) kiadásának időszaka 1921-23. E sorozat az egi nyomdában készült színes papíron 11 1/2-es fogazattal. A bélyegkép mérete 22x42 mm. A kis értékek példányszáma 1000-8000, míg a 200-10 000 koronás értékek már az infláció miatt 25 000-50 000 példányban készültek.

1924-ben az előző kiadás bélyegeinek kis értékeit kézi számozógéppel fekete színben átértékelték. Az átértékelés függőleges vagy vízszintes számozással történt. E bélyegek ma már igen ritkák, mivel az átértékelés darabszáma csupán 100-500 db közötti volt.

Az infláció alatt a bélyegek egy részét piros vagy fekete tintával ismételten átértékelték. Valamennyi átértékelt bélyegen a polgármester, a főszámvevő vagy ezek helyettesének kézjegye szerepel.

1934. május 8-án 45 500 db 200 K-s, 40 000 db 500 K-s, 5104 db 10 000 K-s bélyeget megsemmisítettek. A gyártási és a megsemmisített példányszám összevetéséből érzékelhető – ezt csak súlyosbította az időszak alatt lezajlott két világháború –, hogy a fenti városi okmánybélyegek beszerzése ma már nem kis feladat.

A harmadik sorozat (katalógusszáma 24-31. a.) kiadásának időpontja 1934. május 6. E sorozat is az egi nyomdában készült színes papírra. Változás történt a város megnevezésében: Veszprém m. város. A bélyegek példányszáma 1000-5000 db.

Veszprém megyében Pápa és Sümeg adtak ki még városi okmánybélyegeket.

A gyűjteményben szereplő városi okmánybélyegeket – köztük természetesen a veszprémieket is –, az 1997. évi Gizella Napok keretében teljes terjedelmükben, mintegy 310 lapoldalon, 26 kiállítási keretoldalon bemutattam. Ezzel az anyaggal – a sok kiállító miatt csak 7 keretoldalon – a 70. Bélyegnapi I. rangú Nemzetközi Jubileumi Bélyegkiállításon Vermeil, azaz aranyozott ezüstérmét kaptam.

BURJÁN ANDOR

Megjegyzés: Az illetékbélyeg-melléklet válogatás Burján Andor teljes anyagú gyűjteményéből

